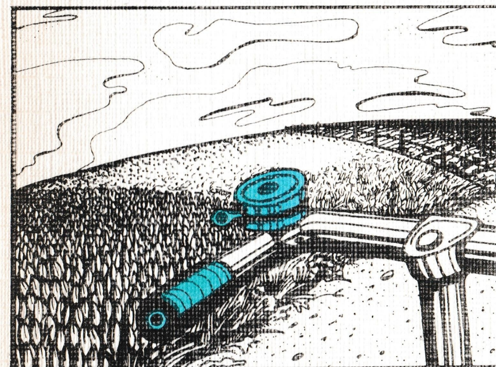
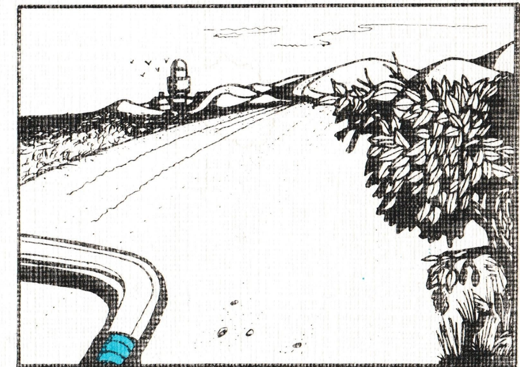

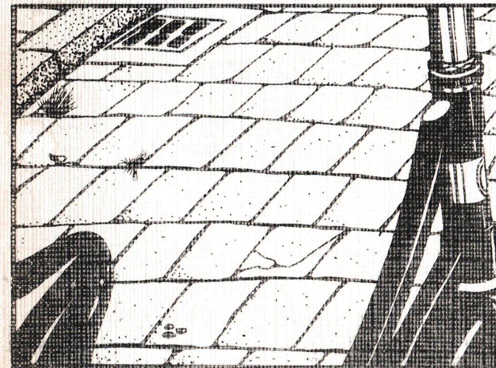

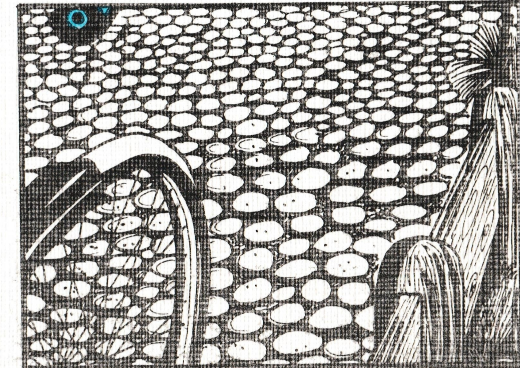
OP DE FIETS GENIET JE VOOR NIETS

acht nieuwe tochten door Leiden en omstreken

tweede druk

IVN & ENFB

OP DE FIETS
GENIET JE VOOR NIETS

acht nieuwe tochten
door Leiden en omstreken

tweede druk

voorjaar 1982

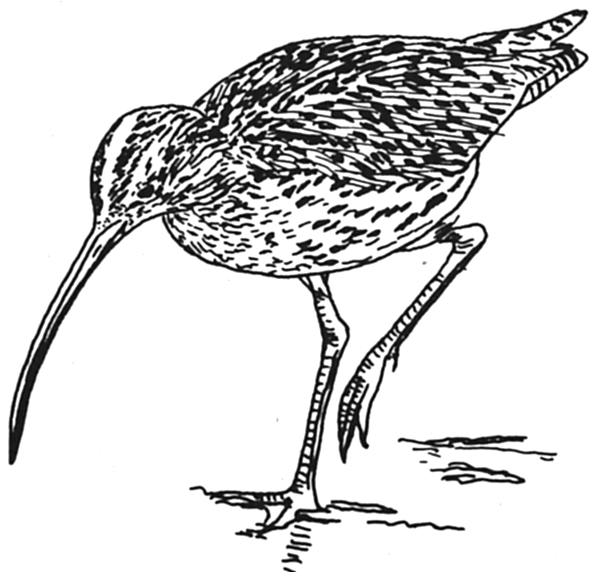
IVN-afdeling Leiden
ENFB-afdeling Leiden e.o.

INHOUD

VOORWOORD

Eén van de prettigste eigenschappen van de stad Leiden is wel dat je er zo snel uit bent. Dat is ook daarom prettig omdat buiten Leiden een gevarieerde omgeving wacht. Voor elk type landschap, behalve heuvelachtig terrein en een uitgestrekt bos, kun je rondom Leiden terecht – van duin, tot strand, tot strandwal, tot echt polderlandschap en tot dorpjes met een geheel eigen karakter zoals Warmond en Voorschoten. Om maar te zwijgen van de wat verder gelegen dorpen zoals Hoogmade, Roelofarendsveen en dergelijke. Hoewel er hier en daar nog best een fietspad bij zou kunnen, is het toch al mogelijk om, vanuit Leiden, de meest verschillende tochten te ondernemen. In dit boekje zijn een aantal van deze tochten beschreven door de duinen, de polders en het plassengebied. Er zijn in de omgeving van Leiden ook nog echte kerkepaden die zich uitstekend lenen voor een fietstocht. Met behulp van dit boekje kan men niet alleen de tochten goed maken, maar ook nog leren wat er zoal groeit in de wegbermen en langs de paden en paadjes en wat voor vogels er in het algemeen waar te nemen zijn. Misschien is het nog wel het leukst om in het voorjaar te fietsen, als het fluitekruid hoog opkomt langs diverse wegbermen en je tussen twee opstaande witte randen lijkt te fietsen. Maar ook in de zomer, het najaar en de winter valt er langs al deze wegen en paden veel te zien. Ik wens u veel plezier tijdens deze tochten!

Maarten 't Hart

HET JONGE DUINLANDSCHAP

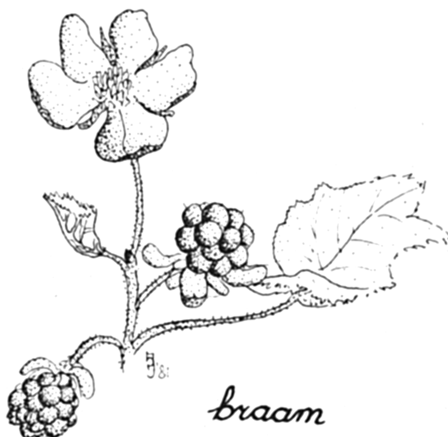
De gordel van zandheuvels aan onze Noordzeekust, die we gewoonlijk de duinen noemen, is – ten opzichte van andere Nederlandse heuvellandschappen – een zeer late nieuwkomer. Het Limburgse landschap werd meer dan een miljoen jaren geleden gevormd, de stuwwallen van Veluwe en Utrechtse Heuvelrug ontstonden meer dan honderdduizend jaren terug en de strandwallen van het oude duinlandschap zijn zo'n vijfduizend jaren oud. De vorming van onze jonge duinen is echter pas begonnen omstreeks het jaar 1100 na Chr., dus in de tijd dat Floris II graaf van Holland was. In die tijd veranderde het klimaat en daardoor ook de stroming in de Noordzee. De gevolgen hiervan waren: kustafslag en uitdieping van de zeebodem langs de kust. Een groot deel van het hierbij losgewoelde zand spoelde weer op het strand aan en werd door de heersende westenwind landinwaarts geblazen.

Hiermee begon een proces van afwisselende opbouw en afbraak, dat voortduurde tot ongeveer 1600. De woelige periode van Hoekse en Kabeljauwse twisten en Tachtigjarige oorlog, die uiteindelijk leidde tot de vorming van Nederland was ook de tijd van stormrampen als de Sint Elisabethsvloed. Deze bepaalde de definitieve kustlijn, waarvan een hecht bolwerk van duinen de belangrijkste, natuurlijke zeewering vormt. Typerend voor die veelbewogen tijden is de geschiedenis van het ontstaan en vergaan van het visserdorpje Berkheide, dat rond het jaar 1400 halverwege Scheveningen en Katwijk lag. De herinnering eraan is slechts bewaard gebleven in de naam van een paar duinpannen ten noorden van Wassenaarse Slag, een straatnaam in Wassenaar en een familienaam in Katwijk.

Op kaarten uit het begin van de 17e eeuw vinden we, behalve de naam Berkhey, in het Wassenaarse gebied aangegeven: 't Oude Rijs, Sparregat, Mey en del, Kijffhoeck en Bierlap, namen die de geregelde duinbezoeker ook nu nog wel kent. Het gaat hier om grotere duinvalleien of dellen, tot het grondwater uitgestoven duinvlaktes, die begroeid waren met eiken-, berken- en elzenbos. Voor de bewoners van de visserdorpen vormden zij de belangrijkste bron van brandhout. De rest van het duingebied werd op de kaart getekend als een losse verzameling zandheuvels, hoewel in die tijd het meeste zand al wel zal zijn vastgelegd door helm, duindoorn, zandzegge, liguster en kruipwilg, planten die ook nu de verstuiving heel goed kunnen tegengaan. Deze planten gedijen op kalkrijke, maar voedselarme zandgrond en zijn bestand tegen de zilte zeewind en overstuiving door zand.

Behalve als zeewering en bron voor brandhout diende in die tijd het duin vooral tot jachtplezier van de adel en voor de stroperij door het gemene (= gewone) volk. Het meest voorkomende wild was en is nog steeds het konijn, dat door graven, grazen en knagen een belangrijke bijdrage levert aan de beweeglijkheid van het duinlandschap. De invloed van dit dier op flora en vegetatie is enorm. Alleen planten die met het konijn hebben leren leven, kunnen zich hier behoorlijk ontwikkelen. Daardoor vinden we in de duinen zoveel prikkelige planten als duindoorn, meidoorn,

roos en braam. Andere planten zijn giftig of onsmakelijk, zoals Jacobskruiskruid en mos en weer andere groeien harder naarmate er meer van wordt gegeten, zoals gras en kardinaalsmuts. Onbeschermde, lekkere planten, zoals schermhavikskruid en asperge, komen meestal slechts goed tot ontwikkeling binnen dicht struikgewas. Hele vegetaties, zoals de bloemrijke duingraslanden, hebben hun voortbestaan te danken aan de geregelde begrazing door konijnen. Nog steeds wordt er op konijnen gejaagd, hoewel de onzekerheid over het nut en de effektiviteit van dit bedrijf steeds toeneemt.

Een jachtbedrijf dat tot in het begin van deze eeuw werd beoefend is het zogenaamde vinken. In de herfst trekken grote aantallen zangvogels vanuit het noordoosten over. Vooral bij regenachtig weer en westenwind blijven zij, in plaats van de zee over te steken, in enorme dichtheden langs de kuststrook naar het zuiden vliegen. Het vangen van zangvogels voor de consumptie of om als kooivogel te dienen, is tegenwoordig in Nederland gelukkig verboden. Wel vinden we hier en daar in het duin nog een enkele vinkenbaan die werkt voor wetenschappelijke doeleinden. De vogels worden er geringd en weer losgelaten. Zo kan het u gebeuren dat u op een fietstocht in oktober wordt verrast door lentezang van graspieper of veldleeuwerik. Na enig onderzoek zult u dan ontdekken dat men op zo'n vinkenbaan bezig is vogels te lokken met luidsprekers en geluidsband.

De stuwing van de herfsttrek is één van de oorzaken van het opvallend grote aantal besdragende planten in het duin. Behalve de al genoemde: liguster, braam, asperge, roos, kardinaalsmuts, duindoorn en meidoorn, vinden we nog vele andere soorten,

zoals: vlier, gelderse roos, kamperfoelie, lijsterbes, vogelkers, sleedoorn, bosaardbei, wegedoorn, vuilboom, kornoelje, heggerank, bitterzoet, boksdoorn, salomonszegel, lelietje van dalen en dalkruid. Zij worden ieder jaar door een leger van kramsvogels, spreeuwen en vele an-

dere vogels verbreid, doordat overal wel zaadjes met wat vogelmest in de voedselarme zandgrond belanden. Alleen de bosbesachtigen en de jeneverbes worden door de kalkrijkdom verhinderd in de duinen op de slaan. In de 19e eeuw zijn er pogingen gedaan om de duinen voor de landbouw geschikt te maken. In verschillende delen, zoals Meyendel en Bierlap, hebben tientallen jaren boerengezinnen gewoond om de strijd aan te binden tegen schrale grond, zoute wind, verraderlijke nachtvorsten en hongerige konijnen. Toen anderen die strijd moesten opgeven, konden sommigen het hoofd boven water houden door vermoeide, dorstige wandelaars een glas melk te serveren. Zo zijn de Haagse uitspanning De Bataaf en de theeschenkerij Meyendel tot op heden blijven bestaan.

Op uw fietstochten door het duin zult u ook de sporen tegenkomen van een belangrijk en voor de duinen zeer ingrijpend bedrijf: de waterwinning. Behalve de gebouwencomplexen bij Den Haag en Katwijk vinden we overal verspreid door het duin sprangen en infiltratieplassen. Sprangen zijn gegraven geulen die òf met water gevuld zijn òf voorzien zijn van series putten, bedekt met grote ronde betonnen deksels. Infiltratieplassen zijn kunstmatige duinmeren, gevuld met rivierwater. Dit water zakt door het zand en wordt opgevangen in putten en draineerbuizen waar doorheen het naar de waterfabriek wordt geleid om gezuiverd te worden tot drinkwater.

De waterwinning is ruim een eeuw geleden begonnen ten behoeve van de volksgezondheid in de steden. Al gauw werd meer water aan het duin onttrokken dan er aan regen op viel, zodat men interde op de zoetwatervoorraad die zich in de loop der eeuwen onder het duin had verzameld. Dit leidde tot opdrogen van alle natuurlijke duinplassen, het verdwijnen van typische vochtminnende duinplanten, het afsterven van zeer veel bomen en het toenemen van de zoute kwel in het achterland totdat uiteindelijk zelfs de diepergelegen brakwaterlagen werden aangeboord. Toen besloot men over te gaan tot de infiltratie van rivierwater, in de hoop dat de oorspronkelijke toestand weer zou worden hersteld en het duin zou kunnen dienen als voorraad en filter voor ons drinkwater. Deze hoop blijkt echter ijdel te zijn: het snel stijgende, verspillende verbruik van drinkwater (een verdubbeling per 15 jaar) en de ernstig toenemende vervuiling van het rivierwater veroorzaken enerzijds een steeds sterkere vergraving en vervuiling van het duingebied terwijl anderzijds een steeds sterkere nazuivering nodig is doordat het duin niet meer als filter werkt. Deeloplossingen voor deze problemen zijn: afremmen van de groei van het verbruik, terugdringen van de vervuiling van Maas en Rijn, voorzuivering van het in te pompen water en geheel fabrieksmatige waterzuivering. Alleen als we met ons allen aan deze oplossingen meewerken, zal het mogelijk zijn om zowel de duinen te sparen als ons te verzekeren van voldoende en gezond drinkwater in de toekomst.

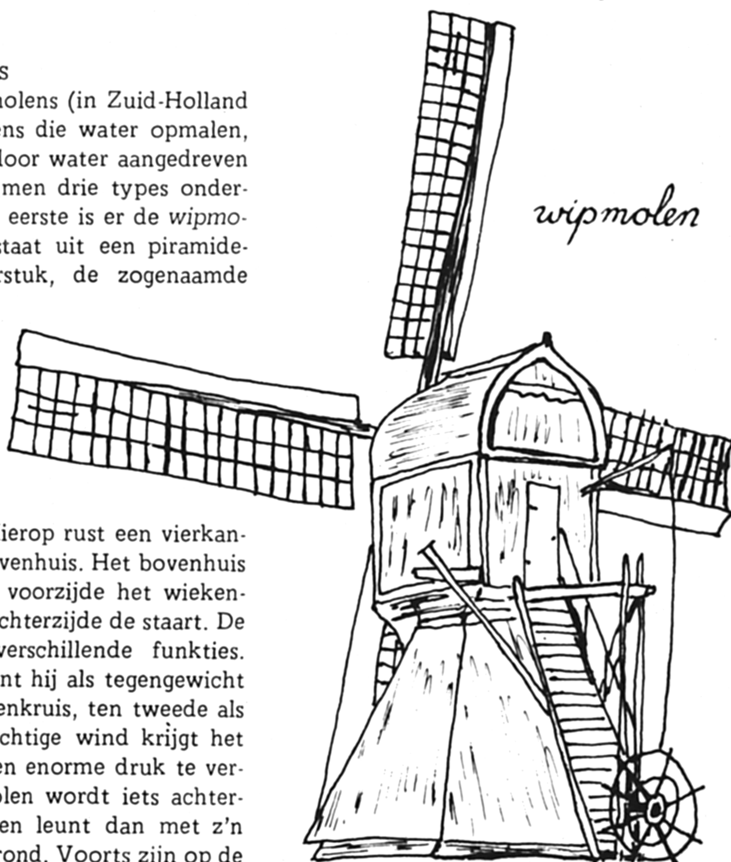

MOLENS

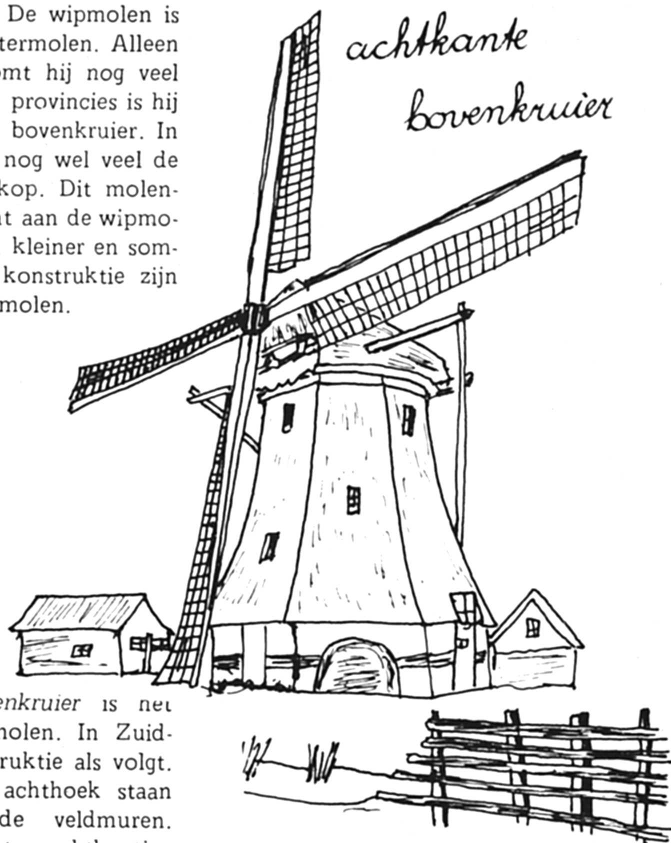
De omgeving van Leiden is zo rijk aan molens, dat men in molenaarskringen wel van het 'molenparadijs' van Nederland spreekt. Slechts de Alblasserwaard en de Zaanstreek kunnen met de omgeving van Leiden wedijveren in molendichtheid. Niet alleen het grote aantal molens is opmerkelijk, maar ook de grote verscheidenheid aan types. Een aantal molens is van een type dat elders niet of bijna niet voorkomt. Vele molens vertonen zeldzame kenmerken.

Watermolens

Bij de watermolens (in Zuid-Holland zijn dat molens die water opmalen, dus niet die door water aangedreven worden) kan men drie types onderscheiden. Ten eerste is er de *wipmolen*. Deze bestaat uit een piramidevormig onderstuk, de zogenaamde ondertoren. Hierop rust een vierkante kast, het bovenhuis. Het bovenhuis draagt aan de voorzijde het wiekenkruis, aan de achterzijde de staart. De staart heeft verschillende funkties. Ten eerste dient hij als tegengewicht voor het wiekenkruis, ten tweede als steun: bij krachtige wind krijgt het wiekenkruis een enorme druk te verduren. De molen wordt iets achterover geduwd en leunt dan met z'n staart op de grond. Voorts zijn op de staart de trap naar het bovenhuis en het kruirad aangebracht. Het kruirad dient om het bovenhuis met de wieken te verkruien, dit is naar de wind te keren. Hiertoe ligt het bovenhuis los op de ondertoren. Vanuit de ondertoren loopt een koker tot in het bovenhuis. Deze koker voorkomt dat het bovenhuis van de ondertoren afwaait en is tevens de as waaromheen het bovenhuis draait. Door de koker loopt de koningsspil, die via twee tandwieloverbrengingen de draaiende beweging van het wiekenkruis overbrengt naar het wateropvoerwerktuig

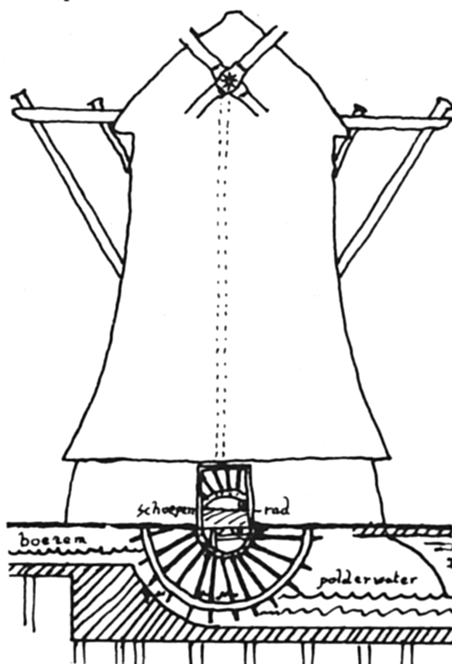

onder in de molen. De wipmolen is het oudste type watermolen. Alleen in Zuid-Holland komt hij nog veel voor. In alle andere provincies is hij verdrongen door de bovenkruier. In Friesland ziet men nog wel veel de zogenaamde Spinnekop. Dit molentype is nauw verwant aan de wipmolen, maar is meestal kleiner en sommige details in de konstruktie zijn anders dan in de wipmolen.

De *achtkante bovenkruier* is het tweede type watermolen. In Zuid-Holland is de konstruktie als volgt. In een regelmatige achthoek staan manshoge gemetselde veldmuren. Hierop staat de houten achtkantige romp (kortweg het 'achtkant') die meestal rietgedekt is. Bij de Zuid-Hollandse molens heeft het achtkant meestal een sterk getailleerde vorm. Op het achtkant ligt de kap, die aan de voorzijde het wiekenkruis en aan de achterzijde de staart draagt. In tegenstelling tot de situatie bij wipmolens, waar het gehele bovenhuis kruibaar is, is bij de achtkante molens alleen de kap kruibaar. In Noord-Holland is de konstruktie enigszins verschillend. De veldmuren zijn daar veel lager en de staart ontbreekt. Het kruiwerk zit bij de Noord-Hollandse bovenkruiers in de kap. Men noemt dit soort molens dan ook binnenkruiers. Om het kruiwerk te herbergen, moet de kap veel breder zijn dan bij staartkruiers. Dit is een van de redenen waarom de romp rechter, dat wil zeggen, minder getailleerd is. Waarschijnlijk zijn de Noordhollandse en Zuidhollandse achtkante bovenkruiers beide ontwikkeld uit een gezamenlijke voorloper. Vandaar dat oudere molens (uit de 17e eeuw) in Zuid-Holland kenmerken vertonen van Noordhollandse molens. De karakteristieke Zuidhollandse achtkan-

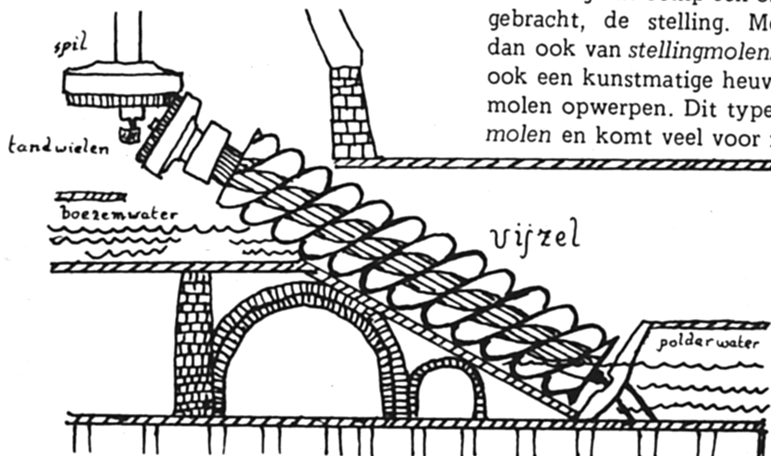
te molen was pas rond 1700 volledig ontwikkeld. Een mooi voorbeeld van achtkante bovenkruiers is de 'Broekdijk' aan de route 'Rond Leiden'.
De Broekdijk is in de novemberstorm van 1972 afgebrand, maar later geheel gerestaureerd, met gebruikmaking van een molenromp uit de omgeving van Haarlem. Deze romp is hiertoe per schip overgebracht naar Warmond. Molenverplaatsingen zijn niet iets van de laatste tijd. De Hondsdijkse molen, te bewonderen vanaf de Lage Waard (route 'Rond Alphen') stond oorspronkelijk vlak bij Leiden en had daar als taak het verversen van het water in de stadsgrachten. In 1693 werd de molen verplaatst naar z'n huidige standplaats. Hij werd daarvoor echter wel eerst gedemonteerd. De molen was oorspronkelijk een binnenkruier, maar werd later van een staartwerk voorzien. Bij de laatste restauratie is het originele kruisysteem weer aangebracht. De Hondsdijkse molen is nu de enige Zuidhollandse binnenkruier.
Het derde type watermolen is de *stenen bovenkruier.* In tegenstelling tot de achtkante molen heeft dit type een gemetselde stenen romp. De romp is meestal conisch (bijvoorbeeld de Rodenburgermolen aan de Kanaalweg te Leiden). Soms is de romp meer getailleerd (sprekend voorbeeld is de Veendermolen, te zien vanaf de route 'Naar de veenstreek') of juist buikig (Googermolen, in zelfde route). Een extreem voorbeeld is de Stadsmolen aan de Gooimeerlaan te Leiden. Deze molen heeft een flessehals romp. Van een bijzonder type zijn de twee Lijkermolens achter Rijpwetering (route 'Naar de veenstreek'). Deze hebben namelijk een twaalfkante stenen romp. Het zijn de enige molens van dit type in Nederland.
Globaal kàn men zeggen dat in de strook van het strandwallenlandschap en van de geestgronden achter de duinen de stenen poldermolen de overhand had. Dit heeft te maken met de stevige ondergrond daar. Op de venige gronden meer landinwaarts voerde de wipmolen de boventoon. In de diepe droogmakerijen in het hart van Zuid-Holland was de achtkante molen het meest geziene type. Dit moet verklaard worden door de grotere capaciteit van deze molen.

Het oudst gebruikte wateropvoerwerktuig in windmolens is het scheprad. Met een scheprad kan geen grotere opvoerhoogte bereikt worden dan zo'n anderhalve meter. Voor diepere polders zocht men de oplossing in zogenaamde molengangen: men

bouwde een aantal molens, die elkaar trapsgewijze het water toemaalden. Een uniek voorbeeld van zo'n molengang is de viergang te Aarlanderveen. Als bijzonderheid geldt hier nog dat de windbemaling geheel voorziet in de behoefte van de polder. Omdat uitzonderingen nu eenmaal regel zijn in de molenwereld heeft de ondermolen (dit is de laagste molen) van deze gang een vijzel met een opvoerhoogte van 90 cm. De andere molens hebben schepraderen met opvoerhoogtes van ca. 1,25 m. De route 'Naar de veenstreek' (uitgebreid) en de route 'Rond Alphen' komen langs deze molenviergang.

In de 17e eeuw begon men in molens de vijzel toe te passen als wateropvoerwerktuig. De vijzel heeft als voordelen een grotere opvoerhoogte (tot ca. 5 m) en een groter rendement. Voorts is de vijzel gemakkelijk te verlengen, zodat met de opvoerhoogte kan vergroten, hetgeen van belang is bij polderpeilverlagingen. In Zuid-Holland heeft de vijzel evenwel weinig opgang gemaakt; men bleef hier het scheprad trouw.

Korenmolens

Over korenmolens kunnen we nu kort zijn. De types standerdmolen en torenmolen moeten genoemd worden, maar blijven onbesproken, omdat ze in Zuid-Holland niet (meer) voorkomen. De wipmolen werd vroeger ook wel als korenmolen ingericht, maar dit behoort, op een nog te bespreken uitzondering na, ook tot het verleden.

Poldermolens staan meestal in het vlakke open polderlandschap, waar de vrije windvang van alle kanten gewaarborgd is. Heel anders is dit bij de korenmolens. Deze staan meestal in stad of dorp en hebben veel last van bebouwing en beplanting, tenzij men speciale maatregelen treft. Alle poldermolens (op twee uitzonderingen na) reiken met hun wieken tot aan de grond. Molens met deze eigenschap noemt men *grondzeilers*. Door de romp van de molen extra hoog op te trekken, kan men ervoor zorgen dat hij boven de bebouwing uitsteekt. Om dan toch bij het wiekenkruis en bij de staart te kunnen komen, wordt halverwege de romp een omloop aangebracht, de stelling. Men spreekt dan ook van *stellingmolens* (men kan ook een kunstmatige heuvel tegen de molen opwerpen. Dit type heet *beltmolen* en komt veel voor in de zand-

gebieden in het zuiden en oosten van ons land. De belt kan echter niet dezelfde hoogte bereiken als de stelling). Korenmolens komen voor als grondzeilers, beltmolens en stellingmolens. In de omgeving van Leiden staan uitsluitend stellingkorenmolens. Grondzeilers vindt men bijvoorbeeld wel veel in de dorpen op de Zuidhollandse eilanden, waar de lage bebouwing nauwelijks een beletsel vormt voor de wind, die hier in het wijdse open landschap vrij spel heeft.

In principe kan elk molentype zo hoog worden gebouwd dat het een stellingmolen wordt. In Zuid-Holland komt de ronde stenen stellingmolen veel voor. Het mooiste voorbeeld is natuurlijk molen De Valk in Leiden. De achtkante stellingmolen is vooral in het noorden van het land populair, maar komt ook hier voor, bijvoorbeeld de Morgenster te Aarlanderveen, gelegen aan de route 'Rond Alphen'. Van bijzondere konstruktie is molen Windlust in Wassenaar. Deze molen werd in 1668 gebouwd als achtkante stellingmolen. In 1861 brandde na blikseminslag de bovenbouw van de molen af. Op de overgebleven stenen onderbouw werd toen een ronde stenen bovenbouw opgetrokken.

Een enkele keer werden ook wipmolens als stellingmolen gebouwd. In Hazerswoude, langs de route 'Rond Alphen' staat een exemplaar van dit zeldzame type. De (koren)molen is van een bijzondere schoonheid en zeker het bezichtigen waard. Te Rijnsaterswoude staat ook nog een wipstellingmolen: de Dekkermolen. Dit molentje stond vroeger eveneens te Hazerswoude en deed dienst als houtzaagmolen voor de werkplaats

ronde stenen stelling-korenmolen "De Geregtigheid" te Katwijk

van de beroemde molenmaker Dekker. Thans siert de Dekkermolen de werkplaats van molenmakersbedrijf Van Beek. Hij is daar af en toe in bedrijf.

Houtzaagmolens

Hiermee zijn we dan meteen beland bij de houtzaagmolens. Voor het oudste type houtzaagmolen, de *paltrok*, moeten we de provincie Zuid-Holland uit en we beperken ons dus tot het noemen ervan. Voor de specifieke taak van het zagen van hout is de achtkante stellingmolen op een vierkante onderbouw het meest geschikt. Houtzaagmolens zijn zo langzamerhand zeldzaam geworden in Nederland, maar Leiden kan zich verheugen in de aanwezigheid van twee houtzaagmolens, de Herder aan de Oegstgeesterweg en d'Heesterboom aan de Haagweg. De laatste molen heeft nog geheel de oorspronkelijke inrichting en is wekelijks in bedrijf. De oorspronkelijke molen de Herder brandde in 1883 af. De huidige molen werd uit Amsterdam overgebracht en heette daar 'De Kat'. De rechte romp verraadt de noordelijke afkomst. En dan is er nog de Salamander te Leidschendam, te zien vanaf de route 'Vliet en Duinen'. Deze molen was tot 1954 in vol bedrijf, maar is daarna sterk verwaarloosd.

In het verleden hebben windmolens behalve het bemalen van polders, het malen van graan en het zagen van hout nog vele andere funkties verricht. Deze zijn nu zeldzaam of komen in het geheel niet meer voor. De omgeving van Leiden biedt echter nog een grote variatie aan molens. Vele molens zijn eigendom van gemeenten of stichtingen, zoals de Rijnlandse Molenstichting.

d'Heesterboom

DE POLDER

Ongeveer 5000 jaar geleden ontstond in West-Nederland min of meer evenwijdig aan de toenmalige kust een aantal *strandwallen.* De meest oostelijke is de oudste. Hierop liggen Voorschoten en Warmond. Wassenaar ligt ook op een strandwal. Ter hoogte van Katwijk werden de strandwallen door de Rijn doorbroken. Achter de strandwallen vormde zich een waddengebied. De invloed van het zoute zeewater nam in dit gebied af, terwijl de invloed van het zoete water van de rivieren toenam. Aan deze verzoeting is het ook te danken dat in het westen grote moerasbossen of moeraswouden ontstonden, begroeid met elzen, berken, wilgen en populieren. Aan deze wouden herinneren nog veel plaatsnamen. In de wouden vormde zich een dikke veenlaag. Voor het vergaan van plantenafval is zuurstof nodig. Wanneer het plantenafval onder water van de buitenlucht is afgesloten, vergaat het maar ten dele. Deze half vergane plantenresten noemen we *veen.* Veenstroompjes zorgden voor de natuurlijke ontwatering van de hoger gelegen bosveengebieden.

De mensen woonden in die tijd veelal op de strandwallen en de oeverwallen langs de rivieren. Daar kwam rond 800 na Chr. verandering in. Op bescheiden schaal ging men langs de rivieren dijken bouwen om zich tegen overstroming te beschermen. In de 13e eeuw (Middeleeuwen) ging men over tot ontginning van het bosveengebied ten behoeve van de landbouw. Daarbij begon men altijd vanaf een dijk of een weg in loodrecht daarop staande kavels (slagen) die door sloten werden gescheiden. Eerst werd het bos gekapt of afgebrand. Daarna werd het gebied ontwaterd. Wanneer men enige kilometers was gevorderd, werd een dwarsdijk aangelegd of een dwarswetering gegraven.

Van daar werd de ontginning voortgezet. Op deze manier ontstond in het westen het zogenaamde Slagenlandschap. In Holland waren het de Graven van Holland die als eigenaren van de grond de ontginning ter hand namen. In Utrecht verkochten de Bisschoppen het ontginningsrecht. Daaraan ontlenen de plaatsen Bos*koop* en Nieuw*koop* hun namen. Aldus ontstonden de polders.

Beheer

Een polder is een stuk land dat voor zijn waterhuishouding is aangewezen op een kunstmatig aangelegd stelsel sloten, dijken, boezems, molens en/of gemalen. Door middel van een molen of gemaal wordt het overtollige water uit de polder in een boezem 'uitgeslagen'. Soms is het noodzakelijk dit trapsgewijze te doen. Men noemt dit een molengang. Vanuit de boezem wordt het water, soms weer met behulp van een gemaal, in zee geloosd.

Verantwoordelijk voor het waterpeil in de polders zijn de waterschappen. Zij heffen belasting van de in het schap wonende mensen (ingelanden) en zien toe op het onderhoud van de sloten (schouw). Een bijzondere plaats onder de waterschappen wordt ingenomen door het Hoogheemraadschap Rijnland. Dit waterschap houdt het Rijnlandse boezemwater op peil. Daarnaast is dit waterschap ook verantwoordelijk voor de kwaliteit van het oppervlaktewater in on-

geveer 200 polders in Zuid-Holland. Het Hoogheemraadschap is ook belast met het beheer van de zeereep, de buitenste duinenrij.

Vervening

In de 17e en 18e eeuw werd turf één van de belangrijkste brandstoffen in ons land. In de laag gelegen veengebieden vond natte vervening plaats. Bij dit zogenaamde 'slagturven' werd het veen in stroken weggebaggerd en op de ernaast gelegen legakker uitgespreid. Na te zijn ontwaterd, werd het veen gesneden en daarna gedroogd. Op deze wijze ontstond een landschapspatroon bestaande uit 'trekgaten', petgaten' of 'wieren' afgewisseld met min of meer evenwijdige legakkers. Wettelijke regels moesten ervoor zorgen dat de trekgaten niet te breed en de legakkers niet te smal uitvielen. De juiste verhouding hing af van allerlei omstandigheden, zoals windkracht, waterdiepte, zoutgehalte van het water en aard van de grond. Men hield zich echter niet altijd aan de regels. De wind kreeg vat op het uitgebate landschap en vrat de legakkers aan. Door de golfslag kalfden de oevers steeds verder af. Zo ontstonden grotere en kleinere plassen. Het ontstaan van de Nieuwkoopse Plassen is hier een goed voorbeeld van. Sommige van deze plassen werden later drooggemalen. Aldus ontstonden droogmakerijen.

Flora en fauna

De flora (planten) en fauna (dieren) worden overal, dus ook in de polder, bepaald door een aantal milieufaktoren, zoals temperatuur, licht, lawaai, vochtigheid en voedsel. Planten en dieren kiezen nu eenmaal een plaatsje dat bij hen past; anders gezegd: alles is overal, het milieu selekteert. Wanneer de omstandigheden veranderen, dan veranderen ook de flora en fauna.

Zijn de omstandigheden in het ene gebied anders dan in het andere gebied, dan zullen ook de flora en de fauna verschillen. Rondfietsend door de polder zijn deze verschillen met een oplettend oog duidelijk waar te nemen. Sloten die door kunstmest maar ook door fosfaten uit wasmiddelen voedselrijk zijn geworden, zijn vaak bedekt met een dikke groene laag eendekroos. Deze houdt alle licht tegen, waardoor andere plantengroei in de sloot onmogelijk wordt. Het water in de sloot wordt daardoor zuurstofarm, zodat ook het dierenleven verdwijnt. Vooral bij warm weer heeft zich de laatste jaren in deze sloten botulisme voorgedaan, een bacteriële ziekte, vooral onder de watervogels. Botulisme wordt beschouwd als een tastbaar bewijs van de steeds toenemende milieuvervuiling. Met vervuiling bedoelen we dat bepaalde stoffen in zulke grote hoeveelheden aanwezig zijn in het water, de lucht

of in de grond, dat het biologisch evenwicht is verstoord. In schone en zuurstofrijke sloten is het water helder. Er groeit een groot aantal soorten planten, zoals waterlelie, gele plomp, drijvend fonteinkruid en kikkerbeet. Langs de oevers staan gele lis, kattestaart, moerasandoorn en pijlkruid. Tegenwoordig zien we er ook weer regelmatig zwanebloemen. In en rond de sloot leven kikkers, salamanders en ontelbaar veel kleine waterinsekten.
De hierboven genoemde milieufaktoren bepalen ook het aanzien van de gras- of weilanden in de polder. Vroeger hadden veel graslanden een blauwige gloed. Men noemde ze blauwgraslanden of ook wel schraallanden. Ze zijn vermaard om hun veelsoortige plantengroei. We treffen er vooral veel verschillende orchideeënsoorten aan en verder zeer zeldzame planten als het wollegras, klokjesgentiaan en beenbreek. Beenbreek is een zwakgiftig plantje, dat gegeten door het vee, het bot aantast en zo menige pootbreuk veroorzaakte. In Nederland zijn nog slechts enkele blauwgraslanden bewaard gebleven als natuurreservaat, bijvoorbeeld bij Nieuwkoop. Tegenwoordig is de plantengroei in de voedselrijke weilanden helaas erg eentonig. Meestal groeien er maar een paar soorten gras. Voor de *vogels* vormen de weilanden een belangrijk voedsel en broedgebied. De meest voorkomende broedvogels zijn de kievit, grutto, scholekster en tureluur. Al deze vogels worden tot de orde van de steltlopers gerekend, hoewel van sommige vogels de poten niet zo lang zijn. De grutto en de tureluur voelen zich het meeste thuis tussen het lange gras; de kievit met zijn kortere poten verblijft graag op de weilanden met het kortere gras. Ook de reiger is niet weg te denken uit het polderlandschap, evenals de fuut, de waterhoen en de meerkoet. We kunnen ze zien in, op of onder het water of in de nabijheid ervan. De reiger staat meestal roerloos te vissen. De fuut kan heel parmantig rondzwemmen met de jongen op de rug.
De reiger nestelt in kolonies hoog in de bomen. De fuut bouwt zijn nest drijvend op het water.

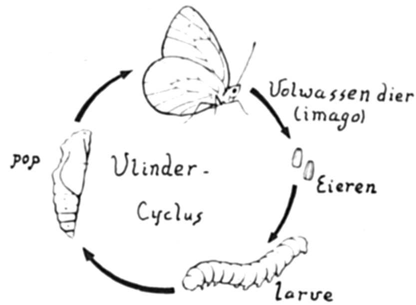

scholekster

De veldleeuwerik en de graspieper komen ook veel voor in de polder, meestal echter niet op de grond, maar hoog in de lucht. Vaak zijn ze alleen maar te horen. De weidevogelstand loopt sinds de jaren vijftig echter terug. Oorzaken hiervan zijn o.a. de verlaging van het grondwaterpeil, het toegenomen gebruik van mest en bestrijdingsmiddelen, de toenemende mechanisatie van de landbouw (machinaal maaien in de broedtijd) en de toenemende rekreatie (motorboten). Bij ruilverkaveling moesten vaak ook de tussen weilanden gelegen bosjes en houtwallen het ontgelden. Deze vormen een broed- en schuilplaats voor vogels, maar ook voor kleine roofdieren, zoals de wezel en bunzing. De kleine bosjes in het land zijn vaak *koebosjes* of pestbosjes. Toen in de

16e eeuw regelmatig veesterfte voorkwam, moesten de dode dieren daar worden begraven of verbrand. Soms werd er om het stuk grond een sloot gegraven, zodat een eilandje ontstond. Omdat het vee op die stukjes grond niet meer mocht grazen, begonnen er struiken en bomen te groeien. Het hout daarvan werd later door de boeren vaak weer gebruikt als geriefhout (gereedschap, afrasterpalen). Andere materialen zijn daarvoor in de plaats gekomen, zodat de bomen nu niet meer regelmatig worden geknot. Daardoor geraken de bosjes in verval.

Dat geldt ook voor de knotwilg. Vanwege het grote belang van deze bomen voor het Nederlandse polderlandschap (ooit telde iemand op één knotwilg 135 verschillende soorten planten en dieren) worden ze tegenwoordig door vrijwilligers geknot en blijven zo behouden.

Fietsend door het polderlandschap zien we niet alleen het verschil tussen de weilanden onderling, maar ook het verschil tussen de weilanden en de wegbermen. Omdat bermen niet worden bemest, herbergen zij een groot aantal soorten planten en dieren. We zien er het duizendblad, vogelwikke, akkerdistel, smeerwortel, fluitekruid en bereklauw. De bloemen van de laatste twee planten hebben de vorm van een scherm. Deze schermen trekken een groot aantal soorten insekten aan, zoals lieveheersbeestjes, wespen en huisvliegen. Op brandnetels zien we vaak rupsen en vlinders. Brandnetels 'branden' als we van boven naar beneden met onze hand langs de plant strijken. In de buurt van brandnetels groeien meestal de weegbree en hondsdraf. Wanneer we ons aan de brandnetel hebben gebrand, helpt het wrijven met een blad weegbree of hondsdraf over de zere plek ons van de pijn af.

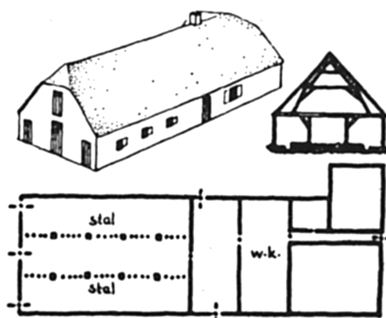

Vee

Wat is de polder zonder *koeien?* In de loop der jaren is een groot aantal soorten verdwenen omdat zij niet interessant waren voor de melk- en vleesproduktie. In het polderlandschap zien we nu nog slechts enkele soorten rondlopen, zoals het zwartbont Fries-Hollands vee met grote zwarte vlekken op een witte ondergrond over het hele lijf, witte onderpoten en een zwarte staart met witte pluim. Ook zien we het roodbont Maas-Rijn-IJsselvee, met lichtrode of bruinige vlekken of stippen over het hele lijf en een witte buik. De koe met een witte kop, witte onderpoten en een witte staartpluim noemt men een blaarkop. In het Nederlandse polderlandschap zien we ook veel *schapen.* Het schaap met een rose neus en afstaande oren is het Friese melkschaap. Het schaap met een zwarte neus en rechtopstaande oren noemt men de Texelaar. Soms zien we ook het Drents heideschaap. De ooien bezitten kleine en de rammen grote gekrulde horens. De kop en de poten zijn donker gekleurd.

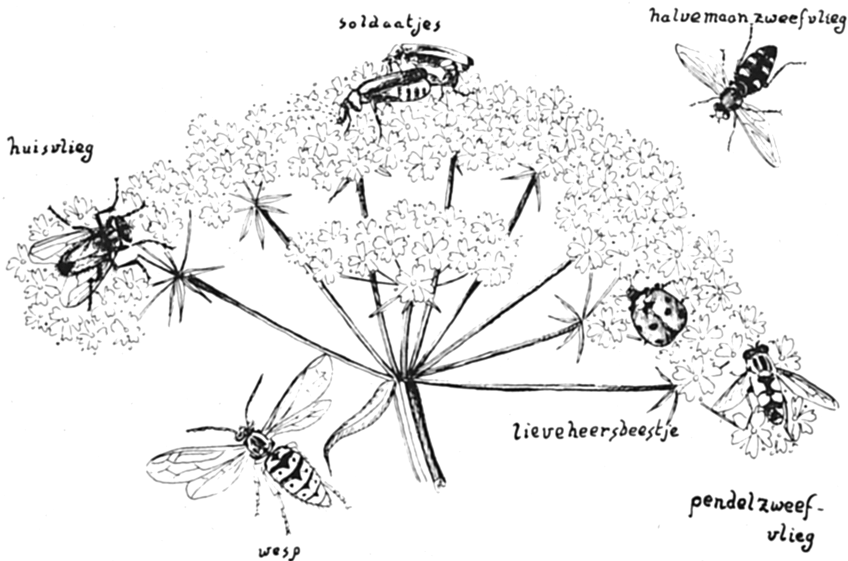
Boerderijen

Het polderlandschap rond Leiden wordt gesierd door een groot aantal prachtige *boerderijen,* vaak met veelzeggende namen. Zij behoren meestal tot het zogenaamde hallehuis-type. In dit type boerderij wonen mens en dier samen onder één dak. De woning ligt over de gehele breedte aan de kop van de boerderij. Achter de woning bevinden zich aan de buitenzijde van de boerderij de stallen, gescheiden door de deel. De koeien staan met de kop naar de deel. Binnen het hallehuis-type hebben zich in Zuid-Holland eigen vormen ontwikkeld. De Zuidhollandse boerderij is smal, omdat de deel niet meer is dan een gangetje om de koeien te voeren. De woning is echter vaak naar één kant uitgebouwd, zodat de plattegrond van de boerderij de vorm van een L heeft gekregen. Men noemt dit het krukhuis. Dit type boerderij beschikt van ouds over een ruime kel-

krukhuistype

der onder het woonhuis voor de opslag van zelf gemaakte kaas. Boven de kelderraampjes is soms een kruis aangebracht ter afwering van boze geesten, die de kaas zouden kunnen doen bederven. Boerderijen zijn vaak voorzien van een boenhok aan (en soms ook gebouwd over) de sloot voor het reinigen van de kaastobben en de weikuipen. Soms losstaand, soms aan de boerderij vastgebouwd, beschikt bijna elke boerderij nog over een rond karnhuis. De hooibergen bij de boerderijen zijn er nog wel, maar worden niet altijd meer gebruikt. Hooi is vervangen door ingekuild gras. Het vers gemaaide gras wordt op een hoop gegooid en aangestampt. Daarover wordt plastic uitgespreid. Dit wordt afgedekt met aarde, maar soms ook met autobanden. Een niet zo fraai gezicht. Door gebruik te maken van ingekuild gras is de boer veel minder afhankelijk van het weer, omdat dit gras niet eerst behoeft te drogen.

VERKEER EN MILIEU

De groei van het autogebruik in de jaren vijftig en zestig betekende dat er tegelijkertijd geleidelijk aan meer en meer negatieve effekten ontstonden op de natuur en het milieu, en dus ook op het leefmilieu in dorp en stad. Als reaktie hierop, probeerden milieuverenigingen en belangengroeperingen voor onder andere fietsers en voetgangers meer en meer greep te krijgen op planologische ontwikkelingen om de schadelijke gevolgen van o.a. de auto zoveel mogelijk te beperken.

Een eerste sukses werd geboekt in de beginjaren zeventig door het schrappen van de Leidse Baan, een weg tussen Leiden en Den Haag, die dwars door vele landgoederen (o.a. de horsten tussen Voorschoten en Wassenaar) geprojekteerd was. Nog vóór de beslissing over de weg, was reeds toestemming gegeven een viadukt te bouwen over de Papelaan (tussen Voorschoten en Wassenaar) en dat nu nog altijd ongebruikt het landschap 'opsiert'. Er wordt/is nu een fietspad aangelegd op het tracé van de Leidse Baan.

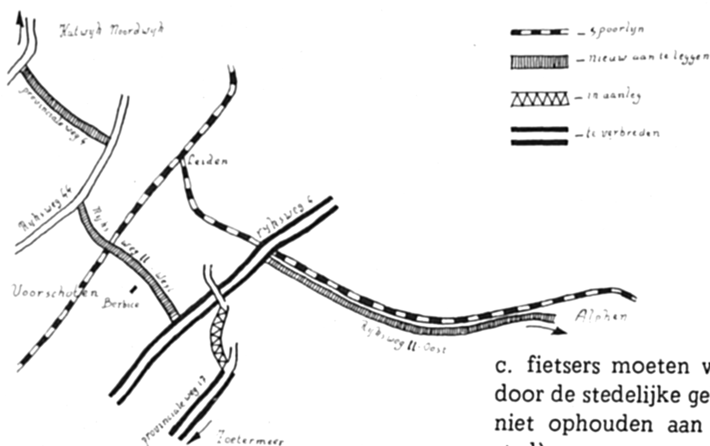
Een tweede weg, waar ook hevig verzet tegen gerezen is, is Rijksweg 11. Deze is geprojekteerd tussen Katwijk en Rijksweg 4 (door Voorschoten), en verder van Leiden-Hoge Rijndijk, langs de spoorlijn naar Utrecht, via Alphen tot aan Bodegraven.

De provincie gaf er tijdens de inspraak de voorkeur aan voorlopig alleen een rondweg langs Alphen aan den Rijn aan te leggen, terwijl de Tweede Kamer zich eind 1980 uitsprak voor een gefaseerde aanleg van de weg; eerst het stuk tussen Leiden en Bodegraven en pas na 1990 het stuk tussen Katwijk en Voorschoten als tweebaansweg. Deze weg zou het verkeer op de Hoge Rijndijk moeten ontlasten, hetgeen twijfelachtig is wanneer het autoverkeer op de Hoge Rijndijk niet tegelijkertijd middels verkeersmaatregelen drastisch wordt ingeperkt.

Nadelen van de aanleg van deze weg zijn o.a. doorsnijding van de gemeente Voorschoten en het landgoed Berbice. Verder betekent de aanleg van Rijksweg 11 aantrekking van autoverkeer ten koste van het openbaar vervoer. De Nederlandse Spoorwegen hadden verdubbeling van het baanvak Leiden-Alphen afhankelijk gesteld van het wel of niet aanleggen van deze weg. Het ziet er nu naar uit dat zowel de Rijksweg als de verdubbeling van de spoorlijn gerealiseerd gaan worden.

Het alternatief voor het wegvallen van de Leidse Baan en het terugdringen van het autoverkeer is het stimuleren van het openbaar vervoer. De kombinatie fiets en trein wordt door de ENFB gepropageerd. Betere stallingsmogelijkheden bij en een goede bereikbaarheid van de stations vormen hierbij een voorwaarde. Sedert 1976 is er een werkgroep Fiets en Trein van de NS en de ENFB bezig al deze facetten door te lichten. Uit dit overleg is al een betere regeling voortgekomen om je fiets mee te kunnen nemen in de trein naast het alleen maar kunnen huren van een fiets bij stations.

De grotere belangstelling voor het openbaar vervoer van de laatste jaren werd door o.a. de ANWB in samenwerking met de NS aangegrepen om

de aktie Park and Ride (Parkeer je auto en reis verder per trein) in het leven te roepen. De opzet van deze aktie is, dat automobilisten hun auto op grote parkeerterreinen bij het station gaan parkeren om vervolgens verder te reizen in de trein.
Het autoverkeer tussen het station en de woonwijken wordt hierdoor bevorderd in plaats van bijvoorbeeld de bevordering van het openbaar vervoer naar en vanaf het station; verder moet nog afgewacht worden hoeveel treinreizigers deze aktie per saldo meer zal opleveren. Voorlopig zit de NS al op haar topkapaciteit voor wat betreft de verwerking van het reizigersaanbod.

Om weer even terug te komen op het fietsverkeer, is het aspekt van een goede bewegwijzering voor fietsers van belang. Kriteria die men kan toepassen zijn:
a. de kortste verbinding (van minder belang voor toeristische fietspaden)
b. de vermelde afstand moet gemeten zijn over het fietspad en niet over de autoweg
c. fietsers moeten verwezen worden door de stedelijke gebieden heen (dus niet ophouden aan de rand van de stad)
d. bewegwijzering naar de verschillende wijken in een stad en ook van buitenaf al verwijzen naar wijken.
Met de bovenstaande kriteria is de ENFB-afdeling Leiden e.o. bezig met het projekt Leiden-Rotterdam, waarbij zowel de fietsroute als de bewegwijzering doorgelicht worden. Zo is er bijvoorbeeld een betere en kortere verbinding Leiden-Zoetermeer via het rekreatiegebied Noord-Aa in plaats van de huidige route langs de (auto) weg via Stompwijk.

Van groot belang is de medewerking van het publiek om misstanden te signaleren, en die dan zo snel mogelijk door te spelen aan de verschillende belangengroeperingen.
Tot besluit nog dit. Er is eens een stelling geweest in een proefschrift, die inhield dat juist automobilisten op hobbelige wegen kunnen rijden, daar deze voorzien zijn van schokbrekers en juist de fietser goede, vlakke (asfalt)wegen nodig heeft wegens het ontbreken van vering. Laten we hopen dat dit voor de fietser in de toekomst werkelijkheid wordt.

Warmonderweg
Leidse Hout
Broekweg
Merenwijk
Wipwatermolentje
Zweilaan
Let eens op de knotwilgen
langs de Broekweg!
Academisch
Ziekenhuis
Leiden
Zijlpoort
Mare Singel
Stationsplein
Morssingel
Morspoort
kijkje door de
Morspoort
Stadhuis
Anker park
Lage Rijndijk
Javastraat
Sumatrastraat
Oosterkerkstr.
Trompstraat
Middelweg
Steenschuur
Hoge Woerd
Witte Singel
Zoeterwoudse Singel
Rapenburg - Academiegebouw
met Nonnenbrug
Telderskade
Churchill laan
Vijf Meilaan
Kastanjekade
De Sitterlaan
Helmh.
Bazelstr.
Petrus kerk
(Lammenschansweg)
de oude wolfabriek
aan de Hoge Woerd

DOOR LEIDEN

Vertrekpunt: Stationsweg
Afstand: 20 km
Kaart: Falk-plan stadsplattegrond Leiden e.o.

Deze fietsroute loopt kris-kras door de stad. Als u in de beschrijving een punt uitzoekt dat voor u het gemakkelijkst te bereiken is, kunt u daar met de 'stadsfietstocht' beginnen.
De beschrijving hieronder begint vlakbij het station, namelijk op de kruising Stationsweg-Rijnsburgersingel-Morssingel. Van deze drie moeten we voor de fietsroute de Morssingel hebben.

De Morssingel blijven we volgen, ook als hij naar links buigt (we moeten dan wel even omrijden via het 'verkeersplein' om weer bij het water te komen). Aan de overkant van de singel zien we de tuin en gebouwen van het voormalige Academisch Ziekenhuis, nu het museum van Volkenkunde en het Boerhaave Museum. Als we weer langs de singel zijn, rijden we door tot de ophaalbrug; nu links, over de brug en onder de Morspoort door en rechtuit de Morsstraat door. De Morspoort is één van de twee stadspoorten die Leiden nog rijk is. Aanvankelijk was de Morspoort een houten poort. In 1669 werd deze vervangen door de huidige stenen poort, naar een ontwerp van Willem van der Helm. Aan het eind van de Morsstraat zien we links de Steenstraat en Beestenmarkt. De grote bomen op de Beestenmarkt zijn paardekastanjes en als grote boom in de winter van 1980-1981 op deze plaats geplant. De naam Beestenmarkt herinnert aan de tijd dat de veemarkt hier gehouden werd (1616-1935).

Aan het eind van de Morsstraat gaan we de Blauwpoortsbrug over en rechtsaf de Prinsessekade op. We rijden nu rechtdoor: Prinsessekade, Kort Rapenburg, Rapenburg. We fietsen ongeveer 250 m over het Rapenburg en gaan dan rechtsaf de Doelensteeg in. Aan het eind gaan we linksaf de Doelengracht op en aan het eind, het kan niet missen, rechts het Paterstraatje in. Over het bruggetje gaan we linksaf de Witte Singel op. We hebben nu een mooi gezicht op de Hortus Botanicus, met aan de singelkant de Victoria Regia kas. Bij de aanleg van de Hortus in 1591 was de oppervlakte aanzienlijk kleiner. De grootste uitbreiding vond plaats in 1816. Er werd in die tijd namelijk begonnen met het afbreken van de versterkingen aan de binnenrand van de singels, waardoor er binnen de stad aardig wat ruimte vrijkwam. Hier kwam die ruimte ten goede aan de Hortus; op andere plaatsen werd die ruimte gebruikt voor de aanleg, respektievelijk bouw van begraafplaatsen, plantsoenen en fabrieken, zoals we verderop in onze fietstocht zullen zien. De Hortus is echter niet alleen uitgebreid; met de bouw van de Sterrewacht (± 1860) werd de Hortus weer iets kleiner. In 1932 kreeg de Hortus er nog een kleine uitbreiding bij in de vorm van de naast de eigenlijke tuin gelegen Clusiustuin. De ingang van de tuin bevindt zich aan de 5e Binnenvestgracht. Deze tuin is aangelegd als een verkleinde kopie van de oorspronkelijke Hortus en genoemd naar de plantkundige Carolus Clusius, die grotendeels verantwoordelijk was voor de eerste aanleg van de Hortus.
Vervolgens gaan we de derde zijstraat

kauw

rechts, de Witte Rozenstraat in. Aan het eind van de Witte Rozenstraat gaan we rechts de Jan van Goyenkade op, over de brug weer rechts de Rijn- en Schiekade op en direkt links de Telderskade op. Deze rijden we door tot de stoplichten aan de Churchilllaan. We hebben nu de oude stad verlaten. De eerste bebouwing buiten de singels dateert uit het einde van de vorige eeuw. Van de wijk die we nu zijn binnengereden, Leiden Zuid-West, stammen de uitbreidingsplannen uit 1953.
We gaan nu linksaf over het fietspad langs de Churchilllaan. Bij de eerstvolgende stoplichten (Vijfmeilaan) nog rechtdoor, maar bij de stoplichten Kennedylaan-De Bazelstraat linksaf de De Bazelstraat in. Deze maakt na ongeveer 100 m een bocht naar links; voorbij de bocht nemen we de tweede straat rechts, de Van der Helmlaan. Deze laan is genoemd naar een man die we al eerder in de route tegenkwamen: Willem van der Helm, bouwmeester van de Morspoort, maar ook van de andere overgebleven poort: de Zijlpoort.
Aan het eind van deze laan gaan we linksaf de Rooseveltstraat in. De eerste zijweg naar rechts, de Vijfmeilaan, gaan we in. Let vooral 's zomers ns op de 'bloemige' middenberm n deze laan.

We blijven de Vijfmeilaan volgen, buigen mee naar links (Zoeterwoudseweg) en gaan na de spoorwegovergang direkt rechts de Kastanjekade op. We zijn nu weer in een wat ouder stukje Leiden beland (uit de twintiger jaren). Er zijn in de wijk waar we nu langs rijden veel huizen gebouwd door de woningbouwvereniging 'Tuinstadswijk'. In verband met deze naam dragen verschillende straten in deze wijk namen van bloemen en bomen. Waar mogelijk is de beplanting weer aangepast aan deze namen: de bomen langs de weg waar we nu rijden, zijn dus inderdaad kastanjes.
Aan het einde van de Kastanjekade gaan we linksaf en direkt rechts, de Lammenschansweg oversteken en de De Sitterlaan in. Voor het station Lammenschans staat een herinnering aan Leidens ontzet: een beeldje van Cornelis Joppensz, de jongen die op 3 oktober 1574 op de door de Spanjaarden verlaten schans 'Lammen' de hutspot vond. Het jaartal op het beeldje, 1961, geeft het jaar aan waarin de Leidse '3 October-vereniging' 75 jaar bestond.
Over de eerste brug die we nu tegenkomen, gaan we linksaf de v.d. Brandelerkade op. Aan het eind fietsen we automatisch rechtsaf de Cronesteynkade op. Voor het witte huis net over de sloot staat een aantal leilinden. Tijdens de fietstochten buiten de stad zult u ze zeker ook al tegengekomen zijn of nog tegenkomen. De lindebomen werden en worden zo gesnoeid en als jonge boompjes langs latten geleid, dat alléén de takken evenwijdig aan het gebouw doorgroeien. Na verloop van jaren vormen ze dan 's zomers een natuurlijk zon-

nescherm dat 's winters juist veel licht doorlaat.
Iets verder langs de Cronesteynkade staan weer anders gesnoeide bomen: knotwilgen. Herinneringen uit de tijd dat de Stadsmolensloot, zoals het water heet, nog landelijk gelegen was.
We komen nu bij de Zoeterwoudsesingel uit. Hier gaan we links en direkt weer rechts een bruggetje over en de Kraaierstraat in. Voordat we verder fietsen, is het misschien wel aardig hier even af te stappen en wat rond te wandelen in het eerste, als zodanig aangelegde, stuk 'gemeentelijk groen': het Plantsoen. Na de aanleg, waarmee in 1831 werd begonnen, heette het eerst de 'Groote Plantagie', dit in tegenstelling tot de 'Kleine Plantagie', een parkje dat aan de noordwest kant van Leiden tegenover de Rijnsburgersingel werd aangelegd. De 'Kleine Plantagie' verdween, maar het Plantsoen bleef, al werd het in 1881 wel wat verkleind. Nadat de 4e Binnenvestgracht was gedempt, verschenen namelijk de huizen die nu langs het Plantsoen staan. Wandelend door het Plantsoen hebben we een schitterend uitzicht op de singel die 's zomers geel en wit ziet van de gele plomp en de waterlelie. Behalve veel planten komen er in de singel ook flink wat watervogels voor. De meest bekende als wilde eend, knobbelzwaan, meerkoet en waterhoen zijn zeker aanwezig, maar ook de fuut laat zich de laatste jaren steeds vaker in de singels zien. Verscholen tussen waterplanten of overhangende bomen maken deze 'nieuwe stadsvogels' hun nest en in de zomermaanden kunnen we in alle Leidse singels de bedelroep van de gestreepte jonge futen horen. Ook vogels die niet in Nederland thuishoren, kunnen we in het Plantsoen bewonderen, niet in het 'wild' maar in de volière. Als we uitgewandeld zijn, stappen we weer op de fiets en volgen de Kraaierstraat tot aan de Hogewoerd; deze links in. Bij de eerste stoplichten (St. Jorissteeg-Watersteeg) gaan we rechtdoor; bij de volgende lichten aan het eind van de Hogewoerd gaan we schuin links, de Steenschuur in. Aan onze linkerhand zien we al snel het Van der Werfpark. Dit park werd in 1884 aangelegd in een gebied dat de Ruïne werd genoemd. Op 12 januari 1807 was hier namelijk 'het kruitschip' ontploft. Vanuit het park zien we in de walmuur van de Steenschuur een herdenkingssteen gemetseld. Evenals in het Plantsoen staan hier bomen die zo ongeveer 100 jaar oud zijn. Sommige van die bomen zijn door 'boomchirurgen' onder handen genomen: de stangen die we in deze bomen zien, dienen om de boom te behoeden voor verder inscheuren.
We rijden over de Steenschuur tot de tweede brug. De walmuren bij de brug zijn begroeid met muurleeuwebek. We gaan de brug over en rijden de Douzastraat in. Voor de eerstvolgende brug gaan we rechtsaf de Boisotkade over. We komen nu bij de brug waar de Geuzen in 1574 onderdoor de stad invoeren: de Vlietbrug. Net voorbij deze brug ligt het gemeentelijk Archief. Aan het eind van de Boisotkade gaan we rechtsaf de Kaiserstraat in. We komen dan vanzelf uit op het Rapenburg, met links, net voorbij de eerste brug, het 'Academiegebouw' en de ingang van de Hortus. Het ' academiegebouw' werd in 1581 door de Universiteit in gebruik genomen, voor die tijd was het

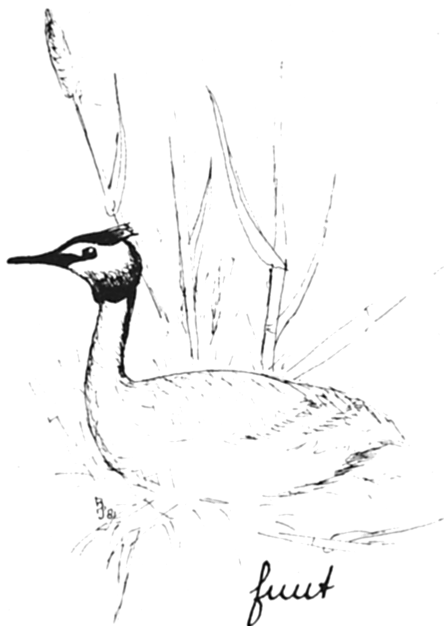
het Klooster der witte nonnen. In 1782 werd het gebouw voorzien van een 'sterretoren'. Zoals we eerder in de route al gezien hebben, werd er in 1860 een nieuwe Sterrenwacht gebouwd op het terrein van de Hortus. De straat waar we net doorheen zijn gefietst, is genoemd naar de bekende sterrekundige uit die tijd: Frederik Kaiser.

We gaan de Nonnenbrug over en rechtdoor de Kloksteeg in. Aan het eind van de Kloksteeg gaan we linksaf en blijven links langs de Pieterskerk rijden tot aan het Gravensteen. Aan de oostkant van de Pieterskerk komen we langs een paar jonge leilinden. Hier gaan we rechtsaf over het Gerecht en direkt rechtsaf de Lokhorststraat in, het verlengde hiervan de Diefsteeg, doorrijden tot aan de Breestraat. We gaan rechtsaf voor het stadhuis langs en dan linksaf, waar we dan vervolgens door de Koornbrugsteeg, over de Korenbeursbrug en door de Burgsteeg rijden (of lopen als er markt is; op woensdag en op zaterdag moeten we ons tussen de marktkraampjes en het wandelend publiek wringen).

Vanuit de Burgsteeg kunnen we niet anders dan rechtsaf de Nieuwstraat in. Lopend kunnen we wel linksaf: we komen dan bij de Burcht. De Burchtheuvel is waarschijnlijk aangelegd rond het jaar 1000 op de plaats waar de Oude en de Nieuwe Rijn weer bij elkaar kwamen. Op oude afbeeldingen zien we dat de heuvel van tijd tot tijd behoorlijk van aanzien veranderde. Op een gegeven moment was de heuvel gedeeltelijk als hertenkamp en gedeeltelijk als boomgaard in gebruik. Binnen de burcht zelf was er een tijd lang een doolhof van heggen. In het gerestaureerde Heerenlogement is de Centrale Openbare Bibliotheek gevestigd. De zgn. Leidse zaal

staat vol informatie over Leiden.
We rijden door langs de Hooglandsekerk, en gaan linksaf de Middelweg in. Ook hier zien we weer leilinden: geen jonge boompjes maar wel pas geplant. Op hun oorspronkelijke groeiplaats in het oosten van het land moesten ze verdwijnen en als volwassen bomen zijn ze in 1978 en 1980 overgeplant naar Leiden.
Aan het eind van de Middelweg gaan we vervolgens rechtsaf de Kaasmarkt op. We steken de Hooigracht over en gaan rechtdoor langs de Oude Rijn. Vanaf de Oude Rijn zien we recht vooruit achter de Haven het witte torentje van de gerestaureerde Zijlpoort.We rijden door tot het eind en gaan rechtsaf de Herengracht op. Nu gaan we bij de eerste kruising links de brug over en rijden rechtdoor de Oosterkerkstraat in tot aan de Zijlsingel.
Het stukje stad waar we nu door rijden, het zogenaamde Herengracht/Zijlsingel-gebied heeft er jarenlang braak en als afbraak bijgelegen. De nieuwbouw die er nu verrezen is, heeft duidelijk overeenkomsten met de rest van de dicht bebouwde binnenstad. De Oranje- en Waardgracht zijn, nadat de bouw gereed was, weer opengegraven en kompleteren het oude binnenstadsbeeld. Langs de Oranjegracht staan nog zes oude panden, die de kaalslag hebben overleefd en mooi gerestaureerd uit de strijd zijn gekomen. Vlak bij de Zijlsingel staat nog een laatste restant van de fabrieken die in het begin van de vorige eeuw verrezen aan de binnenrand van de singels, na het slopen van de muren en wallen: de Meelfabriek. De gebouwen van twee andere bedrijven die hier tot voor kort stonden, de Grofsmederij en het Nederlands Drukkerij Bedrijf zijn verdwenen en ervoor in de plaats is de binnenrand van de singels weer wat verder 'groen' geworden door de aanleg van twee parkjes. Bij de aanleg van het parkje op het terrein van de Grofsmederij, het Ankerpark, is de waterlijn langs het parkje weer teruggebracht in de oude staat: samen met de opgeworpen wal is de oude bolwerkvorm hierdoor weer enigszins teruggekeerd.
We gaan nu links de Zijlsingel op en direkt rechts de Trompstraat in. Deze rijden we uit en gaan dan linksaf de Admiraalsweg in. Vervolgens over de brug links de Lage Rijndijk op. We rijden door tot aan de singel. Van hieraf kunnen we de Zijlpoort en de oude bolwerkvorm van het Ankerpark nog eens goed bekijken.
We gaan rechtsaf de Herensingel op en na 200 m weer rechts, links en weer rechts. We rijden nu op de Kooizicht die uitkomt in de Javastraat. Links van ons ligt het Kooipark: het eerste gemeenteparkje buiten de singels. Het is, evenals de wijk waar we nu door fietsen, aangelegd in de twintiger jaren van deze eeuw. We rijden door tot aan de T-kruising en gaan linksaf de Sumatrastraat in. Deze rijden we helemaal uit en ook bij de stoplichten (Willem de Zwijgerlaan) blijven we rechtdoor rijden. We fietsen dan langs de IJsselmeerlaan de Merenwijk in, de laatste grote uitbreiding van de stad. Door een brede strook volkstuinen ligt deze wijk geheel gescheiden van de rest van de stad. Flats vinden we in deze wijk alleen in de strook langs de volkstuinen en aan de zuidkant van het wijkpark. De rest van de wijk is laagbouw. Auto's kunnen de verschillende buurtjes in de wijk alleen via de 'rondweg' bereiken. De

verbindingen tussen de buurtjes onderling zijn er wel, maar alléén voor voetgangers en fietsers, zodat de hele wijk betrekkelijk 'autoluw' is.
Het fietspad langs de IJsselmeerlaan buigt op een gegeven moment naar rechts en eindigt op een T-kruising: hier gaan we linksaf en steken de Drontermeerlaan over. Na ongeveer 25 m kunnen we aan de rechterkant weer op een fietspad gaan rijden. Ook dit fietspad buigt naar rechts en komt op een kruising uit. We gaan hier linksaf, steken de Zwartemeerlaan over en gaan dan de Teunisbloem in. Bij de eerste kruising gaat de Teunisbloem schuin naar links door, wij ook. Aan het eind moeten we even over een stoeprand, bruggetje over en linksaf. Aan de rechterkant over het water ligt nu het wijkpark van de Merenwijk. Het eerste pad naar rechts is één van de toegangen tot het ongeveer 18 ha grote wijkpark. Met de aanleg van dit park werd begonnen in 1972, nog voordat er huizen waren gebouwd. Als we hier weer even een fietsstop inlassen en het park inwandelen, komen we tussen de boomgaard en het 'varkensweitje' door op het erf van de boerderij. De boerderij zelf is in 1980-1981 verrezen op de oude plek van de Wassenaarhoeve, één van de twee boerderijen die in de Merenwijk lagen, toen deze nog Broek- en Simontjespolder heette. Op het erf en in de weilanden van de boerderij kunnen we heel wat typisch Hollandse boerderijdieren aantreffen. Verschillende van de rassen zullen we, helaas, niet meer op hedendaagse boerderijen aantreffen, waar alleen de meest produktieve rassen rendabel zijn om te houden. Zo lopen bij de boerderij o.a. een Lakevelder koe, Friese melkschapen en verschillende (oud)Hollandse kipperassen. Een deel van de weilanden is via klapjekjes toegankelijk, zodat we vrij tussen de dieren kunnen rondlopen. Via erf en weilanden kunnen we doorwandelen naar het park, waar in hoofdzaak 'wilde planten' groeien. Het noordelijkste deel van het park, dat wat glooiend is, is aangelegd op een oude vuilstortplaats. Als we uitgekeken zijn en gewandeld hebben, gaan we weer terug naar het fietspad waar we vandaan kwamen. We gaan dit rechts in en blijven dit fiets/voetpad (Molenaarspad) een hele tijd volgen met steeds het park rechts van ons. Uiteindelijk komen we dan, over het tweede bruggetje, op een dwarspad waar knotwilgen langs staan, dit is de Broekweg die we naar links inslaan. We volgen de Broekweg tot we bij de spoorlijn uitkomen, hier houden we links aan en blijven zo langs het spoor rijden. Als we nu maar rechts aanhouden, komen we vanzelf op het viadukt over de Haarlemmertrekvaart en Oegstgeesterweg. Boven op dit viadukt staand, hebben we een mooi uitzicht op verschillende molens: als we links beginnen zien we tegen de Merenwijk de Stadspoldermolen, draaien we nu langzaam naar rechts dan komen we in de oude stad molen 'De Valk' tegen en helemaal naar rechts kijkend zien we een wipwatermolen en houtzaagmolen 'De Herder'.
Als we van het viadukt komend, linksaf blijven draaien, fietsen we er onderdoor. Onder het viadukt door het linkerpad aanhouden. We steken de kruising met de Boerhaavelaan recht over en gaan de Zweilandlaan

in tot het wipwatermolentje. Hier het paadje in dat naar de molen loopt, links over het bruggetje en dan alsmaar rechtdoor over de Groene Maredijk. (Het smalle paadje naar rechts kunnen we ook nemen, als we het Heempark willen bezoeken. De ingang van dit park ligt aan het eind van dit paadje, schuin links aan de overkant van de Oegstgeesterweg.)
Met wat bochtjes in de Maredijk rijden we tenslotte door de Leidse Hout. De Leidse Hout is het meest 'bossige' park dat we op onze fietstocht tegenkomen. Het is in de dertiger jaren als werkverschaffingsprojekt aangelegd. Het initiatief tot het aanleggen van een wandelpark kwam van een aantal Leidse industriëlen: van één van hen, Johan de Koster, toenmalig direkteur van de Meelfabriek, zullen we de naam iets verder in de route nog tegenkomen. In het voorjaar ruiken we hier en daar in het park de sterke uiengeur van het witbloeiende daslook. Aan de zuidoost kant van het park is een hertenkamp, waar behalve damherten ook wat schapen, geiten, ganzen, kippen en ander kleinvee loopt.
Als we het bord 'doodlopende weg' tegenkomen (bij de eerste huizen) gaan we linksaf. We rijden zo naar de Warmonderweg, die we naar links inslaan. De eerste weg links, de Van Slingelandtlaan gaan we in. Bij de eerste bocht in deze laan (met een rood-wit hek aangegeven) gaan we linksaf en direkt rechts en rijden dit fietspad door de Leidse Hout (Johan de Kosterweg) uit tot aan de Houtlaan. Hier gaan we rechtsaf en rijden door tot we een verbodsbord vanwege éénrichtingsverkeer zien. Eventjes hiervoor slaan we linksaf de Faljerilstraat in. We rijden door tot de T-kruising en gaan dan rechtsaf de Kagerstraat in. Bij de stoplichten gaan we linksaf, zodat we op het fietspad langs de Rijnsburgerweg komen te rijden. Zijn we op de Rijnsburgerweg eenmaal onder de spoorbaan door, dan dezelfde richting aanhouden. Dus niet richting station, maar oversteken en over het Schuttersveld tot aan de Rijnsburgersingel. We staan nu vlak bij molen 'De Valk'. Als we het molenmuseum dat er in is gevestigd willen bezoeken, moeten we even, lopend, oversteken. Zo niet, dan gaan we hier rechts en bij de kruising met de Stationsweg rechtover naar de Morssingel.

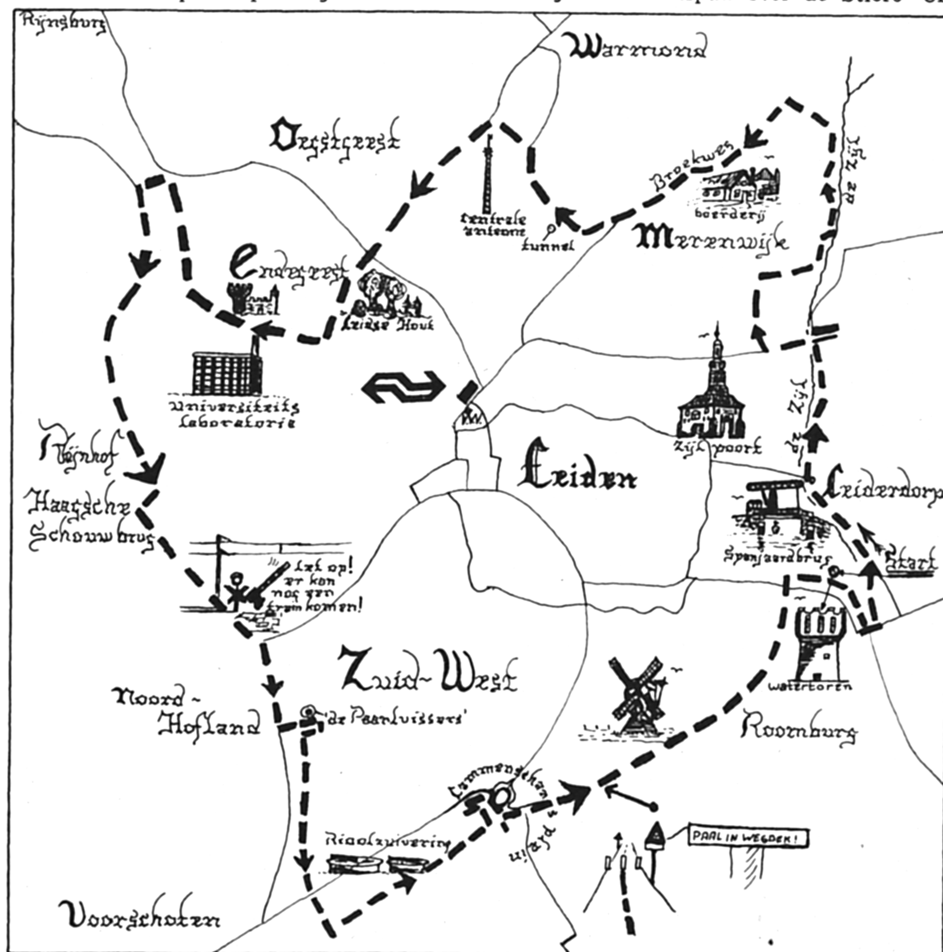
Bent u nog niet op uw startpunt terug, dan kunt u de route vervolgen door aan het begin van de beschrijving verder te lezen.

ROND LEIDEN

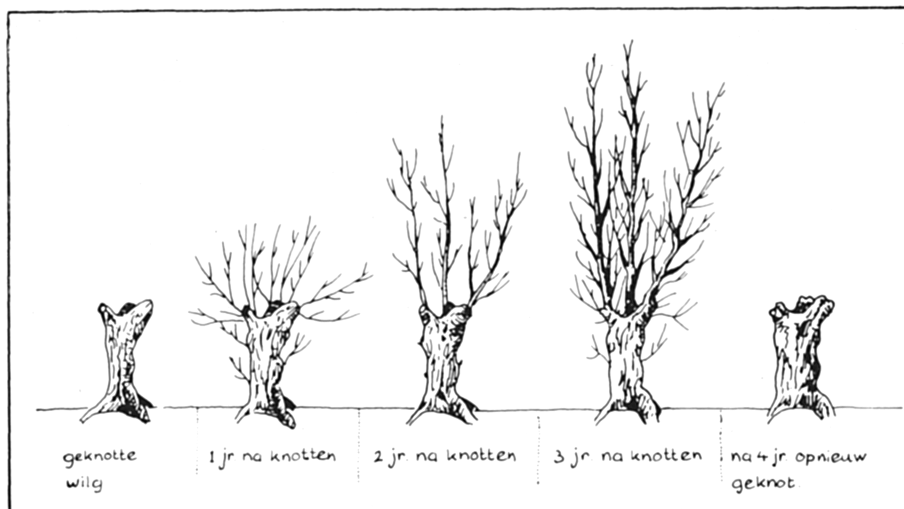
Vertrekpunt: watertoren langs Hoge Rijndijk
Afstand: 22 km
Kaart: Falk-plan stadsplattegrond Leiden e.o.

Vanaf de watertoren fietsen we over het Utrechtse Jaagpad met de Nieuwe Rijn aan onze linkerhand. Lopend over dit pad trokken vroeger de paarden de trekschuit. Links aan de overkant van de Nieuwe Rijn ligt het Waardeiland. Op de splitsing van de Oude Rijn en de Nieuwe Rijn stond ooit een kasteel: Huis ten Waerde, een ridderhofstede. Nog maar tien jaar geleden stonden er op dit eiland slechts fabrieken. Nu is het volgebouwd met huizen als kastelen. Daarvoor werden Amerikaanse architekten aangetrokken.

Al fietsend langs de Oude Rijn rijden we onder een brug door. Direkt voorbij de brug gaan we rechtsaf en volgen het fietspad over de Stiere- of

Leiderdorpsebrug. Eenmaal over de brug houden we rechts aan en fietsen onder de brug door. Aan onze linkerhand ligt de Oude Rijn. Deze volgen we nu stroomafwaarts. Aan de overkant van de Oude Rijn ligt weer het Waardeiland.
We blijven langs het water rijden, ook waar de weg uitloopt in een fietspad. Aan het einde van het fietspad steken we de Van der Valk-Boumanweg over en gaan linksaf.
Voorbij de Spanjaardsbrug heet het water de Zijl en de weg de Zijldijk. De Vliet, het Rijn-Schiekanaal en de Zijl vormen samen de belangrijke vaarroute van Den Haag en Leiden via de Kager Plassen en de Ringvaart van de Haarlemmermeer naar Haarlem voor de beroepsvaart en steeds meer pleziervaartuigen.
We rijden onder een weg door en gaan direkt daarna rechtsaf. We gaan de brug over en bij de stoplichten rechtsaf, richting de Merenwijk. Met de woningbouw in deze voormalige Broek- en Simontjespolder werd in het begin van de jaren zeventig begonnen. De bouwaktiviteiten zijn nog steeds niet afgerond. Links van het fietspad, bijna voorbij de volkstuintjes, staat de wijkkaart. Een blik op deze kaart laat zien dat de Merenwijk is gebouwd rond een wijkpark. Door de wijk loopt een rondweg met twee uitvalswegen. Het wegaanduidingssysteem met letters en cijfers is alleen gemaakt voor auto's. De ENFB heeft bij de Gemeente Leiden aangedrongen op aanleg van een duidelijk wegaanduidingssysteem voor fietsers. We volgen de bocht naar rechts in het fietspad en komen zo op de Drontermeerlaan. Na ongeveer 400 m gaan we rechtsaf het Rozenpad op. Even later rijden we weer langs de Zijl. Vanaf het fietspad hebben we een wijds uitzicht over de polders aan de overkant van de Zijl. De gemeente denkt aan het instellen van een voetveer. We volgen het fietspad, ook waar dit van de Zijl afbuigt. Aan onze rechterhand staat 'De Broekdijk', een achtkante bovenkruier. Meer informatie over molens staat voor in dit boekje. Aan het einde van het pad gaan we linksaf een dijkje over. Zo komen we op de Broekweg. Dit polderweggetje is in de nieuwbouwwijk gehandhaafd. Dat geldt ook voor de knotwilgen aan weerszijden van de weg. Ze worden volgens een vast schema regelmatig geknot. Dit knotten maakt deel uit van een praktijkles van leerlingen van de Lagere Agrarische School te Oegstgeest.
De Broekweg loopt door het wijkpark. In dit park staat een nieuwe boerderij op de plaats van de oorspronkelijke Wassenaarhoeve. De boerderij fungeert nu als kinderboerderij. Kinderen uit de omliggende scholen krijgen er les van een schoolbioloog. Met de aanleg van het park werd begonnen nog ruim voordat met de woningbouw werd aangevangen. Een deel van het park is gelegen op de oude vuilstortplaats van de gemeente Oegstgeest. Het centrale deel van het park vormt een poldertje op zichzelf. De waterhuishouding wordt geregeld met behulp van een windmolen. We volgen de Broekweg. Deze kruist de Gooimeerlaan bij de nieuwe brandweerkazerne. De gemeente is van plan hier een ongelijkvloerse kruising aan te leggen.
We volgen het (nieuwe) fietspad dat een snelle verbinding vormt tussen de Merenwijk en het station. We gaan bij

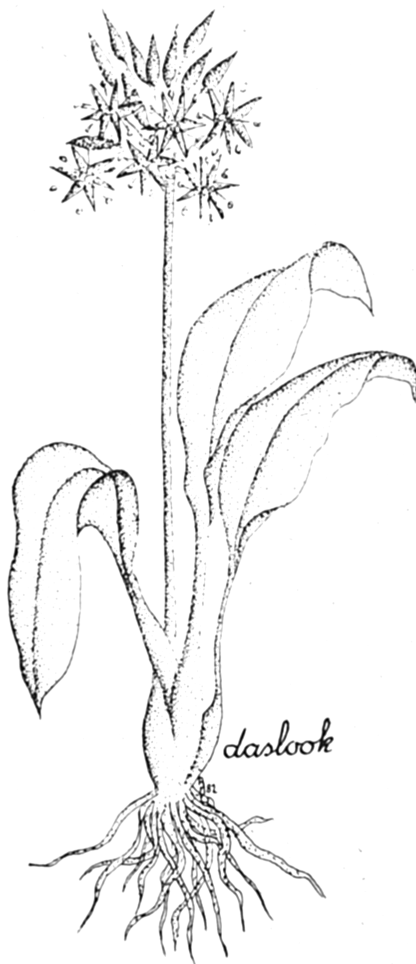
de splitsing rechtsaf door een tunnel onder de spoorlijn. Binnenkort wordt vlak langs de spoorlijn een fietspad naar Warmond aangelegd. Dit pad vormt dan een snelle fietsroute voor het woon-werkverkeer en voor scholieren.
Na de tunnel is het fietspad zeer slecht onderhouden. Aan onze linkerhand ligt het regionaal woonwagencentrum. Elke woonwagen heeft een vast 'service-blok'.
Bij de Y-splitsing gaan we rechtsaf. We houden links aan en fietsen over de Haarlemmertrekvaart. Bij de eerste kruising gaan we linksaf de Kwaaklaan in. Aan het einde van de Kwaaklaan staat de antenne voor de ontvangst van radio- en tv-signalen. Veel gemeenten zijn op deze centrale antenne aangesloten.
We steken het kruispunt over en gaan linksaf de Laan van Oud Poelgeest in. Links van de weg zien we de oprijlaan van Kasteel Oud Poelgeest. Dit kasteel doet met het erbij horende koetshuis op dit moment dienst als vormingscentrum. In het bos rond het kasteel bloeien in het voorjaar witte bosanemoontjes, blauwe boshyacintjes en paarse maartse viooltjes. Ooit woonde hier de bekende professor Herman Boerhaave. Het kasteel en het bos zijn nu eigendom van de gemeente Oegstgeest. Op het gemeentehuis is een gratis wandeljaarkaart verkrijgbaar.
Bij de stoplichten gaat de Laan van Oud Poelgeest over in de Warmonderweg. Links van de weg ligt de Leidse Hout. De eerste boom van dit bos werd in 1931 geplant. De aanleg geschiedde in het kader van de werkverschaffing in de jaren dertig. Oud Poelgeest en de Leidse Hout liggen op de binnenste (meest oostelijke) strandwal. Meer informatie hierover staat in het stuk over het jonge duinlandschap.
We fietsen voorbij een kerk en steken bij stoplichten de Leidsestraatweg over en komen in de Nachtegaallaan.

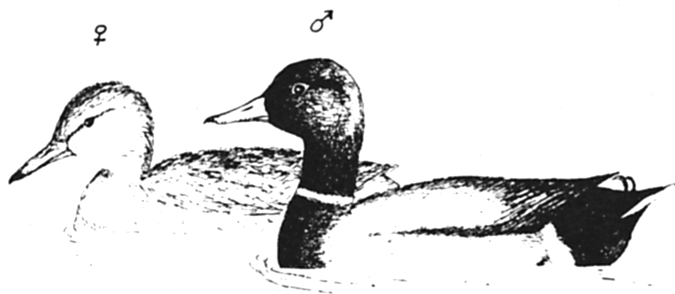
Deze laan loopt uit in een fietspad dat naar de Wassenaarseweg loopt. Dit pad werd in 1978 door wethouder Waal geopend tijdens een ENFB-fietsdemonstratie.
Aan het einde van het fietspad steken we de Wassenaarseweg over en gaan rechtsaf. Langs de Wassenaarseweg liggen een groot aantal universiteitsgebouwen, zoals daar zijn het academisch ziekenhuis, het Sylvius Laboratorium, de Gorlaeus laboratoria en het Huygens laboratorium. Er bestaan plannen om in het nog onbebouwde gebied tussen het academisch ziekenhuis en de laboratoria (Leeuwenhoek) woningen te bouwen. Problemen zijn gerezen rond de vraag welke (veilige) afstand moet worden aangehouden tussen de laboratoria en de woningen. Dit had als gunstig neveneffekt dat er ook meer aandacht werd besteed aan de veiligheid in de laboratoria en het ziekenhuis.
Rechts van de weg ligt verscholen tussen de bomen kasteel Endegeest, deel uitmakend van de gelijknamige psychiatrische inrichting.
We volgen het fietspad onder de snelweg door en gaan rechtsaf. Het grote omheinde terrein is bestemd voor de aanleg van de nieuwe Hortus Botanicus. Rechts van ons pad ligt de biologisch-dynamische kwekerij van de Werkgemeenschap Gaiapolis. Bij het kruispunt gaan we linksaf en volgen het Rustenburgerpad tot de T-kruising. Daar gaan we linksaf en volgen de Rhijnhofweg. Deze weg loopt evenwijdig aan de Rijn. Langs de Rhijnhofweg staan tijdelijke gebouwen van de Stichting Leidse Studentenhuisvesting. Zij zijn gebouwd in de gemeente Oegstgeest omdat de gemeente Leiden geen bouw van tijdelijke huisvesting wil toestaan bij een permanente behoefte aan woonruimte.
Wanneer het lawaai van de snelweg minder wordt, zien we de begraafplaats 'Rhijnhof' in de voormalige tuinen van het Huis Rhijnhof. We steken de drukke weg over en gaan rechtsaf. We rijden de Haagsche Schouwbrug (schouw = pont) over en passeren daarbij de Rijn. Dan maken we weer een oversteek om linksaf de Rijndijk te gaan volgen. Aan onze rechterhand ligt de Stevenshofjespolder. De gemeente Leiden heeft deze polder van de gemeente Voorschoten gekocht voor stadsuitbreiding. Er zullen in deze polder ongeveer 4600 woningen worden gebouwd. Het is de bedoeling dat er ook een station komt.

We gaan de spoorwegovergang bij de Vink over en gaan rechtsaf de Leidseweg op. Rechts ligt het Huis Ter Wadding, gebouwd bij een doorwaadbare plaats in de Rijn. Gedurende lange tijd was hier ook een overzetveer. Naast de spoorbrug over de Rijn wordt te zijner tijd een brug voor fietsen aangelegd. Het park rond het huis is vrij toegankelijk. Rechts van de weg ligt de Voorschotense nieuwbouwwijk Noord-Hofland.

Bij het volgende kruispunt gaan we linksaf. We fietsen de Noord-Hoflandbrug over en gaan daarbij over de Korte Vliet. De brug is speciaal gebouwd voor buslijndiensten in het kader van het Leidse Baan-projekt. Dit projekt omvat het experimenteren met voorzieningen ter bevordering van de doorstroming en de regelmaat van het busvervoer in de regio Leiden in plaats van de aanleg van een volledig nieuwe derde autoroute (Leidse Baan) tussen Leiden en Den Haag. Auto's mogen van deze brug geen gebruik maken.
Na de brug gaan we meteen rechtsaf de César Franckstraat in. Voorbij het bejaardencentrum 'De Parelvissers' gaan we rechtsaf en volgen het Bizetpad. Bij het water gaan we linksaf en volgen het Korte Vlietpad. De Korte Vliet vormt sinds 1969 de scheepvaartverbinding tussen de Vliet en de Rijn. Voordien moesten de schippers omvaren door de Leidse binnenstad. Het Korte Vlietpad loopt uit in het Delftse Jaagpad. Rijdend langs de Vliet is links een grote rioolwaterzuiveringsinstallatie te zien en even later zwembad 'De Vliet'. Ons laatste rukje over het Delftse Jaagpad ligt langs de Trekvliet. We steken de Trekvliet over en komen op het Lammenschansplein. Na herhaalde verzoeken van de ENFB aan de Provincie is op dit plein voor fietsers rijden in beide richtingen toegestaan, ter vermindering van het aantal oversteken. Fietsers worden nog wel gedwongen schuin over te steken.
Het Lammenschansplein is startplein voor de routes: 'Kerkepaden' en 'Vliet en duinen'.
We gaan de Lammebrug over. Na de brug houden we rechts aan en volgen het fietspad naar beneden. Zo komen we weer uit bij de Vliet. Daar gaan we rechtsaf door een tunnel.
Aan onze rechterhand ligt het landgoed Cronesteyn. Het is niet voor publiek toegankelijk. In en rond het landgoed bloeit in het voorjaar zo massaal de daslook dat in de hele omgeving de uiengeur kan worden geroken. In het bos liggen nog de fundamenten van kasteel Cronesteyn.

wilde eenden

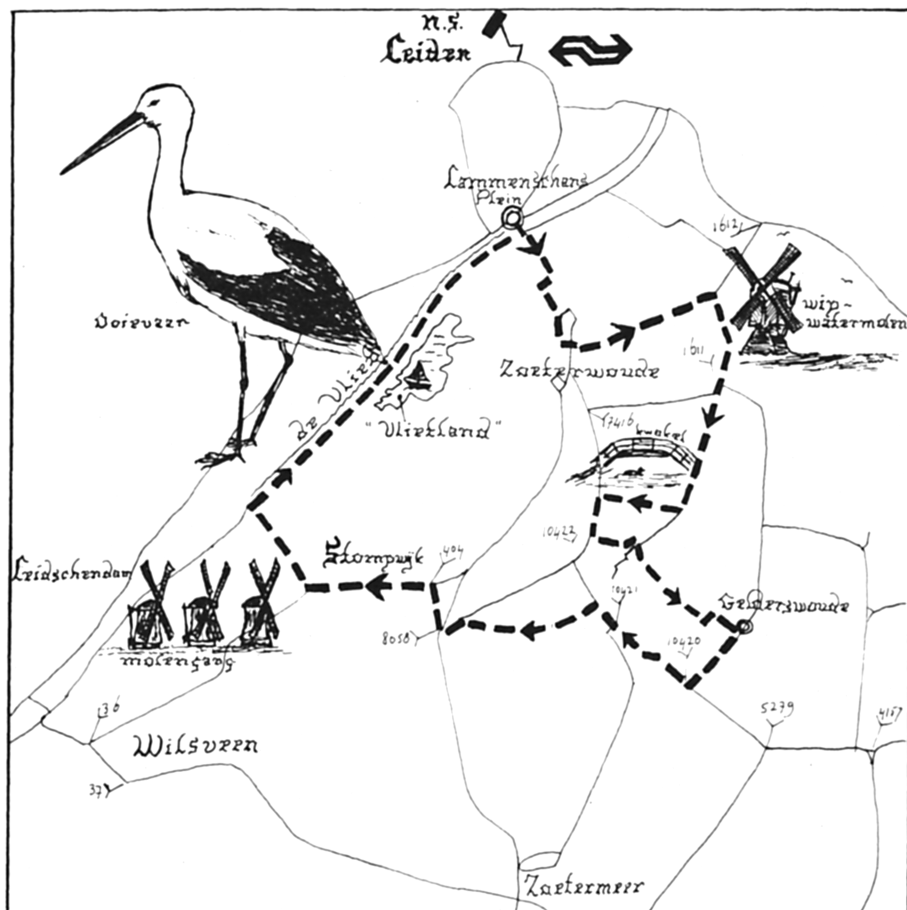
We volgen de weg langs het Rijn-Schiekanaal. Waar de weg overgaat in een fietspad staat een paaltje midden op de weg. Voorbeeldig is de wijze waarop voor de komst van dit paaltje tevoren wordt gewaarschuwd (waarschuwingsbord en ononderbroken lijn).
We steken de spoorlijn Leiden-Alphen aan den Rijn over. Het fietspad rechtsaf leidt naar Zoeterwoude-Rijndijk. Dit fietspad èn het fietspad langs het water werden in 1980 in gebruik genomen. Dringend gewenst is een brug over het kanaal. Deze zou de afstand tussen Zoeterwoude-Rijndijk en station Lammenschans van 3,6 km verkorten tot 2,2 km.
We volgen het fietspad langs het kanaal. Aan de overkant staat de Rodenburgermolen. We passeren de voormalige gemeentelijke vuilstortplaats. Het fietspad loopt uit in de Roomburgerweg. Opvallend zijn de witte huizen rechts van de weg. Aan het einde van de Roomburgerweg houden we links aan en rijden door de tunnel onder de Wilhelminabrug. We staan nu weer aan de voet van de watertoren.

KERKEPADEN

Vertrekpunt: Lammenschansplein
Afstand: 25 km
Kaarten: ANWB Randstad West
Top. Dienst 30 Oost

Komend vanaf de Lammenschansweg fietsen we via het Lammenschansplein richting Zoeterwoude. De Lammebrug rijden we over en passeren daarbij het Rijn-Schiekanaal of Vliet. Na de brug maakt het fietspad een bocht naar rechts en naar beneden; we volgen nu steeds richting Zoeterwoude en komen op de Vrouwenweg met aan onze linkerhand de Vrouwevaart. Als we op deze weg omkijken zien we links achter ons een stuk bos: het landgoed Cronesteyn. Het is niet voor publiek toegankelijk. In en rond het landgoed bloeit in het voorjaar zo massaal de daslook dat in de hele omgeving de uiengeur kan worden waargenomen. De heuvel in de verte is de voormalige vuilstortplaats Roomburg.

Bij de kruising gaan we rechtsaf en volgen de Kruisherenweg, genoemd

naar de bewoners van het voormalige klooster dat aan de linkerkant van de weg staat. De Orde van de Kruisheren dateert van de Kruistochten. Kruisheren dragen een rood-wit kruis op de borst. Dezelfde kruisjes zijn aangebracht in de ronde buitenmuur van de kloosterkapel. In 1792 werd het klooster opgeheven. Nu is het een tehuis voor geestelijk gehandicapten onder de naam Huize Weipoort. Aan het eind van de Kruisherenweg gaan we linksaf. Na het viaduct gaat het meeste verkeer naar links, maar wij kunnen rechtdoor een fietspad op (voorzichtig!). Bij een T-kruising gaan we linksaf, richting Zoeterwoude-Dorp. We gaan een brug over en steken daarna een voorrangsweg schuin naar rechts over (fietspad Hoge Rijndijk). Dit fietspad heet het Molenpad, genoemd naar de Grote Molen aan het eind ervan. Langs het pad is voor beplanting gezorgd en een picknickplaats. Onverlaten hebben deze laatste al enkele malen vernield. Misschien dat we hier even gelegenheid hebben om naar de verschillende planten in de berm te kijken. Van dichtbij kan hier het verschil tussen gras (ronde steel) en zegge (vierkante stengel) worden bekeken en gevoeld. Ook groeien en bloeien hier o.a. boterbloem, zuring en distels.

kropaar — veldbeemdgras — engelsraaigras — kruipertje — vossestaart — riet

1: aargrassen

de bloempjes zitten zonder steeltjes aan de stengel.

2: aarpluimgrassen

de bloempjes hebben korte steeltjes; samen lijken ze een aar

3: pluimgrassen

de bloempjes hebben lange stelen en vormen samen een losse pluim

Wellicht hebben we hier de gelegenheid om in het stuk over de polder iets te lezen over bloemenrijkdom in de polder.
Aan het eind van het Molenpad staat dan de mooie wipwatermolen. Deze molen bemaalde de Grote Polder en is uitgerust met een schroefspil (vijzel) in plaats van een scheprad. Meer informatie over molens staat in het stuk over molens.
Aan het einde van het Molenpad gaan we rechtsaf de Ommedijkse Weg op. Deze weg gaat over in de Weipoortscheweg. Het buurtschap De Weipoort is buitengewoon oud. De Weipoortsche Wetering of Weipoortsche Vliet, links van de weg, staat al op een kaart uit 1300 en liep toen al precies op dezelfde plaats als nu. De eerste bebouwing dateert uit de 11e eeuw. Men vertelt dat de Watergeuzen in 1572 hun scheepjes in de Noord Aa zouden hebben afgemeerd en via de Weipoortscheweg naar Leiden zijn opgetrokken. Veel van de boerderijen vallen onder Monumentenzorg. De boerderijen met de huisnummers 1, 2 en 3 dateren uit de 17e eeuw. Naast nr. 2 zien we een zogenaamde Kwaak of Kwakel, zoals er meer over de Weipoortsche Wetering liggen. Het zijn hoge smalle voetbruggen, zo gebouwd om boten zonder oponthoud door te laten.
We blijven de weg volgen en laten een zijweg naar links en rechts liggen (aan het bord doodlopende weg storen we ons niet).
Aan de linkerkant van de weg (bijvoorbeeld tegenover nr. 52) liggen verschillende eilandjes met een bosje erop: het zijn koebosjes of pestbosjes, aangelegd als begraafplaats voor besmet vee en later begroeid geraakt (zie verder het stuk over de polder) Zoeterwoude was bekend om zijn weilanden, veeteelt en zuivel. In 1769 brak hier een epidemie van miltvuur uit, een door bacterieën veroorzaakte zeer besmettelijke ziekte. De Zoeterwoudse boeren verloren in totaal 1461 runderen; de koebosjes hier zijn daar nog een levende herinnering van. Het bijzondere van de Weipoortse bosjes is dat ze zo dicht naast de boerderijen liggen. Waarschijnlijk is dit omdat door de bijzondere ligging tussen de Hoge Weg en de Weipoortsche Vliet de beste afscherming van de weilanden werd verkregen (de Stichting Oud Zoeterwoude pleit voor behoud van de bosjes). Op deze zelfde plaats kunnen we ook nog even de boerderij op nr. 54 bekijken. De boerderij is van het zogenaamde krukhuis-type. Bij dit type boerderij is het woonhuis aan één kant breder uitgebouwd dan het er achter liggende stalgedeelte, zodat de plattegrond een L-vorm heeft. Onder de verhoogde woonkamer (opkamer) bevinden zich een melkkelder en een opslagkelder voor kaas. Zoals ook is gebeurd bij nr. 54 werden boven de keldervensters kruisjes geschilderd.

boerenzwaluw

huiszwaluw

Deze dienden om het boze oog te weren, opdat de melk in de kelder niet zou bederven. Bij de boerderijen moet u ook eens op de rondvliegende zwaluwen letten en op de bomen op het erf. Nummer 62 valt op vanwege de rangschikking van de 6 leilinden langs het huis.
Iets verderop, links van de weg, zien we links van nummer 69 een zeskantig gebouwtje staan. Dit is een oude karnmolen. Een in deze molen rondlopend paard bewoog de messen door de melk in de karnton. Rechts achter dezelfde boerderij staat een zogenaamde vijf-roedige kaphooiberg. De hoogte kan worden ingesteld door middel van pinnen in de gaten in de vijf staken.
We fietsen weer verder; het water links en rechts van de weg laat ons nog eens zien wat voor groot verschil in waterpeil er in de polder kan bestaan. De nieuwerwetse huizen links van de weg vallen hier flink uit de toon. Men noemt ze hier 'achterover gezakte varkenshokken'.
We fietsen door tot buurthuis Weipoort en slaan hier rechtsaf het fietspaadje op (richting Zuidbuurt). We fietsen nu over een zogenaamd kerkepad. Omdat de verschillende buurtschappen in deze omgeving niet zelf over een kerk beschikken, gaan de bewoners sinds jaar en dag via enkele wandel- en fietspaden dwars door de weilanden naar de St. Janskerk in de Zuidbuurt (de kerk voor u met de uivormige spits). Nu worden deze paden vooral gebruikt door schoolkinderen, (toeristische) wandelaars en fietsers. Het pad voert ons door de Westbroekpolder naar de Zuidbuurt van Zoeterwoude. Let eens op de groepen zwanen hier; boeren zijn er vaak niet zo op gesteld omdat 5 zwanen net zoveel gras eten als 1 koe en omdat ze het land kapot maken. Het kan gebeuren dat een koe ons tot afstappen dwingt. Als we dan toch afstappen, hebben we direkt de gelegenheid alles wat groeit en bloeit eens van dichtbij te bekijken. 's Zomers staan er hier langs de sloot veel blaartrekkende boterbloemen. De stengels zijn hol, de plant is blaartrekkend op de huid en de tong en evenals alle boterbloemen – giftig. De koeien laten boterbloemen dan ook altijd staan, waardoor zij des te meer opvallen. Aan het eind van het pad rijden we door een kleine nieuwbouwwijk, Zonnegaarde geheten, gelegen aan de voet van de St. Janskerk, in 1903 gebouwd, in de richting van de oude weg door de Zuidbuurt.

Nadat we de Ommedijksewatering zijn overgestoken, gaan we linksaf de Zuidbuurtseweg op. In het water groeien en bloeien waterlelies en gele plompen. Een paar honderd meter verderop bij het bordje Weipoort gaan we linksaf een bruggetje over en een klaphek door. Dit (tweede) ker-

biddende torenvalk

kepad verbindt Gelderswoude met de Zuidbuurt. In de weilanden zien we zwak-heuvelachtige vormen. Dit zijn zeer oude 'stroomruggen', daterend uit de tijd dat dit gebied nog moeras was. De zijkanten van het betonnen bruggetje aan het einde van het kerkepad zijn begroeid met prachtige geel-bruin tot oranje gekleurde korstmossen. Een korstmos is een vorm van samenleving (met een duurder woord ook symbiose genoemd) van een zwam en een wier. Korstmossen geven ons door hun aanwezigheid aan dat de lucht nog schoon is.

Voorbij het bruggetje gaan we linksaf en slaan na het eerstvolgende huis rechtsaf om het kerkepad te vervolgen (bordje Gelderswoude). Vanaf de brug over de Weipoortsche Vliet hebben we een wijds uitzicht over de Gelderswoudse polder (-1.6 m). We volgen het pad. Na twee klaphekken 'duiken' we de Drooggemaakte Gelderwoudse polder in (-4.7 m). Het hier door veenafgraving ontstane meer werd omstreeks 1750 drooggemaakt. Aan het eind van het pad staat een aantal oude knotwilgen; de sapstroom die vlak onder de bast loopt ziet toch kans ze in leven te houden. Aan het einde van het pad gaan we rechtsaf. We fietsen nu door de buurtschap Gelderswoude. Links van ons het dorpje Benthuizen, rechts Zuidbuurt en voor ons de groeikern Zoetermeer.

Bij de witte brug nemen we het pad rechtsaf. Links van de weg aan de overkant van het water staat het (nieuwe) gemaal Palenstein. Dit gemaal bemaalt de Palensteinse polder, waarin een groot deel van de nieuwe stad Zoetermeer is gelegen. De omgeving waarin we nu fietsen dient als rekreatiegebied voor de bewoners van Zoetermeer. Langs de slootkant groeien kalmoes en gele lis. Na de volgende brug staan links van de weg o.a. geoorde wilgen en grauwe wilgen. Bij wegwijzer 10421/01 gaan we

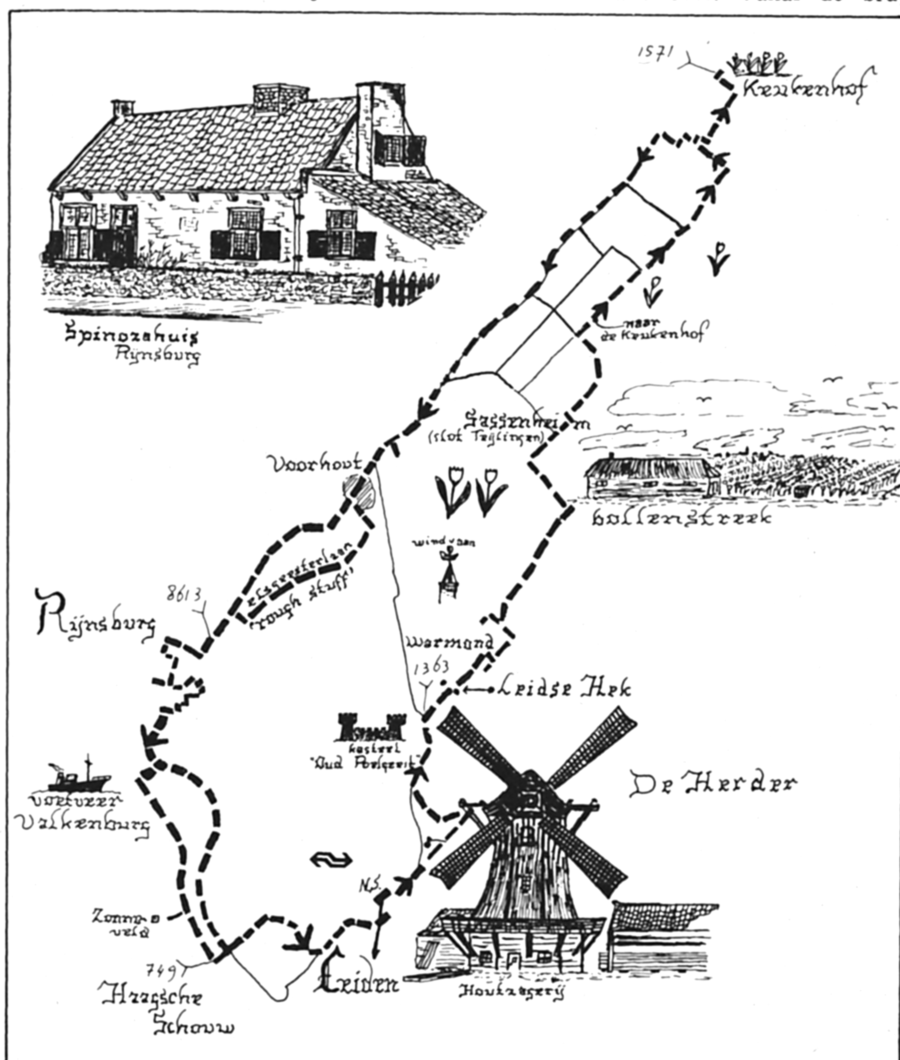
rechtsaf naar Stompwijk. Na weer een brug gaat de weg vrij steil naar beneden. Aan de voet van de helling slaan we direct linksaf de Geerweg in. Bij een T-kruising gaan we linksaf, een brug over en volgen het fietspad naar rechts en komen via een tunnel in de Meerlaan.
Bij de T-kruising met een wegwijzer gaan we linksaf, richting Leidschendam. We rijden langs de Stompwijksche Vaart. We fietsen het dorp Stompwijk bijna helemaal uit, tot we rechts de Kniplaan zien. We rijden de Kniplaan af; na het viaduct zien we rechts het rekreatieterrein in aanleg 'Vlietland' (lees hiervoor de route Vliet en Duinen). Aangekomen bij de Vliet gaan we rechtaf. Langs de polderslootjes aan de overkant van de Vliet fourageren veel reigers (voedsel zoeken). De meeste zullen wel afkomstig zijn van de reigerkolonie van kasteel Duivenvoorde. Als zeldzame gasten treffen we hier soms ook de ooievaars aan, die daar ook hun nest hebben.
Verder fietsend langs de Vliet zien we even voor een bocht naar rechts, het voormalige tolhuis staan (nr. 70-72). In de gevel van dit huis staan de wapens van Leiden en Delft. Aan de overkant van de Vliet ligt de uitspanning Allemansgeest. We passeren café Nieuw Cronesteyn en gaan direkt na de tunnel rechtsaf. We houden rechts aan en komen zo via de brug over de Vliet weer op het Lammenschansplein aan.

NAAR DE BOLLEN

Vertrekpunt: station NS Leiden
Afstand: 25/35 km
Kaarten: ANWB Randstad West
Top. Dienst 30 Oost en 24
Falk-plan plattegrond Bollenstreek

Staande met onze rug naar het station zien we links de hoge schoorsteen van de vuilverbranding. We lopen eerst een stukje en fietsen daarna in de richting van de vuilverbranding. Daarbij blijven we links van de Oegstgeesterweg. Aan het einde van de weg gaan we linksaf omhoog. Vlak langs de spoorlijn steken we de Haarlemmertrekvaart over. Vanaf de brug

zien we links twee molens: een wipmolentje in de Maredijkpolder, en 'De Herder', een houtzaagmolen. We fietsen verder langs de vuilverbranding van Leiden en zeven andere gemeenten, die hiertoe een zogenaamde 'gemeenschappelijke regeling' hebben getroffen. Hier wordt per jaar ± 50.000 ton vuil verbrand. Deze vuilverbrandingsinstallatie is te klein om rendabel grondstoffen te kunnen terugwinnen of elektriciteit op te wekken. Wel gaat er een stoomleiding naar het academisch ziekenhuis toe. Het is niet alleen waterdamp dat uit de schoorsteen komt, maar ook zoutzuur en stof, met daarin het gevaarlijke dioxine. Voorbij de vuilverbranding zien we, ook rechts van het pad, nog een bedrijf dat zich bezig houdt met het opruimen van afval, een rioolwaterzuiveringsinstallatie van het Hoogheemraadschap Rijnland. Er bestaan plannen om deze (te kleine) installatie uit te breiden.

Aangekomen in 'het vrije veld' zien we rechts, achter een hoogspanningsmast, de Stadsmolen. Deze heeft een flessenhalsvormige romp (meer informatie over molens staat voor in het boekje).

Vóór ons ligt de Merenwijk. Daar gaan we niet heen. In de bocht gaan we links door het tunneltje onder het spoor. Links ligt een modern woonwagenkamp. Het is een regionaal centrum, bedoeld voor een tamelijk vaste bezetting. Elke woonwagen heeft een eigen 'service-blok'. Bij de kruising gaan we rechtsaf en fietsen dan langs de Haarlemmertrekvaart (eens de trekvaart naar Haarlem, in 1657 gegraven). Direct daarna gaan we de brug op die over dit water loopt. Vanaf deze brug zien we links een klein torentje. Het is een bijgebouw van het erachter gelegen kasteel 'Oud Poelgeest', dat tegenwoordig dienst doet als vormingscentrum. Voor het bij het kasteel behorende park zijn op het gemeentehuis van Oegstgeest gratis jaarkaarten verkrijgbaar. We blijven langs het water rijden. Voor Haarlemmertrekvaart nr. 19, Klein Bouwlust, staan mooie leilinden. We volgen de weg langs het water tot een trap. Wanneer zou deze hindernis worden vervangen door een gewoon fietspad? We gaan de trap op en dan naar rechts. Na 50 meter en na een fiets-onvriendelijk en overbodig stoplicht gaan we door het Warmonderhek Warmond in.

Tot de opheffing in 1953 moest elke inwoner van Warmond bij het passeren van deze tol 1 cent, en elke inwoner van andere gemeenten 2 cent betalen. Voor de fiets moest 10 cent worden betaald.

We gaan rechtdoor en rijden, onder het viaduct door min of meer rechtdoor de Sweilandstraat in, die bij Huize Liduina overgaat in de Herenweg. Als we 100 m de Herenweg zijn ingereden, nemen we rechts de Meerrustlaan en dan weer meteen rechts de Dorpsstraat in, die overgaat in de Jan Steenlaan. Op nr. 36 heeft Jan Steen gewoond. De gevel is uit 1611. Let ook eens op het buurhuis uit 1732.

We keren weer terug en volgen de autoluwe Dorpsstraat. Na nr. 85 gaan we links de Raadhuisdam op. We komen bij het raadhuis weer bij de Herenweg, steken deze over en nemen het fietspad rechtsaf.

We kunnen ook hier een kort uitstapje maken: Ook de weg oversteken, maar dan de Laan van Oostergeest in. We zien een monument voor de gevallenen, even later in het weiland een wagenwiel met een ooievaarsnest. Verderop ligt rechts het kasteeltje

'Oostergeest'. Als de laan waarop we rijden de Mgr. Aengenentlaan gaat heten, zien we voor ons het complex 'Mariënhaven'. Dit is een seminarie en een 'Franse school' geweest. De kapel is nog goed te herkennen. Tegenwoordig is het een verpleegtehuis. Rechts zien we een oude toren met een windwijzer in de vorm van een schip. De toren is een overblijfsel van een oude kerk, tijdens het beleg van Leiden (omstreeks 1574) afgebrand en later door Jan van Duvenvoorde weer opgebouwd. Hij was ambachtsheer van Warmond en admiraal van Holland; vandaar de windwijzer. Na dit uitstapje gaan we terug naar de Herenweg. We slaan de Herenweg van hieruit natuurlijk links in en blijven aan de linkerkant van de weg.

Na 500 meter zien we rechts het bos rond het 'Huys te Warmont', gelegen aan het eind van de meest oostelijke strandwal (informatie over strandwallen staat in 'Het jonge duinlandschap', voor in het boekje). In dit bos is een reigerkolonie. Het bos is sinds 1960 eigendom van de stichting 'Het Zuidhollands Landschap'. Begunstigers van deze stichting hebben gratis toegang. Anderen kunnen tegen betaling van f 1,– (automaat) dit park bezoeken. Het IVN organiseert hier regelmatig wandelingen.

We verlaten Warmond en komen nu in de 'bollenstreek' terecht. Even buiten Warmond, waar de weg een bocht naar links maakt, steken we in de bocht over (oversteekblokken) en slaan schuin rechtsaf. Let eens op de typische bollenschuren.

Rechts in de verte liggen de Kager Plassen. Bij de T-kruising aan het einde van deze weg gaan we linksaf. We komen nu onder het viaduct van de

nieuwe Schiphollijn en van de weg Den Haag-Amsterdam door. We gaan steeds rechtdoor tot aan een kruispunt met een drukke weg. Hier gaan we rechts en rijden Sassenheim binnen.

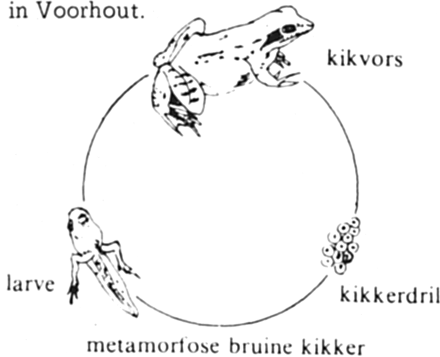
We blijven rechtdoor rijden tot dat dit niet verder mag. Dan rijden we links de Wilhelminalaan in en nemen de eerste laan rechts, de Prins Hendriklaan. Deze gaat over in de Westerstraat. Aan het einde van deze straat gaan we links de Teijlingerlaan in en zijn heel snel bij het slot Teijlingen. (Openingstijden: dagelijks 14.00 - 17.00 uur. Toegangsprijs: f 0,50.)

In het slot Teijlingen heeft Jacoba van Beyeren haar laatste dagen gesleten (1436). Het is een voorbeeld van een rond waterkasteel. Het dateert uit de 13e eeuw. Van de ringmuur en de woontoren staat nog wat overeind. Bij de T-kruising na slot Teijlingen gaan we links. Deze weg heet ook Teijlingerlaan.

Als we *niet naar de Keukenhof* willen, gaan we de tweede weg links in, de Prinsenweg. We slaan vervolgens de eerste weg rechts in, de Engelselaan. Aan het eind van de Engelse laan gaan we linksaf richting Voorhout. We lezen verder bij 'Vervolg beide routes'.

Als we de *Keukenhof* willen *bezoe-*

ken gaan we de eerste weg rechts, de Oude Herenweg in. Aan het eind van deze (niet zo goede) weg gaan we rechts en nemen de eerste weg links, de Achterweg. Aan het eind van de Achterweg gaan we links de Spekkelaan in en vervolgens de eerste weg rechts, de Van Lyndenweg.
De Spekkelaan is genoemd naar het nabij gelegen Huis ter Spekke.
Aan het einde van de Van Lyndenweg gaan we linksaf de Stationsweg op en zien na een paar honderd meter de ingang van de Keukenhof (in 1981 geopend van 26 maart t/m 23 mei). Na de Keukenhof gaan we weer via de Van Lyndenweg terug. Bij de Spekkelaan gaan we rechts. Aan het eind links de Loosterweg Zuid in. We blijven rechtdoor rijden en komen zo in Voorhout.

metamorfose bruine kikker

Vervolg beide routes
Bij het plaatsnaambordje Voorhout valt het een en ander te lezen. We kruisen de spoorlijn Leiden-Haarlem en gaan steeds rechtdoor. Na de RK-kerk aan onze linkerhand gaan we direct links het kerkplein op. Achter de kerk staat een klein kerkje. Dit is het koor van de in 1809 tussen katholieken en protestanten verdeelde kerk. De katholieken kregen het schip en de protestanten het koor. Het katholieke deel is in 1881 wegens bouwvalligheid gesloopt; het koor werd in 1913/1914 gerestaureerd en vergroot. We fietsen rechtdoor tot aan de pastorie waar professor Herman Boerhaave in 1668 geboren is. Bij de pastorie is een kruidentuin en een door linden overkoepeld pad. Boven de deur staat een gastvrij opschrift: Porta patet tibi, sed magis cor (De deur staat voor u open, maar het hart nog meer). We vervolgen onze weg tot aan een druk en ingewikkeld kruispunt, dus opletten! Rechtsaf komen we in Noordwijk en linksaf in Leiden. Wij gaan rechtdoor de Rijnsburgerweg op.

Voor de 'rough stuffers' komt er nu iets aparts (anderen blijven de Rijnsburgerweg volgen):
Links nemen zij de Elsgeesterlaan, deze weg is onverhard en voert door een mooi, rustig weiland. Aan het eind van de Elsgeesterlaan gaan zij rechts en bij het eerste kruispunt links. Zij zijn dan weer op de route van hen die niet zijn afgeslagen.

We komen nu in Rijnsburg, bekend om zijn bloemen- en bollencultuur. We vinden daar ook de belangrijke bloemenveiling 'Flora'. We komen nu weer bij een groot kruispunt. Bij wegwijzer 8613 gaan we links naar Rijnsburg (Noordwijkerweg) en passeren daarbij de brug over het Oegstgeester Kanaal. Nu even opletten! Na het oversteken van de brug nemen we meteen rechts het kanaalpad Z.W. langs het water. We kunnen het trapje na de brug nemen (zonder fietsgleuf), we kunnen ook het talud afrijden en dan benedenlangs terugkomen. We volgen het asfaltpad tot we

paaltjes in de weg aantreffen (let op de wortels van de bomen die het wegdek optillen) en gaan dan links de Evertsenstraat in. We slaan nogmaals linksaf (de straat heet nog steeds Evertsenstraat). We nemen rechts de Kanaalstraat die overgaat in de Katwijkerweg en rijden links het Rapenburg in. Ook kunnen we de Dubbele Buurt, de weg voor het Rapenburg, inlopen.

Als we het *Spinozahuis* willen bezoeken, gaan we bij het kruispunt waar ook het Rapenburg op aansluit, rechtsaf, de Spinozalaan in. Het huis heeft nummer 29. De wijsgeer woonde hier van 1661 tot 1663. De gevelsteen vermeldt een waar woord. De ouders van Spinoza waren uit Spanje verdreven. Hij sleep hier lenzen en schreef tevens vele wijsgerige boeken. Het huis is nu een museum. Openingstijden: maandag t/m vrijdag van 10.00-12.00 uur en van 14.00-16.00 uur. Toegangsprijs is f 1,–. Na een bezoek aan het Spinozahuis keren we terug naar het Rapenburg. Ook is het leuk om nog even door de Dubbele Buurt te lopen, dat is de straat na het Rapenburg.

De Dubbele Buurt komt weer uit op het Rapenburg, dat later Vliet Z.Z. gaat heten. Op de overgang van Rapenburg naar Vliet staat, aan de overkant van het water, de in 1898 geplante Koningin Wilhelmina-boom, een linde. Behalve in naam komt dit Rapenburg en zijn verlengde ook in uiterlijk enigszins overeen met het Leidse Rapenburg. Het Leidse Rapenburg heeft vermoedelijk iets te maken gehad met het geslacht Raaphorst. Het Rijnsburgse Rapenburg heet naar de raapmolen die daar gestaan heeft; daar werd raapolie geperst uit raapzaad (verwant met koolzaad).
We nemen rechts de Smidstraat en weer rechts de Abdijlaan. Na 50 m staat een standbeeld, de Pionier.
Vervolgens slaan we linksaf de Kerkstraat in, en staan voor de Rijnsburgse toren en Laurentiuskerk. Rijnsburg heeft een zeer oude geschiedenis, waarvan hier enkele resten te zien zijn. Het begon als jachtterrein voor een Hollandse graaf. Op de plaats van deze kerk stond eerst een kapel en later een klooster. Veel leden van het huis der Hollandse graven sleten hier hun laatste dagen en

werden hier begraven. Floris V is een van hen. Achter de kerk kunnen we het praalgraf, na de herbegraving, en de resten van het klooster zien. Het monumentenbordje naast de ingang geeft meer informatie. Na de kerk nemen we niet de Oude Vlietweg, maar even verder in de bocht de Tramstraat naar links. We komen nu bij een drukke weg. We gaan hier even naar rechts en steken over bij de wegwijzer richting voetveer Valkenburg. We zijn nu op de Valkenburgerweg. Na 100 m zien we aan onze linkerhand een schoolplein met een leuk standbeeldje.
We gaan rechtdoor tot de weg eindigt bij een T-kruising en gaan daar linksaf. Bij de volgende T-kruising gaan we weer linksaf. Op de driesprong even voorbij het zwembad kunnen we kiezen: rechtdoor terug naar Leiden of rechtsaf de Rijn oversteken en via Valkenburg terug naar Leiden. Dat laatste is iets om.

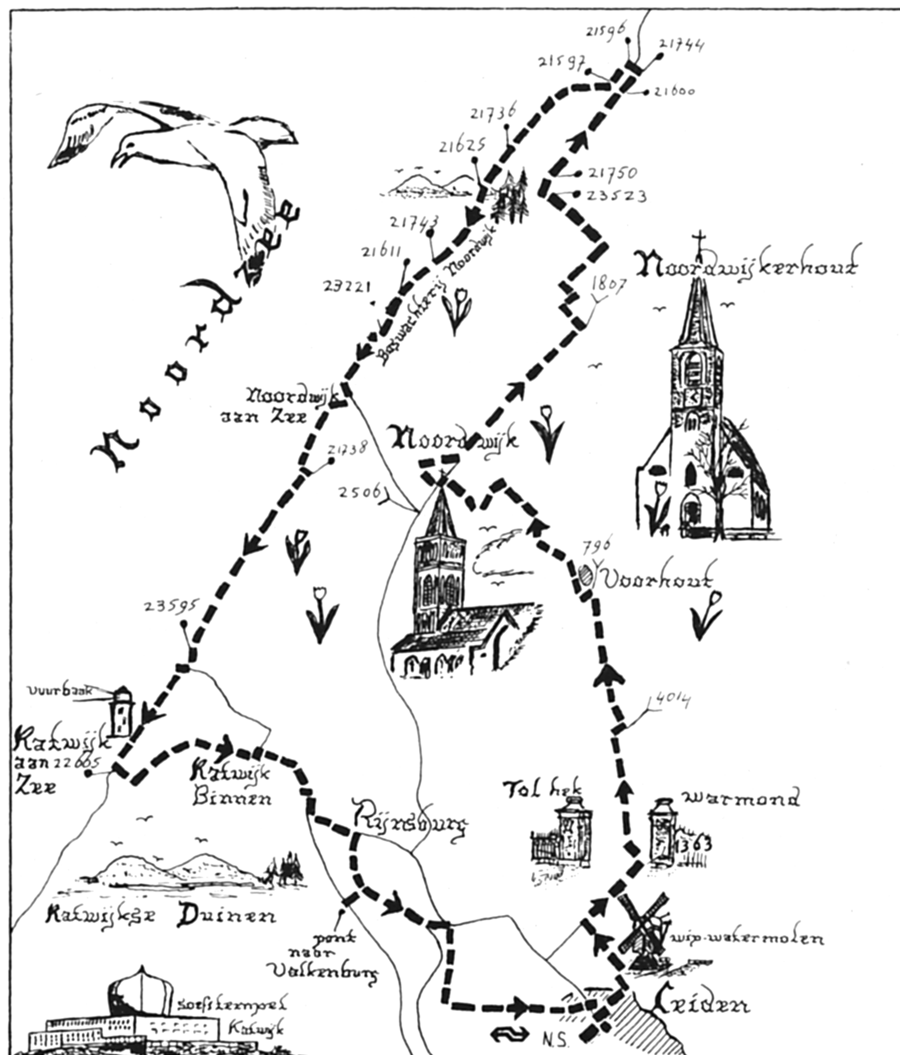
Rechtdoor
We houden de Rijn aan onze rechterhand. De vierkante glazen blokken voor ons in de verte zijn universiteitsgebouwen voor de exacte vakken. Ook zien we links een groot open terrein waar de nieuwe Hortus Botanicus (plantentuin van de universiteit) misschien ooit wordt aangelegd. We rijden onder de snelweg door. Rechts ligt het huis Rhijnhof en links, in het voormalige park van dit huis, de gelijknamige begraafplaats. Het kruispunt aan het einde van de weg steken we over en volgen linksaf het fietspad langs de Haagse Schouwweg. Aan het einde van deze weg houden we bij de splitsing van het fietspad rechtsaan. Deze weg gaat over in de Lage Morsweg. Op het kruispunt bij een klok en een kerk gaan we linksaf de Vondellaan in. We blijven het fietspad volgen. Als we door de tunnel zijn gefietst zien we links het station weer terug.

Rechtsaf
Via het Valkenburgerveerpad komen we bij een voetveer over de Rijn. Voor een paar dubbeltjes worden voetgangers en fietsers overgezet, dagelijks van 7.00-19.00 uur, behalve op zondag. Overgezet gaan we linksaf en volgen de weg met de Rijn aan onze linkerhand. Ter hoogte van 'Het Haagsche Schouw' nemen we linksaf het fietspad. Bij het water gaan we rechtsaf en rijden onder de brug door. We houden rechtsaan en gaan over de brug. We blijven het fietspad langs de Haagse Schouwweg volgen tot aan een splitsing. Daar houden we rechtsaan. Deze weg loopt uit in de Lage Morsweg. Op het kruispunt bij een klok en een kerk gaan we linksaf de Vondellaan in. We blijven het fietspad volgen. Als we door de tunnel zijn gefietst, zien we links het station weer terug.

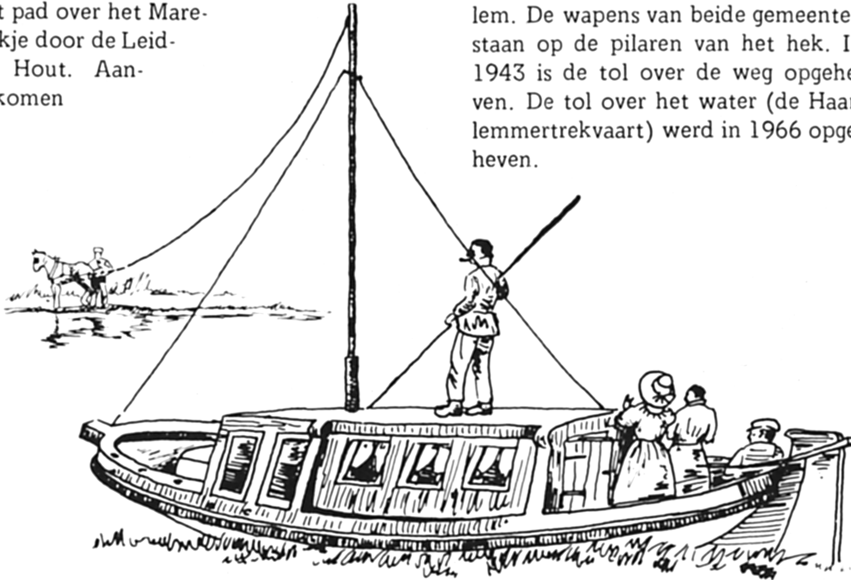
NAAR ZEE

Vertrekpunt: station NS Leiden
Afstand: 35 km
Kaarten: ANWB Randstad West
Top. Dienst 30 Oost en 24
Falk-plan plattegrond Bollenstreek

Staande met onze rug naar het station zien we links stoplichten. Daar steken we over en gaan links door de tunnel richting Noordwijk. Na de tunnel gaan we bij het eerste stoplicht rechtsaf de Boerhaavelaan in. Bijna aan het eind van deze laan gaan we linksaf de Zweilandlaan in. Bij de molen gaan we rechtsaf het pad op. We kunnen de molen hier van dichtbij bekijken. Het is een zogenaamde wipwatermolen. Duidelijk is het

schepprad te zien (meer informatie staat voor in dit boekje). Achter deze molen aan de overkant van de weg staat een molen van een ander type, een stellingmolen gebruikt als houtzaagmolen, de Herder genaamd. We volgen het pad over het Maredijkje door de Leidse Hout. Aangekomen

bij de Warmonderweg gaan we rechtsaf richting Warmond en bij de stoplichten rechtdoor. Rechts ligt kasteel Oud Poelgeest.
In het bos rond het kasteel bloeien in het voorjaar witte bosanemoontjes, blauwe boshyacintjes en paarse maartse viooltjes. Ooit woonde hier de bekende Boerhaave. Nu zijn het kasteel en het bos eigendom van de gemeente Oegstgeest. Op het gemeentehuis is een (gratis) wandeljaarkaart verkrijgbaar. De Leidse Hout en Oud Poelgeest zijn gelegen op de binnenste (meest oostelijke) strandwal. Informatie hierover staat in het stuk over de polder.

Bij de volgende stoplichten gaan we rechtdoor. We volgen de Abtspoelweg. Bij het stoplicht vlak voor Warmond gaan we linksaf, richting Voorhout. We fietsen door het Leidsche hek. Deze tol werd in 1701 opgericht door de gemeenten Leiden en Haarlem. De wapens van beide gemeenten staan op de pilaren van het hek. In 1943 is de tol over de weg opgeheven. De tol over het water (de Haarlemmertrekvaart) werd in 1966 opgeheven.

We fietsen langs de Haarlemmertrekvaart, die van 1650 tot 1657 werd gegraven voor de trekschuiten tussen Haarlem en Leiden. Het eertijds vrije zicht op Warmond wordt belemmerd door de Schiphollijn. Aan het einde van het fietspad gaan we rechtsaf richting Voorhout. We fietsen onder de autosnelweg door. Wat een lawaai! We blijven richting Voorhout volgen, nog steeds langs de trekvaart. Op dit kale stuk kan het flink waaien. De bomen zijn scheef gegroeid. Duidelijk is dat aan het bos te zien aan de overkant van de trekvaart. Bij de stoplichten steken we weer de trekvaart over, richting Noordwijk. Let trouwens

eens op de situatie voor de fietser op dit ingewikkelde kruispunt! De trekvaart ligt nu aan de rechterhand. Recht vooruit ligt Noordwijk, herkenbaar aan de toren van de NH-kerk. Straks komen we daar nog langs. We fietsen onder de snelweg door. We gaan linksaf de Lage Weg op. In de bocht gaan we linksaf de brug over. Links van de weg staan enkele prachtige knotwilgen. Rechts ligt het landgoed Offem. Privé terrein. De IVN-afdeling Noordwijk organiseert hier soms een wandeling.

Langs de oever van de sloot is goed zichtbaar dat zich onder de donkere humuslaag zand bevindt. Na de brug gaan we rechtsaf, de Hoge Weg. Bij de Nieuwe Offemweg gaan we linksaf en na ongeveer 30 meter rechtsaf, de Voorstraat. Aan beide zijden van de straat staan prachtige zwarte linden, waarvan de leeftijd op ongeveer 200 à 250 jaar wordt geschat. Ze hebben dof groene bladeren en ze bloeien in juni-juli met lichtgele welriekende bloemen, waarvan men in gedroogde staat lindethee maakt. De bomen worden geleid. Om de drie jaar worden ze helemaal kaal gesnoeid. De bebladerde bomen onttrekken enkele mooie geveltjes aan het zicht. We kunnen dan ook beter even afstappen en wandelen. Op het Lindenplein staan twee hardstenen pompen. Een derde pomp staat aan de Voorstraat bij de NH-kerk, ook wel de St. Jeroens-kerk genoemd. We kunnen er omheen wandelen.

Aan de (oude) Offemweg, die rechts evenwijdig aan de Voorstraat loopt, staat het gebouw van de St. Jorisdoelen, waarnaast een 16e-eeuws houten beeld van St. Joris, de patroon van de schutters. Langs deze weg bevindt zich een terrein, waarop nog steeds handboogwedstrijden worden gehouden.

Aan het einde van de Voorstraat gaan we rechtsaf en bij de Nieuwe Offemweg linksaf. We volgen nu de Gooweg. Bij de stoplichten gaan we rechtdoor, richting Noordwijkerhout. Links en rechts van de weg liggen enkele landgoederen, delen van het vroegere buiten: Groot Leeuwenhorst; horst = bos, lee = watering (nu: Leidse Vaart). Rechts ligt Klein Leeuwenhorst. Partikulier terrein. Wandelkaarten zijn (kosteloos) verkrijgbaar op het adres Gooweg 45A. Iets verder en links van de weg ligt het landgoed Nieuw Leeuwenhorst, een fraai gevarieerd binnenduingebied op een oude strandwal, eigendom van de Stichting Het Zuidhollands Landschap. Bij de ingang staat een wandelkaartenautomaat. Begunstigers van de Stichting hebben gratis

toegang.
Bij het grote kruispunt gaan we linksaf en volgen de Langelaan. Links staat het congrescentrum Leeuwenhorst, ooit gebouwd als RK-seminarie, een opleidingsschool voor priesters. Bij de T-kruising gaan we rechtsaf. We volgen het Westeinde, een lange bochtige weg door een echte bloembollenstreek. In de herfst en de winter overheersen de kleuren grijs en bruin van het stro en het zand. Maar in het voorjaar zien we alle kleuren van de regenboog. Recht voor u uit ligt Noordwijkerhout, herkenbaar aan het Witte Kerkje. Bij de T-kruising gaan we linksaf, richting duinen. Bij paddestoel 23523 gaan we rechtsaf, richting Zandvoort. Bij paddestoel 21750 richting Zandvoort. Bij paddestoel 21592 richting De Zilk. Bij paddestoel 21600 richting De Zilk. Het duintje links van het fietspad staat vol met gele teunisbloemen die alleen 's avonds opengaan. In de duinen komen trouwens veel gele bloemen voor, zoals de stalkaars, het Jacobskruiskruid, de zeeakkermelkdistel en het muize-oortje. Bij paddestoel 21744 gaan we linksaf richting Noordwijk aan Zee. Bij paddestoel 21596 gaan we linksaf richting Noordwijk aan Zee. Dezelfde richting kiezen we bij paddestoel 21597.

Links van de weg staat een aantal oude bomen, abelen, te herkennen aan de zilveren bladeren. Grote stukken duin zijn omgeven door gaas ter voorkoming van konijnenvraat. Het resultaat is goed zichtbaar. Bij paddestoel 21736 gaan we rechtdoor, richting Noordwijk aan Zee, evenals bij paddestoel 21625 en 21743. Rechts ligt de zeereep, de duinenrij die het dichtst bij de zee ligt en het lage land achter de duinen moet beschermen tegen de zee. Daarom ook is de toegang verboden. De zeereep is in bebeheer bij het Hoogheemraadschap Rijnland. Opvallend is dat op de zeereep niet of nauwelijks bomen groeien. Oorzaak hiervan is de zoute wind. Bomengroei is niet mogelijk wanneer de windsnelheid hoger is dan 6 meter per seconde. Alleen op luwe plekjes, zoals links van het fietspad, groeien wat bomen en struiken. De uiteinden van de takken zijn vaak kaal. (Meer informatie over het ontstaan van de duinen staat voorin het boekje.) Bij

muizeoor

paddestoel 21611 gaan we linksaf richting Noordwijk aan Zee. Aan het einde van het fietspad bij paddestoel 23221 gaan we richting Katwijk aan Zee. We volgen de boulevard. Aan het eind van de boulevard gaan we na een linkse bocht rechtsaf. Een klein stukje verder slaan we rechtsaf de Rudolf Tappenbeckweg in, achter Huis ter Duin langs naar de Koningin Astridboulevard. Bijna aan het einde van de boulevard gaan we linksaf richting Katwijk aan Zee. Bij paddestoel 21738 rechtsaf richting Katwijk aan Zee. We fietsen nu door het duingebied tussen Katwijk en Noordwijk. In de duinen staan ook ruw behaarde planten met blauwe bloemetjes, slangekruid. Als we de bloemetjes van heel dichtbij bekijken, wordt duidelijk waar deze naam vandaan komt. De stamper lijkt op de gespleten tong van een slang. Aan het einde van het fietspad komen we op de plaats waar de Rijn in zee uitmondt. We fietsen over de Buitensluis. Links in de verte staat het gemaal. Met behulp van de sluis en het gemaal houdt het Hoogheemraadschap Rijnland het boezemwater op peil. We gaan rechtsaf en volgen de boulevard. Links staat een prachtig wit kerkje, de Oude of Andreuskerk, daterend uit het eind van de 15e eeuw. Oorspronkelijk lag dit kerkje midden in het dorp. De zee heeft genomen. Iets verderop staat een oude vuurtoren, de Vuurbaak, anno 1605. Aan het einde van de boulevard gaan we (uiteraard) linksaf. Rechts van de weg, in het duin, staat de tempel van de Soefi-beweging. We volgen de Sportlaan, de Parklaan en de Boslaan, steeds richting Leiden. Na een brug over een autosnelweg slaan we bij de RK-kerk rechtsaf, de Kerkstraat in. We fietsen nu door Katwijk aan den Rijn. Wie een klein ommetje wil maken, moet even linksaf gaan, de Kerklaan in. Daar staat de NH-kerk, daterend uit de 14e eeuw, waarin een praalgraf staat, gemaakt door de beeldhouwer Rombout Verhulst. Teruggekomen in de Kerkstraat gaan we bij twee grote kastanjes rechtdoor. We gaan over een brug. Daarna rechtsaf. We volgen de bordjes richting Rijnsburg. Aangekomen bij een grote weg (Sandtlaan) gaan we linksaf, richting Rijnsburg. Na de brug over de Rijn gaan we rechtsaf de Kleipettenlaan in. De naam wordt ontleend aan de putten die zijn ontstaan door het afgraven van klei ten behoeve van de dakpannenfabrieken die in deze omgeving langs de Rijn hebben gestaan. De weg voert door een wat rommelig tuinbouwgebied. In de zomer en herfst kleurrijk door de buiten gekweekte

stalkaars

bloemen. Links ligt het dorpje Rijnsburg, te herkennen aan haar karakteristieke kerktoren. De bevolking in Rijnsburg leeft van de teelt van en de handel in tuinbouwprodukten, vooral bloemen. Op de driesprong even voorbij zwembad Waterbos gaan we rechtdoor.

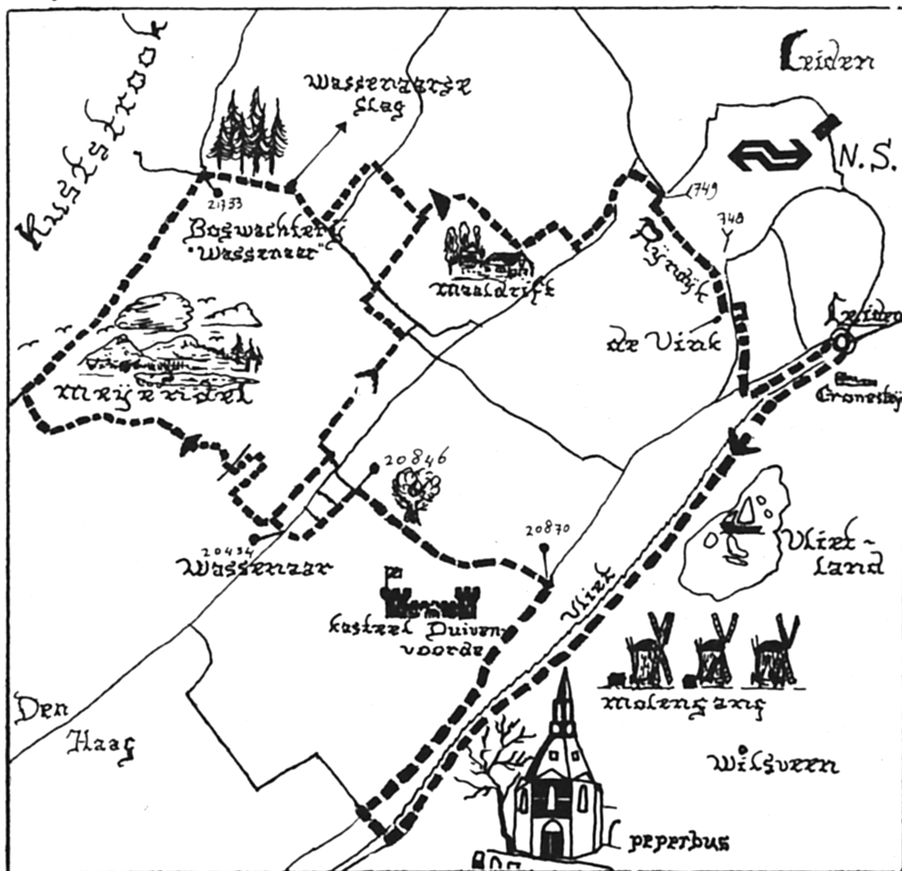
Wie een uitstapje naar Valkenburg aan den Rijn wil maken, kan rechtsaf gaan. Er is een voet- en fietsveer over de Rijn. Dagelijks van 7.00 - 19.00 uur, behalve op zondag.

Bij de volgende driesprong gaan we linksaf. Op het kruispunt gaan we rechtsaf, de Oude Rijnsburgerweg op. Links van de weg is gevestigd de Werkgemeenschap Gaiapolis, een biologisch-dynamische kwekerij. Even verderop ligt rechts van de weg een groot omheind terrein. Dit gebied is eigendom van de Rijksuniversiteit van Leiden. Het is de bedoeling hier de nieuwe Hortus Botanicus aan te leggen. We volgen het fietspad onder de snelweg door. We volgen het fietspad rechtdoor en rijden nu op de Wassenaarseweg, waarlangs een groot aantal universiteitsgebouwen staat. Na het academisch ziekenhuis gaan we bij de stoplichten rechtsaf. Zo komen we weer bij het station. De cirkel is rond.

VLIET EN DUINEN

Vertrekpunt: Lammenschansplein
Afstand: korte route: 40 km
lange route: 45 km
Kaarten: ANWB Randstad West
Cito-stadsplattegrond Den Haag e.o.
Falk-plah plattegrond Bollenstreek

Komend van de Lammenschansweg, fietsen we via het Lammenschansplein over de Lammebrug verder en passeren daarbij het Rijn-Schiekanaal of de Vliet. Na de brug houden we rechts aan en volgen het fietspad naar beneden. Zo komen we weer uit bij de Vliet voor café Nieuw Cronesteyn. We gaan linksaf en volgen de weg langs de Vliet in zuidelijke richting. In de berm langs het water groeien en bloeien verschillende planten, waaronder de smeerwortel, een plant met ruwe bladeren en witte of paarse bloemen. Voorbij de eerste boerderij zien we de stobben van essenhakhout, in het voorjaar overwoekerd door het fluitekruid. Het huis bij de veevoederfabriek heet Corbulo, genoemd naar de Romeinse veldheer die in 47 v. Chr. de gracht van Corbulo liet graven. Deze gracht liep – min of meer samenvallend met de tegen-

woordige Vliet – van de Oude Rijn door het Westland tot aan de Maas. De oversteek naar Engeland was vanaf de monding van de Maas korter dan vanaf de monding van de Oude Rijn. Het huis met nr. 70-72 is het vroegere tolhuis. Op de gevel staan nog de wapens van Leiden en Delft. Met de rug naar het tolhuis zien we aan de overkant van de Vliet, verscholen achter de bomen, de uitspanning Allemansgeest. We volgen de weg. Links ligt 'Vlietland', een rekreatiegebied in wording. De plas is ontstaan door het wegzuigen van zand o.a. ten behoeve van de uitbreiding van het verkeersplein bij Leidschendam. Om dit zand te bereiken, moet eerst een veen- en kleilaag worden verwijderd. Met dit veen en deze klei is de ruimte tussen de boezemkerende dijken, o.a. langs de Vliet, volgespoten. Hierop wordt nu snij-maïs verbouwd. Volgens de plannen zal het zand tot op een diepte van ruim 31 meter worden weggezogen. In maart 1980 hebben de Werkgroep Milieubeheer Leiden en de Vogelwerkgroep Vlietland aan Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland een verzoek gericht om de vergunning tot het verrichten van verder wegzuigen en opspuiten in Vlietland te weigeren. Volgens beide werkgroepen is de behoefte aan zand teruggelopen, als ook de vraag naar mogelijkheden voor intensieve rekreatie. Bovendien is dit gebied van grote landschappelijke en ornitologische waarde.
Voorbij Vlietland ligt aan de overkant van de Vliet nog een bekende uitspanning, de Knip. Allemansgeest en de Knip waren vroeger van deze kant van de Vliet bereikbaar met een pontje. In de weilanden aan de overkant van de Vliet fourageren vaak de ooievaars, die hun nest hebben in de reigerkolonie bij kasteel Duivenvoor-

de. Opvallend is het grote verschil in waterpeil tussen de Vliet (boezem) en de polder (meer informatie over de polder staat voor in het boekje). Na de Knip zien we rechts de Knipmolen. Links voor ons in de verte zien we een molengang, bestaande uit drie molens, twee uit 1672 en één uit 1903. In 1971 is deze molengang op de monumentenlijst geplaatst, onder vermelding van 'achtkante watermolen van het Zuid-Hollandse type'.
Aangekomen in Leidschendam zien we rechts aan de overkant van de Vliet de geheel vervallen houtzaagmolen de Salamander, anno 1792 (meer informatie over molens staat ook voor in dit boekje). In Leidschendam bevindt zich in de Vliet een schutsluis. Het schutten kan hier van dichtbij worden bekeken. In het vakantieseizoen doet zich hier filevorming en vertraging voor.
Leidschendam is genoemd naar de Leidschen Dam, die in 1220 door de Graaf van Holland werd aangelegd vanaf de duinen tot in het veengebied onder Nootdorp. Deze dam moest het Rijnland beschermen tegen de zee. In de Vliet bevond zich slechts een uitwateringssluis: bij laag water ging deze open en bij hoog water weer dicht. In Leidschendam moes-

ten de per schip vervoerde goederen worden overgeladen. Later werd een overtoom gebouwd, een dubbel hellend vlak van planken, waar kleine vaartuigen overheen getrokken (gehaald) werden met behulp van een windas en losse of vaste rollen die men onder het vaartuig legde. Nog later werd een schutsluis gebouwd. De huidige schutsluis kwam in 1887 gereed, het sluiskantoor een jaar later. Op een steen in de gevel aan de straatzijde van dit kantoortje staat in het kort de geschiedenis van de sluis te lezen. De huidige sluiswerken, liggend op de grens van de Hoogheemraadschappen Rijnland en Delfland, staan inklusief de lantarens op de monumentenlijst. We gaan de eerste brug over. Overgestoken hebben we een mooi uitzicht op de 'Peperbus', de achtkantige kerk bij de tweede brug, gebouwd door Aert Aertsz. van 's-Gravenzande, van 1638 tot 1655 stadsbouwmeester van Leiden, waar hij o.a. de Lakenhal en de, eveneens achthoekige, Marekerk bouwde. Het monumentenregister zegt over de Leidschendamse kerk: Delftsekade 7, Nederlands Hervormde kerk. Achtzijdige centraalbouw 1652/4 en na 1696 herbouwd. In 1865 verminkt. Fraaie inventaris.

We fietsen door de Damstraat en gaan de derde weg rechts in de Zaagmolenstraat. Bij de Salamander gaan we linksaf de Schoorlaan in. Aan het eind van deze laan gaan we rechtsaf en volgen de Oude Trambaan. Hier reed van 1885 tot 1961 de blauwe tram tussen Leiden en Den Haag. We volgen de Oude Trambaan en de Parnashofweg en komen op de Veursestraatweg. Deze route loopt aan de oostzijde van de binnenste strandwal (zie het stuk over de polder). Links van de Veursestraatweg (huisnr. 217) een opvallend huisje. Volgens de monumentengids van Leidschendam dateert dit lage huisje met een topgevel en een rieten kap uit de eerste helft van de 17e eeuw en is in 1960 gerestaureerd. Van oorsprong is het huis een boerenwoning, qua type lijkend op de West-Zuidhollandse boerderij op rechthoekige grondslag. Opvallend zijn de schuiframen in de vorm van een kruiskozijn in de voorgevel. De letters boven de hoofdingang staan voor M.J.C. K(alf). Eveneens links van de weg ligt kasteel Duivenvoorde. Ter hoogte van kasteel Duivenvoorde nestelt in de bomen langs de Veursestraatweg een reigerkolonie van ongeveer 200 stuks. Sinds enige jaren broedt hier ook het ooievaar-paartje, dat we misschien al langs de Vliet zagen.

Bij paddestoel 878 gaan we linksaf, de Horstlaan in, richting Dierenpark Wassenaar. We blijven de paddestoe-

len in deze richting volgen tot we bij het dierenpark zijn aangekomen. De Horstlaan vormt de verbinding tussen twee strandwallen. De bomen langs de weg zijn eiken, ongeveer 130 jaar oud. In de weilanden spelen de hazen haasje over.

Het kasteel werd reeds in 1226 als adellijke bezitting vermeld. Het (gerestaureerde) huis, gelegen in een gracht temidden van een park, kreeg in de 17e en 18e eeuw zijn huidige vorm, waarbij men gebruik heeft gemaakt van het 15e-eeuwse muurwerk van een ouder slot. Het bestaat uit een hoog middengedeelte met twee lagere vooruitspringende vleugels. Het middengedeelte en de rechter vleugel van het kasteel kunnen worden bezichtigd. Van 1 april tot 1 oktober vindt er op dinsdag, donderdag en zaterdag om 11.30, 14.00 uur (op woensdag om 14.30) en 15.30 uur een rondleiding plaats. Ook zijn er 's avonds kaarslichtrondgangen. In de voor Nederland unieke Marot-zaal worden regelmatig concerten en andere culturele manifestaties gehouden.

We rijden een tunnel onder de spoorlijn Den Haag - Leiden door. Omdat het de bedoeling was hier ook de Leidse Baan aan te leggen, is de tunnel zo lang. Deze autosnelweg van Leiden naar Den Haag is (gelukkig) van de baan, want zij is uit het provinciale wegenplan, uit het in 1978 door de Provincie vastgestelde streekplan Zuid-Holland West en uit de nieuwe gemeentelijke bestemmingsplannen geschrapt. Bovendien heeft veel van de grond die eerst voor de Leidse Baan bestemd was, nu de bestemming 'natuurgebied' gekregen. Een ander aandenken aan de Leidse Baan is het viaduct over de Papelaan tussen Wassenaar en Voorschoten. Wanneer we de tunnel uitkomen, ligt rechts van de weg de oprijlaan naar het landgoed Ter Horst, waarvan de geschiedenis teruggaat tot 1203. De laatste verbouwing van Ter Horst vond plaats in 1863 in neo-gotische (suikertaarten) stijl.

De landgoederen Duivenvoorde, Ter Horst, Eikenhorst en Raaphorst worden beheerd door de Stichting Horst en Voorde, in 1972 opgericht door H.M. Koningin Juliana 'handelende in privé'. De Stichting stelt zich o.a. ten doel de natuurwetenschappelijke en rekreatieve waarden van de landgoederen en van de daar tussenin of nabijgelegen gronden te bevorderen. Grote delen van dit gebied zijn begroeid met essenhakhout. De houtopslag wordt met de hulp van vrijwilligers gehakt. De landgoederen zijn toegankelijk met een wandelkaart die bij de ingangen kunnen worden gekocht. Het IVN organiseert regelmatig wandelingen in dit gebied.

Veldleeuwerik

Voorbij de ingang van Ter Horst is de weg autovrij. In de bermen bloeit in het voorjaar de bosanemoon en later in het jaar zevenblad en dagkoekoeksbloem. In de weilanden 'wonen' kievitenm, scholeksters, grutto's en tureluurs. Hoog boven de weilanden zien en horen we de veldleeuwerik, soms ook een buizerd.

Vanaf de brug over de Veenwatering hebben we naar alle kanten een prachtig uitzicht over de omgeving. De Veenwatering stroomt in de strandvlakte tussen de twee strandwallen. De wallen zelf zijn bebost, terwijl de vlakte bestaat uit weiland. De boerderijen staan aan de voet van de wal.

We fietsen verder. Uit het groter wordende verschil tussen het maaiveld en het waterpeil in de sloten blijkt dat we langzamerhand weer een strandwal op fietsen. Bij paddestoel 20846 gaan we richting Dierenpark en fietsen over de Raaphorstlaan. Bij Dierenpark Wassenaar passeren we de drukke Rijksstraatweg via een voetgangerstunnel. In de tunnel houden we rechts aan en komen in de Houtlaan. De Houtlaan buigt naar links en gaat over in de Laan van Hoogwolde. Rechts in de bocht is de ingang van de buitenplaats Rust en Vreugd.

Wie zin heeft om via de duinen terug te fietsen naar Leiden moet in deze beschrijving een stukje overslaan en de lange route volgen.

Korte route

We fietsen door Rust en Vreugd. Het huis, in 1848 in neo-klassicistische stijl gebouwd, doet tegenwoordig dienst als verpleegtehuis.

We volgen de met eerst jonge en verderop oude beuken begroeide laan langs de melkfabriek van Menken. Aan het eind van de weg gaan we linksaf, de Rust en Vreugdlaan in. We slaan de eerste weg rechtsaf in, de Backershagenlaan. Deze gaat over in de Prinsenweg. Aan het einde van de Prinsenweg gaan we ± 50 m na het verbodsbord voor (brom)fietsen linksaf de Lange Kerkdam op. Bij het eerste kruispunt gaan we even linksaf om de molen Windlust te bekijken, een korenmolen uit 1668. De molen wordt ook genoemd in het stuk over molens. Omdat de molen in 1861 afbrandde en gedeeltelijk herbouwd moest worden, vermeldt de molenbaard twee jaartallen.

We gaan weer terug naar het kruispunt en gaan linksaf de Langstraat in. Daar stappen we af en wandelen over de winkelpromenade tot het Plein met statige huizen en de Hervormde Dorpskerk uit 1594. Bij het Plein gaan we rechtsaf de Schoolstraat in. Aan de linkerkant van de straat herinnert een gevelsteen nog aan het vroegere schooltje.

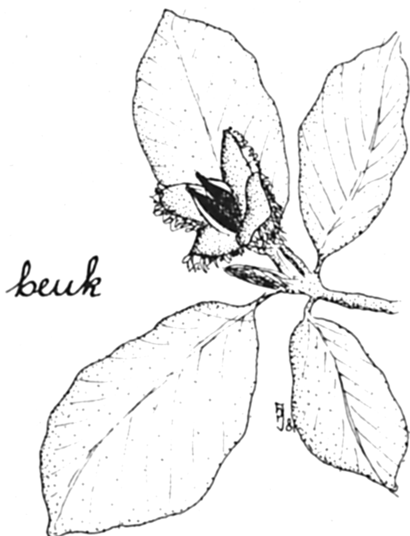
We blijven rechtdoor fietsen en komen via een stukje Achterweg bij de Van Zuylen van Nijeveltstraat. We steken deze over en komen op de Oostdorperweg. Bij de kruising met de Kokshornlaan komen de lange en de korte route weer bij elkaar. Op het kruispunt staat nog een oude jachtpaal, de grenspaal van het jachtgebied van een heuse baron.

Lange route

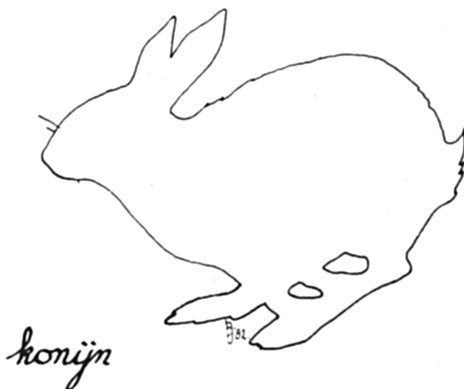
Bij de ingang van Rust en Vreugd blijven we de laan van Hoogwolde volgen. Aan onze rechterhand zien we kasteel Oud Wassenaar, dat tussen 1876 en 1879 is gebouwd. Het is nu als hotel in gebruik.

We slaan de eerste weg rechts in, de Oud Wassenaarseweg. Deze weg is eerst een eiken- en iets verder een beukenlaan. Op het kruispunt met de

Groen van Prinstererlaan gaan we rechtdoor.

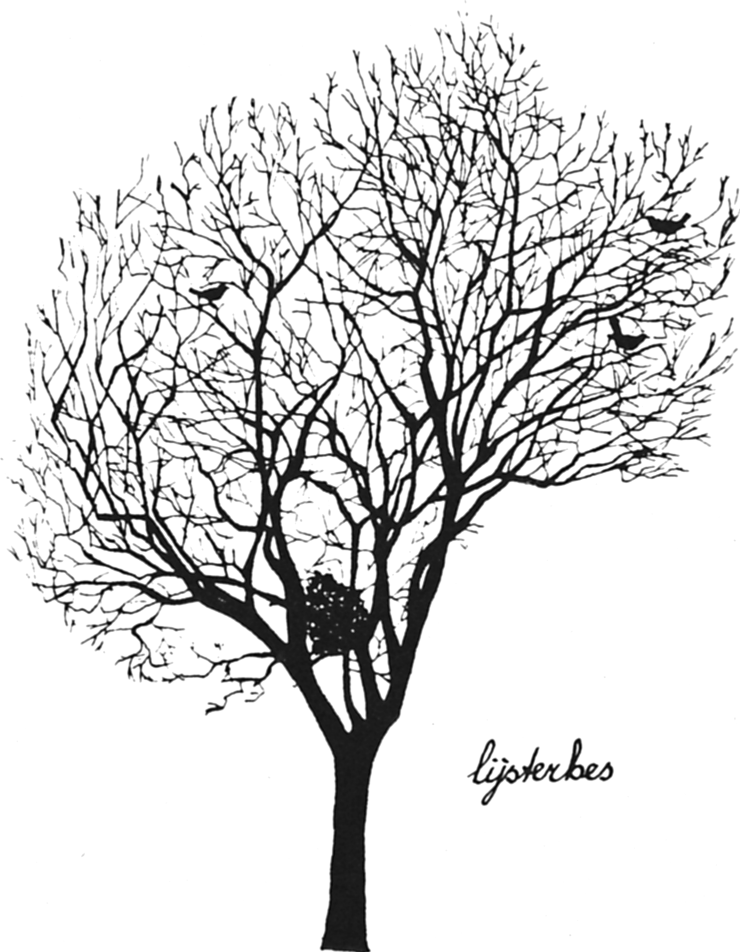
Groen van Prinsterer was van 1845 tot 1872 eigenaar van kasteel Oud Wassenaar. Aan het einde van de weg gaan we rechtsaf, de Schouwweg, en daarna tweemaal links de Nachtegaallaan en de Konijnenlaan. Langs de Konijnenlaan staan acacia's, te herkennen aan het oneven geveerde blad, de 'gevlochten' schors op de stam, de scherpe dorens aan de takken en in de maand juni de hangende trossen van geurige witte bloemen.
Tegenover Konijnenlaan no. 39 gaan we rechtsaf, een half verhard paadje in. We steken de Groot Haesebroekseweg over en gaan de Koninginne weg in. Een stukje verder slaan we met een flauwe bocht naar rechts de Duinweg in. Aan het einde van de weg gaan we bij garage 'Park de Kieviet' rechtsaf, de Meijendelseweg in. We volgen het rechts van deze weg gelegen fietspad tot boerderij Meijendel, sinds 1921 eigendom van het Haagse Duinwaterleidingbedrijf. Een van de ruimtes is door het waterleidingsbedrijf ter beschikking gesteld aan de Dienst School- en Kindertuinen van de gemeente Den Haag. Deze ruimte fungeert nu als bezoekerscentrum. Er wordt informatie gegeven over al wat (niet meer) groeit en bloeit. De openingstijden in de zomerperiode zijn: elke dag van 10.00-16.00 uur, behalve op dinsdag en op donderdagmorgen.
Bij de boerderij gaan we rechtsaf, bij een splitsing rechtdoor en bij een T-kruising rechtsaf. Even voor hotel Duinoord gaan we rechtsaf en volgen de Wassenaarse Slag, tenzij we even de zee willen zien. In dat geval moeten we linksaf.
Wanneer we bijna zonder te trappen beneden aan het duin zijn aangekomen, nemen we de tweede weg links, de Pieter Postlaan. Pieter Jansz. Post was een beroemde Nederlandse architekt in de 17e eeuw. Hij ontwierp o.a. het Paleis Noordeinde en Huis Ten Bosch (beide in Den Haag) en de Waag te Leiden en die te Gouda.
Aan het einde van de Pieter Postlaan fietsen we linksaf langs het water en gaan de eerste weg rechts in, de Kokshornlaan.

Vervolg beide routes
Op de Kokshornlaan gaan we de eerste weg linksaf, de Oostdorperweg in. Bij een bocht naar rechts komen we op de Hoogeboomseweg. We gaan de tweede weg links in, de Maaldrift, dus niet de weg naar de vuilstortplaats. Iets voorbij de camping Maaldrift gaan we linksaf en volgen het in 1980 gereedgekomen fietspad. Er staan duidelijk waarschuwingen voor de paal in het wegdek. Zo hoort 't.
Hier liep van 1923 tot 1961 de gele tram tussen Leiden en Wassenaar. Op het kruispunt bij Hotel Café Restaurant 'Het Haagsche Schouw' gaan we rechtdoor richting Leiden. Bij wegwijzer 749-14 gaan we rechtsaf. We steken de (drukke) weg over en volgen het fietspad linksaf over de Rijndijk. De polder rechts van ons is de Stevenshofjespolder, bestemd voor woningbouw.
We steken de spoorlijn over bij de Vink, ooit een bekende uitspanning. Rechts ligt het huis Ter Wadding, ooit gebouwd bij een doorwaadbare plaats in de Rijn. Gedurende lange tijd was er ook een overzetveer. Het park is vrij toegankelijk.
We gaan rechtsaf en volgen de Leidseweg. Bij de stoplichten gaan we linksaf en steken via de Noord-Hoflandbrug de Korte Vliet over. Deze brug is als alternatief van de Leidse Baan speciaal gebouwd voor de lijndienstbussen tussen Voorschoten en Leiden. Auto's mogen er geen gebruik van maken. Na de brug gaan we rechtsaf de César Franckstraat in. Voorbij het bejaardentehuis De Parelvissers gaan we rechts en volgen het Bizetpad. Bij het water gaan we linksaf en volgen het Korte Vlietpad. De Korte Vliet vormt de verbinding tussen de Vliet en de Rijn. Niet langer behoeft het scheepvaartverkeer gebruik te maken van de omweg door de Leidse binnenstad. Aan het einde van het kanaal zien we aan de over-

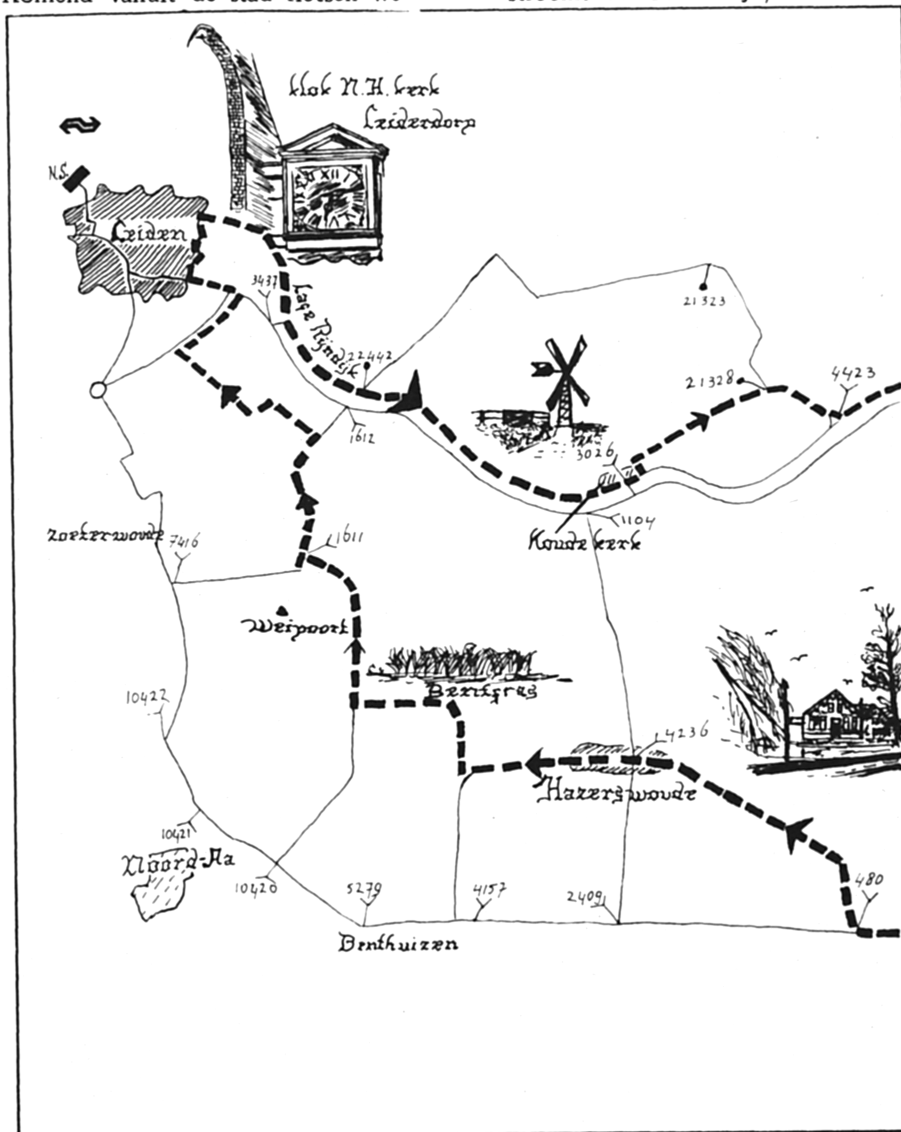
kant weer de uitspanning Allemansgeest. Het pad heet nu het Delftse jaagpad. Aan onze linkerhand zien we eerst een rioolwaterzuiveringsinstallatie en een stukje verder een zwembad. Zo komen we weer uit op het Lammenschansplein.

ROND ALPHEN

Vertrekpunt: Zijlpoort
Afstand: 70 km
Kaarten: ANWB Randstad West
Top. Dienst 30 Oost en 31 West

Komend vanuit de stad fietsen we langs of misschien wel door de Zijlpoort, over de Zijlbrug rechtdoor richting Leiderdorp. Aan het einde van de Lage Rijndijk gaan we direkt na het passeren van de Spanjaardsbrug rechtsaf. Aan de rechterhand stroomt de Oude Rijn, die via de

Leidse binnenstad en Rijnsburg bij Katwijk in zee uitkomt. We volgen de Oude Rijn stroomopwaarts, aan de lage zijde. Aan de overkant zien we het Waardeiland, ingesloten tussen de Oude Rijn, de Nieuwe Rijn en het Rijn-Schiekanaal. Eens stond op dit eiland een heus kasteel: het Huis ten Waerde, een ridderhofstede. Nu is het eiland volgebouwd met huizen als kastelen. Tien jaar geleden nog stonden op het eiland slechts fabrieken.

We blijven het fietspad volgen, dat van de weg afbuigt naar het water en fietsen door het tunneltje onder de Wilhelminabrug, in de volksmond de Stierebrug geheten, vanwege het standbeeld dat op de brug is geplaatst. Na de tunnel rechts aanhouden. We rijden nu in de Hoofdstraat van Leiderdorp. Tegenover de NH-kerk, anno 1620 (let eens op de wijze waarop de klok aan de kerk is bevestigd) gaan we rechtsaf de Bruggestraat in. Aan het eind van dit straatje bij het water zien we nog de overblijfselen van een ophaalbrug over de Oude Rijn. Na het gereedkomen van Stierebrug is de ophaalbrug in 1965 gesloopt. Bij het water gaan we linksaf en volgen het jaagpad langs de Oude Rijn. Over dit pad werd vroeger 'gejaagd', dat wil zeggen, dat over dit pad de paarden liepen die de trekschuiten voorttrokken.

Aan de overkant van de Oude Rijn staat een prachtig oud huis, waarbij goed is te zien op welke wijze een boom (linde) wordt geleid, met als resultaat een lei-linde, die bescherming biedt tegen zon en wind. Onderweg zullen we ze nog vaker zien. We fietsen onder de autosnelweg door. Wat een lawaai! Bij het bord doodlopende weg gaan we linksaf over het Rijnpad, een smal pad tussen twee huizen. We zijn weer terug in de Hoofdstraat en gaan rechtsaf. We fietsen over de ophaalbrug over de Does, een zijriviertje van de Oude Rijn. Op deze plaats stond vroeger een kasteel, Huis ter Does. Dit werd evenals het Huis ten Waerde tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten verwoest. Ongeveer 20 m na de brug slaan we rechtsaf het fietspad in. We komen zo weer langs de Oude Rijn uit en gaan linksaf. We zijn nu buiten de bebouwde omgeving gekomen.

Links strekt zich de polder Achthoven uit, genoemd naar de acht hofsteden, die in deze polder ooit waren gevestigd, de oudste nederzetting in wat nu het grondgebied van Leiderdorp is. Er staan nog steeds enkele zeer oude boerderijen in deze polder (zie voor meer informatie het stuk over de polder).

Links aan de overkant van de weg na enkele fabrieken, zien we een spoortje, bestemd voor kleine kiepwagen-

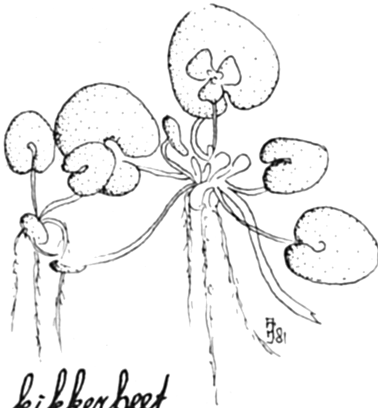
tjes. Ze worden gebruikt voor het vervoer van klei. Deze wordt afgegraven in de polder en daarna tot dakpannen verwerkt in de fabriek die een eindje verder aan de overkant van het water staat. Wat een verschil trouwens tussen deze oude fabriek en de moderne fabriek die een eindje verder eveneens aan de overkant van de Oude Rijn staat. In de sloot links van het fietspad groeit waterlelie, gele plomp, pijlkruid en kalmoes. De laatste plant behoort tot de familie van de aronskelkachtigen. De bloem bestaat uit een kolf met een langwerpig schutblad.
Aan de overkant van de Oude Rijn staat de zogenaamde Scheepjeskerk (zie de windwijzer). We volgen nog steeds het pad langs de Oude Rijn. Op een gegeven moment fietsen we door een verplaatsbare tunnel, speciaal aangebracht om fietsers te beschermen tegen vallend zand en grind. Langs de Oude Rijn staan veel fabrieken, die zand en grind tot beton verwerken. De grondstoffen worden per schip aangevoerd. De eindprodukten worden meestal via de weg afgevoerd. Dit geeft nogal wat overlast.
We naderen Koudekerk aan den Rijn. Op de plaats waar het fietspad langs het water eindigt, staat het Oude Veerhuis. Vroeger was hier het overzetveer voor de paarden van de trekschuit. Zij moesten hier oversteken omdat aan deze kant van de Oude Rijn het jaagpad ophield en aan de overkant verder ging, of andersom. De Oude Rijn moest op deze wijze verschillende keren worden overgestoken. In 1930 is het veer opgeheven. We gaan verder. Op het kruispunt gaan we niet rechtsaf de Oude Rijn over, maar rechtdoor richting Alphen aan den Rijn.
De zonnewijzer op de NH-kerk stoort zich niet aan onze zomertijd! Wat verder – een stukje van de weg af – staat rechts het gemeentehuis. Links daarvan staat een oud (1648) gebouw dat nu deel uitmaakt van een maalderij. Vroeger was dit het koetshuis van het kasteel Groot Poelgeest, dat aan de andere kant van de weg heeft gestaan. Het torentje in het weiland is daarvan nog een overblijfsel. In de verte staat de Hondsdijkse Molen, waarover in het stuk over molens wordt gesproken.

Een klein stukje verder bij wegwijzer 4422 gaan we linksaf richting Woubrugge. We volgen de Lagewaard. Rechts van de weg zien we een prachtige sloot met verschillende waterplanten. Deze sloot staat in vrije verbinding met de Rijn. Het door deze sloot en de Rijn ingesloten (ei)land heet de Hoogewaardsepolder. Daarin stonden vroeger een groot aantal steen- en pannenfabrieken. Ook stonden er een drietal kasteeltjes, of hofsteden: Den Tol, Klein Poelgeest en Foreest. De eerste twee zijn verdwenen. De laatste staat er nog: het witte huis aan de overkant van de sloot, 'verscholen tussen het lover'. Aan de overkant van de sloot liggen ook enkele eilandjes, begroeid met zoge-

naamd geriefhout. Het hout van de bomen op deze eilandjes, voornamelijk elzen en essen, werd door de boeren gebruikt voor bijvoorbeeld het omheinen van het land. Omdat de boeren op dit moment daarvoor andere materialen gebruiken, worden de bomen niet meer geknot en schieten hoog op. Ze worden topzwaar en breken dan vaak af. Links van de weg ligt de Lagewaardsepolder. De boerderijen staan alle langs de weg op de kop van het land. Bij paddestoel 21328 gaan we rechtdoor, richting Alphen aan den Rijn. We volgen de weg totdat we weer bij de Oude Rijn zijn uitgekomen. Daar gaan we linksaf het fietspad (jaagpad) weer op, richting Alphen aan den Rijn. Aan het einde van het fietspad volgen we de gewone weg. We rijden over de brug over de Heimanswetering en komen in Alphen aan den Rijn, ontstaan in 1918 door samenvoeging van de gemeenten Oudshoorn, Alphen en Aarlanderveen. In 1964 is daaraan een deel van de gemeente Zwammerdam toegevoegd. We blijven langs de Oude Rijn rijden tot de Oudshoornse kerk, in 1665 gereedgekomen en voorzien van prachtige gebrandschilderde ramen. Bij de laatste restauratie zijn deze ramen binnen in de kerk opgehangen achter gewoon glas dat in de originele sponningen is aangebracht. De bedoeling hiervan is de gebrandschilderde ramen te beschermen tegen agressieve stoffen in de buitenlucht. Direkt voorbij de kerk gaan we linksaf. We volgen (voor fietsers) richting Leimuiden, over de parallelweg langs de Herenweg. We rijden ongeveer 1,5 km langs de autoweg. Bij het kruispunt met de Heuvelweg gaan we rechtsaf. Daarbij steken we de (drukke) Herenweg over. We fietsen nu in de Ridderbuurt. Deze naam houdt waarschijnlijk verband met het feit dat Graaf Floris V in 1295 enkele inwoners van Oudshoorn tot ridder heeft geslagen. Links van de weg zien we een ongestoorde polder; rechts van de weg een polder, die is volgespoten met zand en voor een groot deel al is volgebouwd met nieuwe huizen. Aan het eind van de weg gaan we linksaf een fietspad op. Dit leidt ons naar Ter Aar. Op een gegeven moment rijden we omhoog een dijk op. Deze dijk omgeeft een klein gebied. De loop van de dijk om dit gebied kunnen we vanaf dat hoge punt bijna helemaal zien. Als we een stukje verder fietsen, sluit de dijk weer aan op de weg. Dit omdijkte gebied heet de Uiteindsche Droogmakerij. In 1800 is hier de veenlaag verwijderd (vervening) en het land drooggemalen. Het land ligt hier lager dan het land een stukje verderop rechts van de weg. Aan het eind van de weg gaan we bij het kruispunt rechtsaf. We komen nu in Ter Aar. Na ongeveer 150 m ligt rechts van de weg een oud sluisje, destijds de vaarverbinding tussen de polder en de boezem (Aarkanaal). De walmuur van het sluisje is begroeid met steenbreekvaren en muurleeuwebek, de laatste te herkennen aan de kleine blauwe bloempjes. Om dit moois te zien moeten we wel even afstappen. We gaan rechtdoor en steken het Aarkanaal over. We fietsen door het dorp. Direkt nà een bruggetje 'duiken' we niet de polder Nieuwkoop in, maar gaan rechtsaf. In de weg ligt een wildrooster om het vee 'binnen' te houden. De polder Nieuwkoop is begin 1800 na vervening

drooggemalen. Op dit moment wordt het waterpeil van de polder op peil gehouden door het gemaal, dat links van de weg is gelegen. Ooit was het een stoomgemaal. De verschillende waterniveaus rond dit gemaal roepen vragen op. Bij nadere beschouwing blijkt dat het gemaal het water uit de polder niet in de sloot langs de weg loost, maar via een duiker onder deze sloot door in een andere sloot die in direkte verbinding staat met de boezem (Aarkanaal). De sloot langs de weg is de ringvaart rond de polder Nieuwkoop en Noorden. Deze polder loost via een ander gemaal op de Oude Rijn. Het waterhuishouden in Nederland zit ingewikkeld in elkaar! Na het gemaal blijven we nog links van de ringvaart rijden. Bij de eerste brug gaan we het water over en linksaf. Bij het kruispunt gaan we weer linksaf richting Aarlanderveen. We rijden door de dorpskom. Rechts van

de weg staat een (koren)molen, de Morgenster. Informatie over molens staat voor in dit boekje. We steken de grote weg over. Ooit lag hier de spoorlijn Alphen aan den Rijn – Uithoorn – Amsterdam. De eerste straat rechts heet nog steeds Stationsweg. De spoorlijn is in 1937 opgeheven. Jammer! Het dorpje Aarlanderveen is een goed voorbeeld van lintbebouwing op en aan een dijk. Rechts in de verte kunnen we de molengang van Aarlanderveen zien. Aan het eind van de weg bij de T-kruising gaan we linksaf, de Ziendeweg op, genoemd naar de Ziende, een riviertje langs deze weg. We blijven langs het water fietsen en rijden Nieuwkoop in. Aan de overkant van het water staat bij een bruggetje een wegwijzer voor fietsers (nr. 4190-01). Daar gaan we rechtsaf, richting Meije. We fietsen nu over het Meijepad, een kerkepad, nog steeds eigendom van de katholieke kerken in Nieuwkoop en Noorden. Het pad wordt ook wel eens het Oortjespad genoemd, omdat niet-leden van de kerken een oortje (muntgeld) moesten betalen voor het gebruik van het pad. Links en rechts staan verschillende soorten bomen en struiken: els, iep, vlier, meidoorn en braam. De bomen en struiken worden beklommen door haagwinde en hop. Tussen de bomen en struiken dansen de muggen. Een zzzzalige rust. Zo rijden we als het ware door de Nieuwkoopse Plassen, die zijn ontstaan door een al te rigoreuze vervening. We doen een klaphek open en (zacht) weer dicht. Recht voor ons uit staat een watertoren, in de volksmond 'het potlood' genoemd. Links en rechts van het pad liggen twee prachtige sloten. Op sommige plaatsen helemaal dichtgegroeid, verland. Er groeien verschillende soorten planten in en langs de sloot: krabbescheer, kikkerbeet, kleine watereppe, grote egelskop, tandzaad, moerasvergeetmijnietje en waterpunge. We pas-

seren weer een klaphek, fietsen over een klein bruggetje onder langs de watertoren en gaan rechtsaf. We fietsen nu langs de Meije, een riviertje dat bij Zwammerdam samen met de Ziende in de Oude Rijn uitmondt. De weg is even bochtig als het water. Weer aangekomen bij de Oude Rijn gaan we linksaf richting Bodegraven. We volgen de Oude Rijn (wederom) aan de lage zijde. Links van de weg staat een prachtige boerderij. We rijden onder een brug door. Rechts van de weg staat een oud rechthoekig gebouw; dit is een kaaspakhuis. Men ziet ze in Bodegraven veel. Een eindje verder staat links van de weg de onlangs gerestaureerde NH-kerk. Waarom is het plein voor de kerk niet met wat bomen 'aangekleed'. We rijden door een winkelstraat tot het kruispunt. Daar gaan we rechtsaf, de Rijnbrug over. Vervolgens rechtdoor. Bij een T-kruising rechtsaf, de Stationsweg in. Wie het fietsen moe is, kan hier de trein nemen naar Leiden (tegen betaling kan de fiets direkt mee). We gaan de spoorlijn over en direkt daarna rechtsaf, de Oudbodengravenseweg op. We fietsen door het tunneltje. Bij de Y-kruising houden we rechts aan, we volgen de Hogendoornlaan, genoemd naar de voorzitter van de ruilverkavelingscommissie. (In 1965 vond in deze streek een ruilverkaveling plaats. Ruilverkaveling betekent dat tot nu toe versnipperde landbouwgrond wordt herverdeeld zodat de grond doelmatiger kan worden gebruikt. De gevolgen zijn goed zichtbaar: een lage (grond)waterstand en nieuwerwetse boerderijen. Een geheel andere omgeving dan het gebied benoorden de Rijn. We slaan de eerste weg links in, de Warmoeskade. We komen langzamerhand in een boomkwekersgebied. We rijden nu door het gehucht De Tempel. Bij de T-kruising gaan we linksaf de Schinkeldijk op. Na ongeveer 300 m gaan we de brug over en direkt daarna rechtsaf, de Kerkweg op. Let eens op het verschil in hoogte (of beter gezegd het verschil in diepte) tussen de twee polders rechts van de weg.

Eerst zien we een verveende droogmakerij (- 5.30 m); daarna een niet-verveende polder (- 2.20 m). Zo komen we in Reeuwijk-Dorp. Voorbij een klein kerkje gaan we bij de T-kruising rechtsaf richting Boskoop. De weg volgend, 'duiken' we op een gegeven moment de polder Middelburg in. Bij de T-kruising gaan we rechtsaf en direkt daarna linksaf de brug over. Rechts van de weg ligt een prachtige sloot met waterlelies en in het heldere water zwemmen (of zwommen) enkele kanjers van karpers. Bij de Y-kruising rechts aanhouden. We rijden nu in het hartje van het boomkwekersgebied in en rond Boskoop. Elke m^2 wordt benut. Al in 1566 werden er in dit gebied bomen gekweekt. Op dit moment bestaan er ongeveer 1.000 kwekerijen met een totale oppervlakte van 800 ha. Veen is bij uitstek geschikt voor het kweken van bomen. Daarom treft men kwekerijen niet aan op plaatsen waar het veen (turf) is afgegraven. Dat vaak sprake is van familiebedrijven blijkt uit de naamborden. Achtereenvolgens passeren we vier ophaalbruggen. De aanvoer van grondstoffen en de afvoer van produkten vindt in dit waterrijke gebied nog voor een

belangrijk deel per boot (schouw) plaats. Elke kwekerij heeft zijn eigen aanlegplaats, meestal achter de schuur (loods). Na de vierde ophaalbrug komen we bij een T-kruising. We gaan daar linksaf en volgen de Reijerskoop. Via de ijzeren hefbrug, gebouwd in 1933/1934 steken we de Gouwe over. We fietsen nu door Boskoop. Wie belang stelt in een prachtig rosarium kan vlak voor de spoorwegovergang rechtsaf, tegenover het station. Na een spoorwegovergang zien we aan de linkerkant van de weg een oude watertoren, ooit voor één gulden te koop. Er meldde zich geen gegadigde. Iets verderop gaan we rechtsaf, richting de Loete. Bij de Koninklijke Kwekerijen houden we linksaan en volgen de Voorweg. Borden langs de weg verwijzen naar klein Giethoorn. Een bezoek de moeite waard. U kunt er roeien in het Rietveld. We volgen de Voorweg en rijden

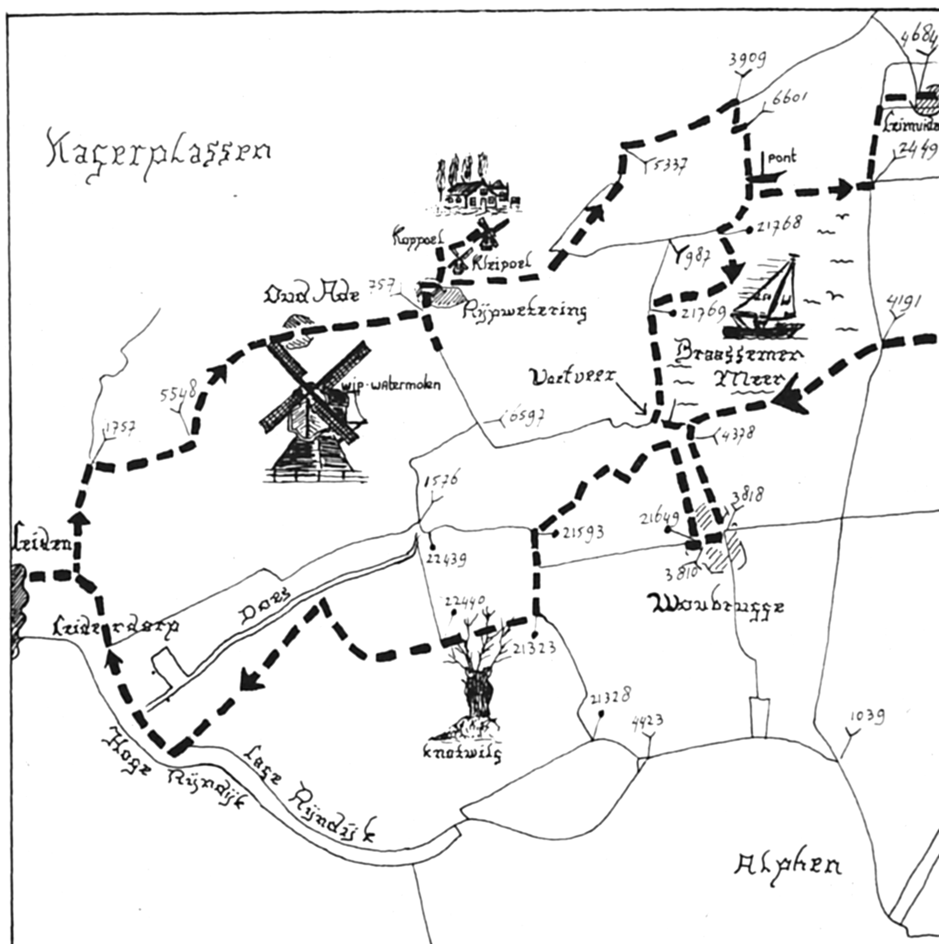
Hazerswoude-Dorp binnen. Bij een kruispunt van drukke wegen gaan we rechtdoor. We fietsen nu over het Westeinde (links van de weg staat wat achteraf een stellingwipmolen. Aan het eind van de weg gaan we bij de T-kruising rechtsaf en volgen de Bentweg (bent = wildernis waar bentgras of heigras groeit) en even later de Ringdijk. Bij de T-kruising gaan we rechtsaf. Links van de weg zien we in de verte Zoeterwoude-Dorp liggen. Recht voor ons staat de Heinekenbierbrouwerij. Jammer dat deze fabriek niet achter wat bomen is weggestopt. Bij de T-kruising gaan we rechtsaf, richting Zoeterwoude-Rijndijk. Nadat we links de Grotemolen zagen, steken we de spoorlijn (Utrecht-Leiden) over. Op deze plaats zal de spoorbaan verdubbeld worden. Verder bestaan er plannen om langs de spoorlijn een autoweg, Rijksweg 11, tussen Leiden en Alphen aan te leggen (zie ook verkeer en milieu).

Bij het eerstvolgende kruispunt gaan we linksaf en volgen de Industrieweg, die na een linkse bocht uitloopt in de Productieweg. Zo komen we weer bij de spoorlijn. Daar gaan we rechtsaf het Heinekenpad op. We fietsen onder de snelweg door en stuiten op het Rijn-Schiekanaal. Een fietsbrug had onze weg naar de stad aanzienlijk kunnen bekorten. Nu moeten we rechtsaf. We blijven langs het water rijden. We volgen het fietspad onder de weg door richting Leiden. We rijden om de watertoren heen en gaan de brug over het Rijn-Schiekanaal over. We volgen de Hoge Rijndijk tot een stoplicht. Daar gaan we rechtsaf het Utrechtse Veer op. Over de brug volgen we de Zijlsingel. Na enige bochten zien we links weer de Zijlpoort.

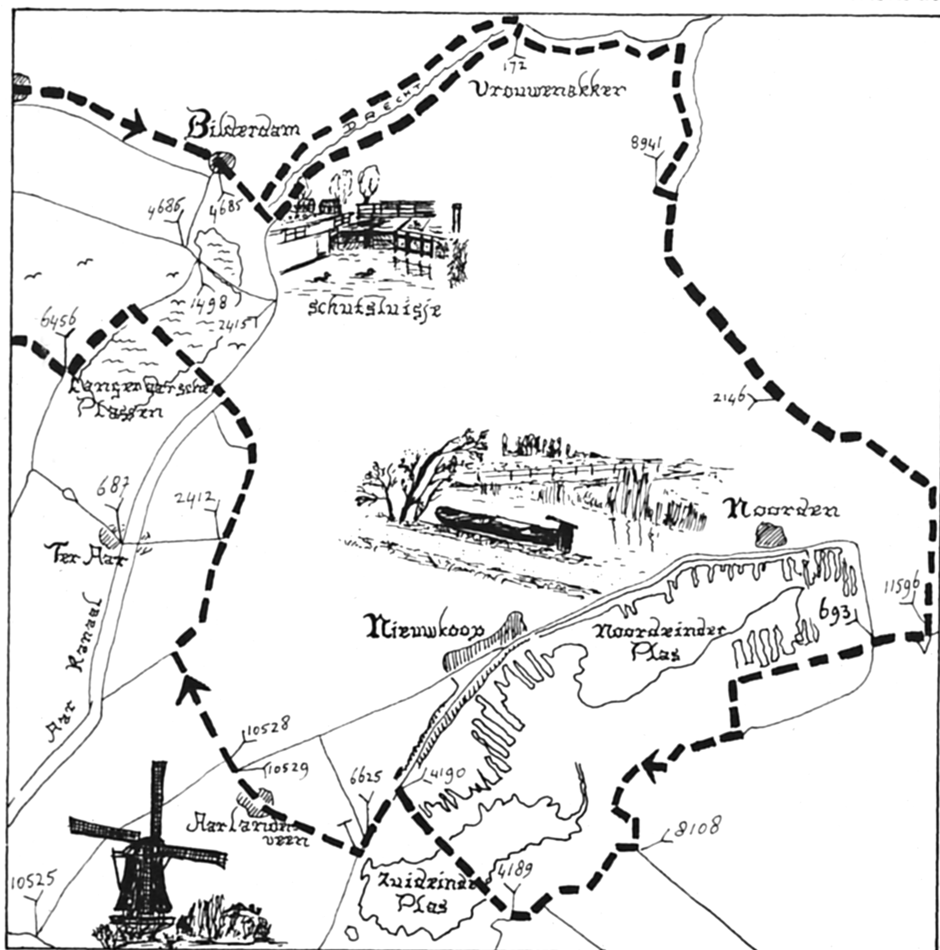
NAAR DE VEENSTREEK

Vertrekpunt: Zijlpoort
Afstand: korte route: 35 km
lange route: 80 km
Kaarten: ANWB Randstad West
Top. Dienst 30 Oost en 31 West

Komend vanuit de stad fietsen we langs of misschien wel door de Zijlpoort, over de Zijlbrug rechtdoor richting Leiderdorp. Aan het einde van de Lage Rijndijk gaan we direkt na het passeren van de Spanjaardsbrug linksaf. We fietsen langs de Zijl. Dit water maakt deel uit van de vaarroute tussen Leiden en Haarlem, via de Kager Plassen en de Ringvaart van de Haarlemmermeer, van oorsprong voor de beroepsvaart bedoeld, maar op dit moment maken vooral plezier-vaartuigen van deze route gebruik. Zodanig zelfs, dat zich soms filevorming en vertraging voordoet. We fietsen onder de brug door en gaan bij wegwijzer 1757 rechtsaf, richting Rijpwetering. Bij een T-kruising gaan

we linksaf, richting Oud Ade. Vlak voor Oud Ade staat rechts van de weg een wip-watermolen, herbouwd in 1835, bewoond en goed intakt. Het is de Vrouw Venner van de Vrouwe Vennepolder. We fietsen door Oud Ade. Steeds rechtdoor. Aangekomen in Rijpwetering gaan we over de ophaalbrug rechtsaf, de Pastoor Van der Plaatsstraat in. Aan de overkant van het water staat een mooie boerderij uit 1846. Een stukje verder, vlak voor het tunneltje onder de autoweg staat links wat verder van de weg een voormalig spoorwachtershuisje. Op de voorgevel is nog met enige moeite een groot nummer te zien. Vroeger liep hier de spoorlijn van Leiden naar Hoofddorp, met stations in Rijpwetering, Roelofarendsveen, Oude Wetering, Leimuiden en Nieuw Vennep. Jammer dat deze spoorlijn omstreeks 1935 is opgeheven. Hier keren we om en fietsen de-

zelfde weg terug.
Bij de ophaalbrug gaan we rechtdoor richting Nieuwe Wetering. Voorbij de bocht gaan we linksaf een doodlopende weg in, de Poeldijk. Langs deze dijk staan twee Lijkermolens met een twaalfkante stenen romp. Het zijn de enige molens van dit type in Nederland. Het zijn zogenaamde grondzeilers. Door middel van een vijzel malen ze het water uit de Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder in de Koppoel en de Kleipoel. De ene molen wordt permanent bewoond. De andere wordt als weekendhuisje verhuurd. Sinds 1976 zijn ze eigendom van de Rijnlandse Molenstichting. Na de molens te hebben bekeken, keren we weer om. Weer aangekomen bij de Koppoellaan gaan we linksaf, een lange weg op met aan beide zijde hoge populieren. Aan het eind van deze weg houden we links aan. Bij wegwijzer 756 gaan we rechtdoor de Voorweg op, een rijwielpad langs de Nieuwe Wetering en rijden zo het dorp in van dezelfde naam. Langs de Voorweg is gevestigd het biologisch-dynamisch tuinbouwbedrijf 'De Vier Jaargetijden'. Aan het einde van de weg steken we via een draaibrug de Ringvaart van de Haarlemmermeerpolder over. We gaan daar rechtsaf, de Huidsloterdijk op. Bij het aquaduct hebben we een prachtig (!) uitzicht op het snelverkeer op de Rijksweg A4. Een stukje verderop aan de overkant van de Ringvaart staat de Googermolen, een stenen poldermolen van de Googerpolder, gebouwd in 1750.
We gaan bij de eerste brug rechtsaf weer de Ringvaart over. Direkt na de brug gaan we naar rechts. We rijden onder de weg door en gaan bij de wegwijzer naar links, richting Braassem. Bij het water gaan we naar rechts en rijden nu langs de Oude Wetering in het gelijknamige plaatsje. Oude Wetering is een watersportcentrum, gebouwd in een langgerekte vorm aan weerszijden van de Oude Wetering, die de Ringvaart van de Haarlemmermeerpolder met de Braassemermeer verbindt. Vroeger was het een geliefde pleisterplaats voor de schippers die tussen Amsterdam en Leiden voeren. Ook was het vroeger door zijn geïsoleerde ligging een toevluchtsoord voor religieuze en politieke vluchtelingen. In dit dorp werd de eerste Remonstrantse Kerk in Nederland gebouwd. Hij staat rechts van de weg verscholen tussen de bomen. De kerk heeft een empireportaal, een houten tongewelf en een eikenhouten preekstoel uit 1748. Het is een echte schuilkerk (schuurkerk); vroeger hebben er zelfs nog huizen voor gestaan. In 1619 werd de 'sociëteit der Remonstranten' gesticht, nadat ze uit de gereformeerde (later hervormde) kerk verbannen waren. Tot 1630 werden ze vervolgd. Daarna konden de eerste schuilkerken gebouwd worden, zodat ook dit

kerkje al ruim 300 jaar oud is.
Aan het einde van de Oude Wetering vlak voor de Braassem is een pontje. Wie zo langzamerhand de terugtocht naar Leiden wil aanvaarden, moet de lange route overslaan en doorlezen bij de korte route.

Lange route

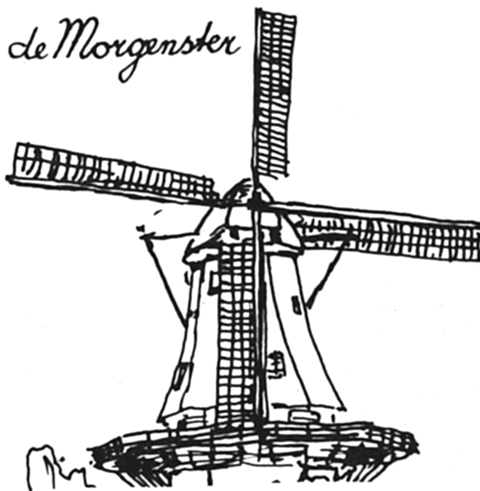
Wie zin heeft om via een omweg (± 45 km) via Leimuiden, Vrouwenakker, Woerdense Verlaat, Nieuwkoop, Aarlanderveen, Ter Aar en Langeraar bij Woubrugge weer op de andere route uit te komen, moet hier met het pontje oversteken (overzettijden: ma-vr: 07.15-19.00 uur; za: 08.00-19.00 uur; zo: 10.00-19.00 uur). Na overgestoken te zijn, fietsen we rechtuit en gaan bij wegwijzer 2449 linksaf, richting Leimuiden. De naam Leimuiden is mogelijk afgeleid van Liede of Lede (in West-Nederland de benaming voor een stromend water) en Muthe (plaats waar een waterloop in een rivier of meer uitmondt). Waarschijnlijk mondde het riviertje de Drecht bij Leimuiden in het Leidse Meer uit. Het Leidse Meer lag tussen de Kaag en de Haarlemmermeer. Ook de Braassem was door een breed water met deze meren verbonden.

Vlak voor het centrum van Leimuiden ligt een (voormalige) tolbrug over de Drecht. Deze tol heeft tot eind 1953 dienst gedaan. Het was toen de drukste tolbrug van Nederland. Er passeerden dagelijks 1.000 betalende auto's. Direkt na de brug gaan we rechtsaf de Raadhuislaan in. We volgen de noord-oever van de Drecht tot het plaatsje Bilderdam, genoemd naar de dam die hier lag ter afscheiding van Rijnlands boezem en de boezem van Amstelland. Ook hier was ooit een tol. In Bilderdam gaan we rechtuit de doodlopende slechte weg in. Na ongeveer 1 km bereiken we een schutsluisje, dat op dit moment Rijnlands boezem met die van Amstelland verbindt. We kunnen nu kiezen: wie genoeg heeft van het slechte pad kan bij het sluisje oversteken, linksaf gaan en rechts van de Drecht gaan rijden richting Vrouwenakker; wie het fietspad goed genoeg vindt, kan het slechte pad blijven volgen tot Vrouwenakker en moet daar oversteken en linksaf gaan. We hebben de Drecht dan aan onze linkerhand. Twee en een halve kilometer voorbij Vrouwenakker splitst de Amstel zich in de Drecht en de Kromme Mijdrecht. Het gebied aan weerszijden van de Drecht en de Kromme Mijdrecht draagt de sporen van de vervening. Loodrecht op de dijk liggen lange, smalle kavels, gescheiden door sloten. De boerderijen staan op een lange rij langs de weg of de dijk. Van dat punt af werd met de ontginning van het land begonnen.

We houden de Kromme Mijdrecht aan onze linkerhand tot De Hoef. Daar gaan we de brug over en na de brug rechtsaf. Aan het einde van de weg gaan we bij de T-kruising rechtsaf richting Woerdense Verlaat (verlaat = kleine schutsluis). We volgen de hoofdweg, dus niet de ventweg. Bij wegwijzer 693 gaan we linksaf richting Meije. Direkt over de brug gaan we rechtsaf de Hollandse Kade op. We volgen deze kade. Rechts van de weg liggen de Nieuwkoopse Plas-

sen, ontstaan door al te rigoreuze veenafgravingen. Grote stukken zijn eigendom van Natuurmonumenten. In dit gebied treft men onder andere nog zogenaamde veenmosrietlanden aan met bijzondere planten, zoals de rode bosbes, dopheide, kraaiheide en enkele soorten orchideeën. Ook groeit er de zonnedauw, een vleesetend plantje. Het gebied herbergt ook een purperreigerkolonie en er broeden ook tal van water- en moerasvogels, zoals krakeend, roerdomp en karekiet.
Links van de weg ligt het natuurgebied De Haeck, eigendom van het Zuidhollands Landschap. De wandelpaden lopen over legakkers, met elkaar verbonden door bruggetjes. Bij de aanleg zijn ook exotische bomen en planten gepoot, bijvoorbeeld bamboe en Japanse duizendknoop.
Aangekomen bij een kruispunt van wegen gaan we rechtsaf en fietsen langs de Meije, een klein riviertje dat bij Zwammerdam in de Oude Rijn uitmondt.
In de buurtschap De Meije gaan we bij wegwijzer 4189 rechtsaf. We fietsen vlak langs een watertoren die in de volksmond 'het potlood' heet. We volgen nu het Meijepad, een fietspad door de Zuideinder Plassen. Meer informatie hierover staat in de route rond Alphen aan den Rijn.
Aan het einde van het fietspad gaan we bij wegwijzer 4190 linksaf. Bij de T-kruising houden we links aan en volgen de Ziendeweg. Bij de eerstkomende T-kruising gaan we rechtsaf en fietsen over het Zuideinde. Links in de verte zien we enkele molens staan. Zij maken deel uit van de molengang, waarmee de Drooggemaakte Polder aan de Westzijde te Aarlanderveen wordt bemalen. De laatste molen loost het water op de Oude Rijn. Meer informatie over molens staat voor in dit boekje.
Bij het drukke kruispunt gaan we rechtdoor. Aan de linkerkant staat de

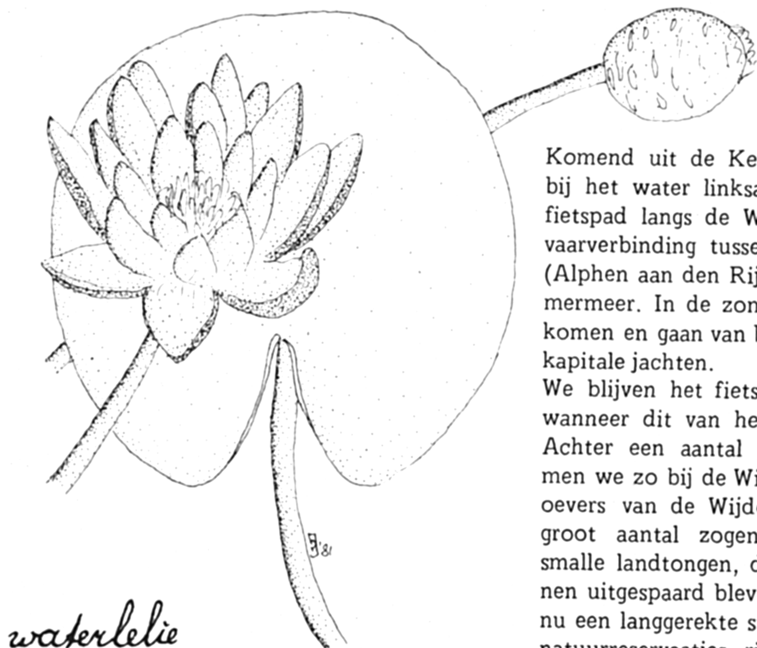

korenmolen 'De Morgenster'. Bij de T-kruising gaan we rechtsaf en volgen de Machineweg. Van het straatnaambordje op nummer 164 trekken we ons niets aan. We rijden deze weg uit. Bij een kruispunt gaan we niet linksaf richting Ter Aar, maar rechtdoor. Op een gegeven moment buigt de weg haaks naar links. We volgen de bocht echter niet, maar gaan rechtdoor een doodlopende weg in. Deze gaat een stukje verderop links over in een fietspad. Zo komen we bij het Aarkanaal. We gaan twee bruggen over. Na de tweede brug gaan we linksaf en duiken we meteen rechts naar beneden het fietspad op. Aan het eind buigen we even naar links af en gaan rechtsaf een bruggetje over. Na dit bruggetje gaan we linksaf en volgen het fietspad dat ons dwars door de

Langeraarsche Plassen voert. In Langeraar gaan we linksaf. Na de brug en de bakker gepasseerd te zijn, slaan we bij wegwijzer 6456 direkt rechtsaf de Woudsedijk op en komen zo langs de Leidse Vaart te rijden. We blijven deze weg volgen, ook na de kruising. We fietsen nu langs de oever van de Braassemermeer. Langs deze oever liggen een groot aantal beboste eilandjes. Allemaal kleine stukjes natuurgebied, rijk aan vogels. Bij de eerstvolgende T-kruising gaan we linksaf en is ons ommetje voltooid. We slaan de korte route over en lezen verder bij het vervolg van de korte en de lange route.

Korte route
We fietsen door en slaan bij paddestoel 21768 linksaf het fietspad langs de Braassem in. Aan het einde van het fietspad ligt een schattig sluisje, de vaarverbinding tussen de Veender- en de Lijkerpolder buiten de bedijking en de Braassemermeer.
De Braassem is een 200 ha groot meer, ontstaan door vervening en afslag. Het is een prachtig natuurgebied, maar heeft veel te lijden van de water-rekreatie. Na het sluisje gaan we linksaf. Het gebied waar we nu door fietsen bestaat uit een zeer groot aantal kleine eilandjes. Deze hebben de vervening overleefd en zijn nu voor een groot deel bebouwd met kassen. Men teelt er vooral bloemen.
Wanneer we nu de huizen zijn gepasseerd en weer langs het water fietsen, zien we links van de weg een aanlegsteiger van een roeiboot. Voor 40 cent wordt een fiets en zijn berijder overgezet. Aangekomen aan de overkant rijden we richting Woubrugge.

Vervolg korte en lange route

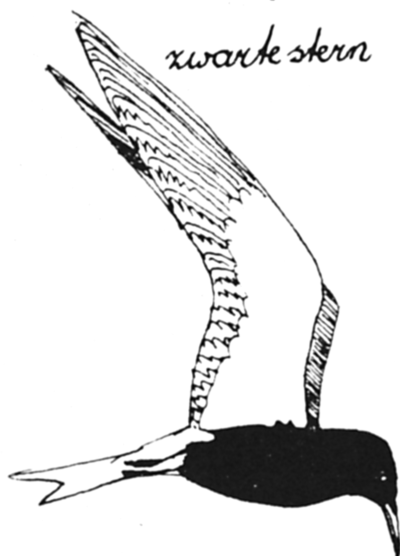
Aan het eind van de weg gaan we rechtsaf de brug over de Woudwetering over. Na de brug gaan we rechtsaf, de Kerkstraat in. Aan het eind van de straat bij het water staat de kerk van Woubrugge, gebouwd in 1652/ 1653, waarschijnlijk naar een ontwerp van Pieter Post. De Kerk is in 1949/1950 gerestaureerd. Deze kerk is qua bouwstijl verwant aan de Nieuwe Kerk in Den Haag. 's Avonds vliegen rond de toren soms vleermuizen. Naast de hoofdingang is een gedenkplaat van Jan de Bakker, de eerste protestantse martelaar, die in 1525 in Den Haag op de brandstapel werd gedood.

Komend uit de Kerkstraat gaan we bij het water linksaf en volgen het fietspad langs de Woudwetering, de vaarverbinding tussen de Oude Rijn (Alphen aan den Rijn) en de Braassemermeer. In de zomer is het er een komen en gaan van bootjes, boten en kapitale jachten.

We blijven het fietspad volgen, ook wanneer dit van het water afbuigt. Achter een aantal jachtwerven komen we zo bij de Wijde Aa. Langs de oevers van de Wijde Aa liggen een groot aantal zogenaamde 'rickels', smalle landtongen, die bij het vervenen uitgespaard bleven. Deze vormen nu een langgerekte strook van kleine natuurreservaatjes, rijk aan vogels en planten. Het bestaan ervan wordt echter bedreigd door de rekreatie.

De grote stenen langs de oevers hebben niet alleen de taak de oever te beschermen tegen afkalving door golfslag, maar hebben ook de taak het aanmeren van vaartuigen tegen te gaan. Aan de overkant van de Wijde Aa staat de Veendermolen, een ronde molen met stenen onderbouw uit 1830. Hij is in 1934 herbouwd en bemaalt de Veenderpolder. Aan de linkerkant van de weg staat een oude knotwilg. Knotwilgen zijn vaak begroeid met vele verschillende planten en plantjes. We blijven het fietspad volgen. Vooral 's avonds is het hier heerlijk rustig. Men hoort er slechts het geluid van futen en meerkoeten. Overdag vliegen hoog boven in de lucht de veldleeuweriken. Aan het eind van het fietspad bij wegwijzer

9925 gaan we linksaf richting Leiderdorp. We komen dan via een tunneltje vanzelf op de Ruige Kade terecht. In de 9e en 10e eeuw was het grootste deel van de grond in de omgeving van Leiderdorp moerasland, dus niet geschikt voor bewoning. Slechts de kleibanken langs de rivieren waren begaanbaar. De Ruige Kade is zo'n kleibank van de Oude Rijn.

Volgens 15e-eeuwse bronnen was hier van ouds een nederzetting, 'Agthoven' genaamd, naar een aantal boerderijen. De Ruige Kade loopt door de polder van die naam. De graslanden zijn aan beide zijden 's zomers druk bevolkt met weidevogels, o.a. de kievit, grutto, scholekster en de tureluur. Soms kan men ook de zwarte stern zien vliegen, meestal boven het water op zoek naar visjes.

Qua plantengroei zijn de bermen van de Ruige Kade zeer interessant. Er staan vele soorten planten, tenzij we de pech hebben dat zojuist is gemaaid. Op sommige plaatsen overheerst in het voorjaar het fluitekruid. Deze plant heeft een witte bloem in de vorm van een scherm, evenals de bereklauw. De bloemen worden druk bezocht door insekten. Al zittend in de berm kunnen we het verhaal over de polder lezen.
Het fietspad volgend, komen we terecht bij twee molens, aan de linkerkant van de weg de Achthovense molen, een wipmolen, en aan de rechterkant de Doeshofmolen, een kleine achtkante molen. Achter de Doeshofmolen stroomt de Does. Het water wordt echter aan het zicht onttrokken door dijkjes. Deze dijkjes zijn ontstaan doordat na het onttrekken van water het veen in de polder is gaan inklinken, meer dan de klei langs de Does. Het weidegebied aan weerskanten van de Ruige Kade wordt vanwege de slechte bereikbaarheid weinig bemest. In dit voedselarme gebied kunnen meer soorten planten groeien dan in een voedselrijk gebied. Aangekomen bij de Oude Rijn aan het einde van het fietspad gaan we rechtsaf. Rechts van de weg, voor de ophaalbrug, heeft Huys ter Does gestaan, in 1740 afgebroken. We volgen de Hoofdstraat tot de Leiderdorpse brug (over de Oude Rijn). We gaan onder de brug door en volgen de weg langs het water. Bij de eerste brug steken we het water over en volgen de Lage Rijndijk tot de Zijlpoort.

WETENSWAARDIG

CENTRALE BIBLIOTHEEK, Nieuwstraat 4, 2312 KB Leiden, met o.a. een 'Leidse zaal', waar nota's en boeken over Leiden zijn bijeengebracht. De studiezalen zijn vrij toegankelijk.
Geopend:

uitlening:	ma. 12.30-20.30 uur	studiezalen:	ma. 10.00-20.30 uur
	di. gesloten		di. 10.00-17.30 uur
	wo. 10.00-20.30 uur		wo. 10.00-20.30 uur
	do. 12.30-20.30 uur		do. 10.00-20.30 uur
	vr. 10.00-17.30 uur		vr. 10.00-17.30 uur
	za. 10.00-13.00 uur		za. 10.00-13.00 uur

ARCHIEFDIENST GEMEENTE LEIDEN, Boisotkade 2a, 2311 PZ Leiden. Geopend: ma. - vr. 9.00-17.00 uur; za. 9.00-12.15 uur. Tel. 120191.

INFORMATIEBALIE GEMEENTE LEIDEN, Stadhuis, Stadhuisplein 1, 2311 EJ Leiden. Alle informatie over het gemeentelijk gebeuren. Geopend: dagelijks van 8.30-17.00 uur en op donderdagavond van 17.30-21.00 uur. Tel. 254103

VVV, Stationsplein 210, 2312 AR Leiden. Tel. 146846.
Geopend:
1/9-1/4: ma. t/m vr. 9.00-18.00 uur, za. 10.00-15.00 uur.
1/4-1/9: ma. t/m za. 9.00-20.00 uur, zo. 10.00-16.00 uur.

BEZOEKERSCENTRUM MEIJENDEL, Meijendelseweg 40, 2243 GN Wassenaar. Tel. 01751 - 17276. Geopend: wo. t/m ma. 10.00-12.30 uur en 13.00-16.00 uur; van november t/m maart zaterdags gesloten.

VERENIGING OUD-LEIDEN, Sekretariaat: Postbus 917, 2300 AX Leiden.

RIJNLANDSE MOLENSTICHTING, Sekretariaat: Breestraat 59, 2311 CJ Leiden. Tel. 211711.

DE HOLLANDSCHE MOLEN, Vereniging tot behoude van molens in Nederland, p.a. Het Scheepvaarthuis, Prins Hendrikkade 108-114, 1011 AK Amsterdam. Kontributie f 25,– per jaar.

STICHTING LEIDSE HOFJES, Postbus 2230, 2301 CE Leiden.

WERKGROEP MILIEUBEHEER LEIDEN, p/a Kaiserstraat 63, 2311 GP Leiden. Tel. 148333, tst. 7760 of 7761.

STICHTING 'HET ZUIDHOLLANDS LANDSCHAP', Schiedamsevest 46e, 3011 BB Rotterdam. Postgiro 616214, min. kontributie f 25,– per jaar.

VERENIGING TOT BEHOUD VAN NATUURMONUMENTEN IN NEDERLAND, Schaep en Burgh, Noordeinde 60, 1243 JJ 's-Graveland. Tel. 035 - 62004. Minimum kontributie f 25,– per jaar (kontributie als jeugd-, student- of 65+-lid is lager).

STUURGROEP DE FIJNE FIETSER. De bekende, gele 'fijn dat ik fiets'-stickers kunt u bestellen door storting op giro 2162779 t.n.v. B. v.d. Veer, Dom. S. Dubuissonstraat 29, Berkel-Enschot; 3 stickers voor f 1,50; 35 stuks voor f 11,–. Deze stuurgroep ondersteunt deze uitgave door een renteloze lening.

ANWB-toeristenkaarten, schaal 1:100.000, zijn verkrijgbaar bij de VVV-kantoren voor f 7,50.
Topografische kaarten, schaal 1:50.000, zijn schriftelijk te bestellen bij de Topografische Dienst, Westvest 9, 2611 AX Delft, tel. 015 - 120846, voor f 9,10.
FIETSVERHUUR. Bij centraal station NS Leiden. Tel. 071 - 131304. Reserveren gewenst. Prijs f 5,– of, op vertoon van treinkaartje, f 3,50.
Denk aan legitimatie en waarborgsom!

Opmerkingen over deze uitgave zien wij met belangstelling tegemoet in Postbus 927 te Leiden.

eerste druk: 3000 stuks
tweede druk: 3000 stuks

Het batig saldo door de verkoop van dit fietsrouteboekje is bestemd voor het werk van de Leidse afdelingen van het IVN en de ENFB.

Samenstelling:

W. Bakker
W. Bänziger
G.J. de Bruyn
H. Francino
P.C.G. Glas
E. 't Hart
M. 't Hart
G. Kortenbout van der Sluijs
B. Kruijsen
B. v.d. Linde
A. Lopes Cardozo
M. Masurel
H. Nell
F. van der Sluis
J.W. Stegink
O. de Vries
R. van der Waals-Kooi
R. Wanders
A. Wieriks
A. Zwinkels
B. Zwinkels

Zetwerk: Janny Oei, Amsterdam
Druk: Leidse STAG Drukkerij, Leiden

ISBN 90-9000283-9

INSTITUUT VOOR NATUURBESCHERMINGSEDUCATIE

Het IVN is een landelijke organisatie en stelt zich ten doel de mensen aan den lijve te laten kennis maken met de natuur en het milieu en hen op deze wijze zelf te laten ervaren welke invloed het menselijk handelen daarop heeft en op welke wijze het milieu en de natuur door dit handelen (of nalaten) wordt bedreigd.
Het IVN is een aktieve organisatie. Ieder lid zet zich daadwerkelijk in om het gestelde doel te bereiken. De aktiviteiten kunnen o.a. bestaan uit het organiseren van wandelingen en fietstochten onder leiding van natuurgidsen; het geven van kursussen, het houden van tentoonstellingen en het uitgeven van informatieboekjes.
Het IVN is georganiseerd in plaatselijke afdelingen. Bij één van deze afdelingen kan men zich als (aktief) lid van het IVN opgeven.

IVN afdeling Leiden
Postbus 336, 2300 AW Leiden
Inlichtingen bij Frits van der Sluis,
071 - 217163 of 769241

IVN afdeling Noordwijk
Inlichtingen bij M. Gielen,
Duinweg 89, 2204 AT Noordwijk
tel. 01719 - 12087

IVN afdeling Den Haag
Inlichtingen bij mevr. A.C. van Nieukerken,
J. Israëlslaan 34, 2596 AR Den Haag
tel. 070 - 247727

IVN afdeling Alphen aan den Rijn
Inlichtingen bij H. Engelberts
Landlustweg 8, 2401 LR Alphen aan den Rijn, tel. 01714 - 2347

ECHTE NEDERLANDSE FIETSERSBOND

De ENFB wil de belangen behartigen van de vele fietsers in het dagelijks verkeer. Zij pleit voor die vormen van verkeer (zoals fietsen, lopen, bussen, treinen) die veilig en milieuvriendelijk zijn. 19.000 Mensen zijn tot nu toe lid geworden, waarvan 1000 behoren tot de afdeling Leiden en omstreken.
De afdeling Leiden e.o. probeert in vele zaken verbetering te bereiken: fietsverbindingen, wachttijd bij stoplichten, bewegwijzering, paaltjesbeleid, stalling, wegonderhoud, voorrang voor langzaam verkeer van rechts.
De afdeling wordt gevormd door het werk van diverse groepen: verkeersbeleid, interlokaal verkeer, publiciteit, redaktie van het afdelingsblad, bestuur en samen met IVN-leden een fietsrouteboekwerkgroep.
Haar adres: ENFB afdeling Leiden e.o., Postbus 80, 2300 AB Leiden.
Ieder lid van de bond ontvangt voor een bedrag van minimaal f 21,50 per jaar elke twee maanden De Vogelvrije Fietser en, binnen de afdeling Leiden e.o., elke drie maanden ook het blad van de afdeling in de bus.
U kunt zijn ledenadministratie telefonisch en schriftelijk bereiken: tel. 03480 - 16250, ENFB, Postbus 2150, 3440 DD Woerden.

ANWB-toeristenkaarten, schaal 1:100.000, zijn verkrijgbaar bij de VVV-kantoren voor f 7,50.
Topografische kaarten, schaal 1:50.000, zijn schriftelijk te bestellen bij de Topografische Dienst, Westvest 9, 2611 AX Delft, tel. 015 - 120846, voor f 9,10.
FIETSVERHUUR. Bij centraal station NS Leiden. Tel. 071 - 131304. Reserveren gewenst. Prijs f 5,– of, op vertoon van treinkaartje, f 3,50.
Denk aan legitimatie en waarborgsom!

Opmerkingen over deze uitgave zien wij met belangstelling tegemoet in Postbus 927 te Leiden.

eerste druk: 3000 stuks
tweede druk: 3000 stuks

Het batig saldo door de verkoop van dit fietsrouteboekje is bestemd voor het werk van de Leidse afdelingen van het IVN en de ENFB.

Samenstelling:

W. Bakker	G. Kortenbout van der Sluijs	J.W. Stegink
W. Bänziger	B. Kruijsen	O. de Vries
G.J. de Bruyn	B. v.d. Linde	R. van der Waals-Kooi
H. Francino	A. Lopes Cardozo	R. Wanders
P.C.G. Glas	M. Masurel	A. Wieriks
E. 't Hart	H. Nell	A. Zwinkels
M. 't Hart	F. van der Sluis	B. Zwinkels

Zetwerk: Janny Oei, Amsterdam
Druk: Leidse STAG Drukkerij, Leiden

ISBN 90-9000283-9